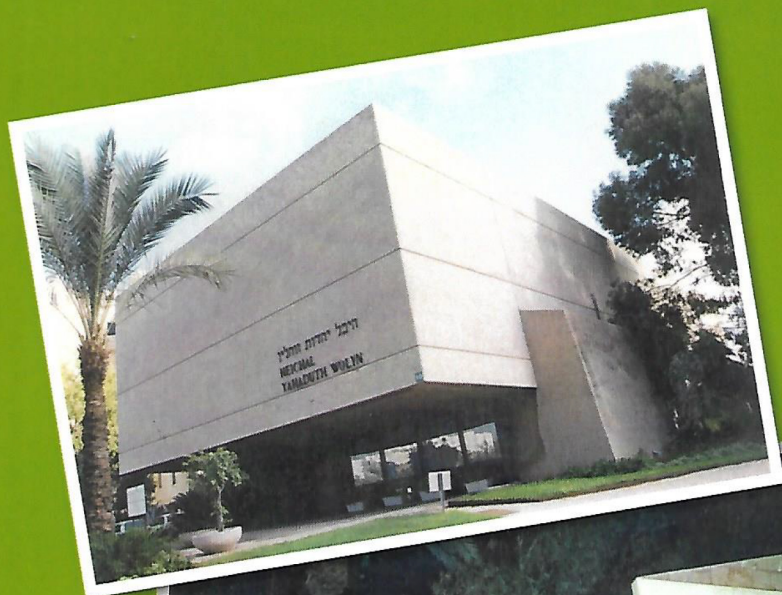

ילקוט ווהלין

75 שנה למדינת ישראל

גיליון מס' 72

אב תשפ"ג - אוגוסט 2023

בהוצאת: האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל
היכל יהדות ווהלין, רח' כורזין 10, גבעתיים 53583
טלפון: 03-5717621, פקס: 03-7321605

העורך הראשון יהודה מרין ז"ל
וחברי המערכת: בוריס בריק ז"ל
אברהם ביבר ז"ל
יוסף גליצקי ז"ל

המערכת: ציפי קרלין

עריכה: ציפי קרלין

עריכה לשונית: טובה פרידלנד

מאמרים, כתבות, שירים, דברי זכרון, רשמי מסע ותמונות
יתקבלו בברכה.

ניתן להעביר אל מזכירת המערכת גב' זהבה ויסברג:

wohlinorg@bezeqint.net

עיצוב: רויטל אביב
הדפסה: דפוס שלמה לוי בע"מ 052-5471060

תוכן עניינים

- 4 קול קורא להגשת עבודות הנצחה
- 6 דבר יו"ר האיגוד
- 8 דבר ראש העיר מר רן קוניק
- טקס הנחת זרי הקהילות תשפ"ג**
- 10 דברי פתיחה, גב' שולה שחר
- 11 נציגת השורדים - גב' אסתר וסרשטרום
- אזכרה כללית לקהילות ווהלין שנכחדו בשואה**
- 13 סיפורה של מרים דרוך-יקירה
- 16 מיצג ספר השמות של יד ושם במטה האו"ם
- 18 חנוכת מיצג ספר השמות ביד ושם
- 20 מרד, כי אין ברירה אחרת / אריאל בולשטיין
- עולמות שחרבו**
- 26 מבוא ל"ספר יזכור" מלינוב-מרוויץ / ד"ר הארוורד שוורץ
- 40 תמלול ראיון עם אולגה קוויטקה / רוי ק. גרבר
- מסעות לווהלין**
- 46 שמירה הרשקוביץ ז"ל
- 47 רשמי מסע לרוקיטנה / שמירה הרשקוביץ
- פרטיזנים ולוחמים**
- 56 הגרמנים החלו לאסור את האינטליגנציה בכל עיירה / גדעון קוץ
- ספרים חדשים**
- 63 המחברת במגירה של אמא / טלי לוסטיגמן
- 65 בורקו, סיפורה של משפחה
- 66 הנחת זרים בטקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ג

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין
 המרכז בישראל (ע"ר)
WORLD ASSOCIATION OF WOLYNIAN JEWS IN ISRAEL

קול קורא להגשת נושאים לכתיבת עבודות הנצחה לשנת 2024

קהל היעד: תלמידים בחטיבת הביניים/בחטיבה העליונה/ סטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות, **יוצאי קהילות ווהלין**

איגוד יוצאי ווהלין מעודד תלמידים בכיתות ז'-י"ב וסטודנטים להגיש הצעות לנושאים להכנת עבודות שינציחו את קהילות ווהלין אשר הושמדו בשואה.

התחומים:

- עבודת שורשים שתכלול סיפורי משפחה, אירועים, הישרדות, הצלה, עלייה לארץ.
- ראיונות עם שורדים ו/או יוצאי העיירות שיכללו סיפורים אישיים וזיכרונות. אפשר הקלטות בליווי תמליל.
- רשמי ביקור בוהלין. חוויה אישית + תמונות ו/או סרט, כולל רקע על ווהלין, קהילה, משפחה.
- מחקרים שעוסקים בחיי הקהילות: מוסדות, אישים, תנועות נוער, אירועים מיוחדים וכו'. המחקרים יכולים להתבצע במסגרת עבודות גמר של תלמידי תיכון לבגרות בהיסטוריה, או עבודות סמינריוניות באוניברסיטאות.
- בניית אתר אינטרנט להנצחת קהילה.

הצעת נושא לעבודה צריכה לכלול תקציר של העבודה, מטרותיה, הנושאים המרכזיים, זיקה אישית לנושא ורשימת מקורות.

את ההצעות יש לשלוח למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור "וועדת המלגות" עד לתאריך 1.1.2024.

יש לציין שם, שם משפחה, גיל, שם ביה"ס וכיתה, אוניברסיטה/מכללה, שם הקהילה, מספר טלפון נייד.

ההצעות תיבחנה ע"י "ועדת מלגות". שולחי ההצעות **שיאשרו** על ידי הוועדה יקבלו הודעה.

את ההצעות המאושרות יהיה על המציעים להגיש כעבודה, על פי ההנחיות להלן, עד לתאריך 1.6.2024.

מבנה עבודה כתובה

- הגדרת הנושא
- הסיבות לבחירת הנושא
- ראשי פרקים
- ביבליוגרפיה - מחקרים ומקורות
- נוספים העומדים בסטנדרט אקדמי
- דיון וסיכום
- מסר אישי
- גוף העבודה (לפי ראשי הפרקים)
- מקורות אינטרנטיים - יש לציין את שם המקור ואת כתובתו האינטרנטית
- ואזכורם בעבודה, לצורך ביסוס הכתוב

היקף עבודה כתובה

- אורך: לתלמידים: לפחות 10 עמודים A4, לסטודנטים: לפחות 20 עמודים A4.
- גופן: David 12
- רווח: שורה וחצי

אתר אינטרנט של קהילה

- הגשת הצעה בכתב.
- בניית האתר על פי הנחיות שיימסרו על ידי צוות האינטרנט של האיגוד

כאמור, הגשת ההצעות וכתובת העבודות מיועדת לתלמידים **יוצאי ווהלין בלבד**. כל מי שהצעתו תתקבל, יתבקש, בנוסף להגשת העבודה, להשתתף גם במיזם "תרומה לקהילה" בתחומים שונים לפי בחירתו. לדוגמא: הקלדה של שמות הנרצחים בני הקהילה, סריקת תמונות ומסמכים וכו'. העבודות תיבדקנה על ידי "וועדת המלגות", שתקבע את העבודות הראויות לקבלת מענק.

המענקים יהיו בגובה 1500-500 ש"ח. המענקים לסטודנטים יהיו בגובה 5000-3000 ש"ח. העבודות הזוכות יפורסמו באתר האינטרנט של האיגוד וחלקן גם ב"ילקוט ווהלין".

שאלות והתייעצויות ניתן להפנות למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור ועדת המלגות.

הוצאה לאור של ספר

הנהלת איגוד יוצאי ווהלין מודיעה, כי ניתן לקבל סיוע כספי להוצאה לאור של ספר העוסק **בהנצחה** של קהילה/משפחה **בווהלין**, ו/או בסיפור **הישרדות ותקומה**. על הספר להיות כתוב בעברית תקינה ועל פי כללי הכתיב (כדאי להיעזר בעורך)

הסיוע, בסך 5,000 ש"ח, מיועד לכותבים **יוצאי ווהלין ולדורותיהם**. בשער הפנימי של ספר שייצא לאור בסיוע האיגוד יופיע סמל האיגוד ויצויין "הספר ראה אור בסיוע האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל". עותק מהספר יימסר לספריית האיגוד ולספריית השלוחה של בית הספר להוראת השואה של יד ושם בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים.

המעוניינים יגישו בקשה לסיוע, **לפני הוצאת הספר לאור**, במייל wohlinorg@bezeqint.net אל הנהלת איגוד יוצאי ווהלין, תוך ציון פרטי קשה: שם מלא, דוא"ל, מספר טלפון. יש לפרט בקצרה את תוכן הספר. הפונים יתבקשו להעביר טיוטה של הספר (בקובץ WORD) אל ועדת המלגות.

בכבוד רב, ועדת המלגות - איגוד יוצאי ווהלין

אני: אכן כך

הם תפסו אותם במעבה היער, הפשיטו אותם כדי שלא יברחו וכלאו אותם במרתף למשך הלילה. הוציאו אותם להורג בערוץ נחל סמוך. היינו במרתף הזה.

הייתה איתנו בקבוצה שורדת, ששבי ז"ל הושיב אותה ואת אחותה בפנית המרתף, כיסה אותן בתפוחי אדמה, גזרים וכל הירקות שנשמרו שם ואמר להן בידיש "אתם תינצלו, אתם תישארו בחיים, תספרו לבנים שלי ולכל העולם מה קרה פה".

וכך היה, הן ניצלו.

היא שהובילה אותנו אל אותו מרתף וסיפרה את אשר אירע במקום.

כשיצאנו משם פגשנו צ'כית זקנה שזכרה את המקרה, סיפרה לנו אותו והובילה אותנו אל ערוץ הנחל בו נרצחו. אמרנו שם קדיש ואל מלא רחמים. אבא הוציא אולר ואמו: אקח אדמה מקברם של הורי ואטמון אותה במצבה בחולון, שהוקמה לזכר הנרצחים. הוא חפר וחפן מעט אדמה בידו. ושוב חפר בעזרת האולר ולתדהמתנו הוציא גרב מתוך האדמה.

בכי נורא התפרץ מכל הנוכחים. זה היה רגע קשה מנשוא.

משה: זה אולי היה שייך לנרצחים?

אני: אולי. זה היה פשוט קורע לב.

דבר יו"ר האיגוד,

יאיר אפל

בערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה השנה, התקשר אלי **משה ירונסקי** מרדיו קסם FM 106 וביקש לראיין אותי על הזווית האישית שלי ושל משפחתי ביום זה.

בחרתי להביא בפניכם את הדברים שסיפרתי בראיון איתו:

היום הזה מאוד כבד וקשה עבורי. בשנת 1993 יצאתי עם אבי ז"ל למסע שורשים לעיירה וורקוביץ בה נולד. אימי נולדה בדובנא, אך לשם לא הצלחנו להגיע.

חזרתי משם מחובר כאילו אני עצמי הייתי בשואה.

היינו בבית הכנסת שהיה וחרב, עברנו בבית המרחץ שהיה וחרב. הגויים שגרים בבית שהיה בית המרחץ, הראו לנו את מקומה של הבאר שהייתה בו. לוח בטון כיסה את פי הבאר.

שאלנו מדוע לוח בטון אוטם את פתח הבאר? והם סיפרו שהגויים רצחו את הבלן ואת הבלנית ואת גופותיהם זרקו לתוך הבאר. הבאר נאטמה כי המים היו מורעלים.

הזוועות הללו השאירו עלי רושם עז, ואני מרגיש כאילו חוויתי את השואה על בשרי. הייתי עם אבי במרתף ממנו הוצאו הוריו ואחותו יחד עם קרובים נוספים ונלקחו אל מותם.

הם עברו בלילה ממחבוא למחבוא והבנדרובצים - אלה האוקראינים הלאומנים ששיתפו פעולה עם הנאצים.

משה: שלצערנו, באוקראינה היום עדיין מהללים אותם.

מהזווית שלי, ביום השואה עלינו להזכיר את אלה שלא זכו וגם את אלה ששרדו וארע לכל אחד מהם את הנס הקטן שלו: לשרוד, לחיות, לזכות לעלות לארץ לספר את הסיפור שלו, את הניצחון שלו על הצורר הנאצי

מאחל לכולנו בריאות איתנה, אריכות ימים ושלא נתמעט!

שלכם בהערכה רבה
יאיר אפל-יו"ר

מצד אימי שמעתי לא פעם כיצד בזמן האקציה אימה צרחה בידישי, היכן ילדינו? היא לא ידעה שבאותו זמן סבי החביא את אימי בתוך שק, בעליית הגג, בין שקים שהכילו גרוטאות, שבדרך כלל נמצאים בביודם. הוריה הוצאו מהבית ונהיה שקט. מישהו עלה לעליית הגג, כנראה לחפש מה ניתן לבזוז. הוא הסתובב בין השקים והחפצים הזרוקים ועם הכידון של הרובה דקר את השקים. הוא מעד ונפל על אחד השקים. את השק עליו נשען הוא לא דקר, כי הרובה היה ארוך והזווית בה נשען על השק לא אפשרה לו לדקור. בתוך השק הזה הסתתרה אימי. זה היה נס.

אמירת קדיש אלס טאטא רחמיס אל יזי מר זאז פארטנאוי, מאלוה אל יזי נכדו הקצין, ארז יוס הזיכרון אלאלה זאגזורה תשפ"ג

דבר ראש פאר און קאניק, בריאל יודות ווהלין

און קאניק, ראש העיר געזעטיס
זר עיריית געזעטיס, ערז יוס הכיכרון אלעס אלגזרה
תש"ע

שאין מצב, שזה לא הגיוני. השנה, כשברוך השם יש לנו מדינה משלנו, מדינה נהדרת החוגגת 75 שנים, כשיש לנו צבא חזק וגדול, מצוין יום הזיכרון לשואה ולגבורה כשהמדינה שלנו מצויה במשבר חברתי פוליטי קשה. המשבר הזה מדאיג כל אחת ואחד מאזרחי המדינה, הוא מדאיג מאוד, אתכם, שורדי השואה היקרים. אנו מבינים שלחברה הישראלית יש אתגרים מורכבים, מחלות ילדות, בעיות שלא טופלו, שחובה עלינו לטפל בהן בכדי לשמור עליה שתישאר חברה ערכית, דמוקרטית, מאוחדת, חזקה, כזו שתשמור על העם היהודי, על מדינה ישראל, לא רק מפני אויביה מבחוץ אלא גם מפנינו אנו, מעצמנו. בעיות אלו חייבות להיפתר בהקדם, בשכל,

שורדי ושורדות השואה שלנו, בני המשפחות הרב הראשי הרב פנחס אדרי הרבנים יעקב כרמי, איתיאל גליקסברג סגני ראש העירייה הגב' אור לי ניב ומרסין גולדברג חברי מועצת העיר, המנכ"ל יורם פומרנץ, מנהלי ועובדי העירייה, סגנית יו"ר ארגון יוצאי ווהלין, הגב' ציפי קרליץ.

קהל נכבד,

מידי שנה נאמרים בטקסי הזיכרון, כולל על ידי עבדכם הנאמן, דברים חשובים ונוקבים בדבר חובתנו להעביר מדור לדור את שעבר על עמנו בשואה, את סיפורי הגבורה שנגלו שם במחנות ההשמדה, בגטאות, ביערות ובכל מקום בו נרדפו היהודים על ידי הנאצים ועוזריהם יימח שםם וזכרם, את הסבל הרב, הרעב, הקור, המוות שארב בכל פינה ואת אובדן שנות הילדות, הבית ובני המשפחה. אנו מציינים שנה אחר שנה את זכרם של ששת המיליונים שהושמדו רק בשל היותם יהודים, שנרצחו בדם קר כי לא הייתה להם מדינה משלהם, ולא היה צבא שיגן עליהם.

הם נרצחו, נשרפו, הוסגרו ונשלחו למוות גם על ידי שכניהם, חבריהם לבית הספר, לחצרות משחקי הספורט, הם נבגדו על ידי מי שרק יום קודם לכן נחשבו על ידם לחברים הכי טובים.

הם ראו איך לאט לאט מציאות חייהם משתנה, איך החלטות וחוקים נגדם מתקבלים, סוגרים עליהם מיום ליום, משנה לשנה, ראו ולא האמינו, ראו ולא רצו להאמין, אמרו שדברים כאלה לא יקרו,

קהל נכבד,
לא נשכח את שעשו הנאצים ועוזריהם
לעם היהודי.
נזכור ונלמד, נזכיר ונעביר מדור לדור, כל
שנה.

נכבד ונחבק את שורדי השואה שלנו בכל
יום ויום, נעניק להם איכות חיים וזמן
איכות עד יומם האחרון כאן איתנו.
גם לאחר מותם נמשיך ונספר את סיפורם,
נקריא בבתי הספר את כל הספרים, נקרין
את הסרטים ונשמור, כי זכרם וצוואתם של
ששת המיליונים יישארו עימנו לעד.
אני מאמין ובטוח כי גם על המשבר הנוכחי
נתגבר, כפי שהתגברנו על תקופות קשות
בעבר.

נתגבר ונחלים כי אין לנו ברירה אחרת,
נתגבר כי אף אחד מאיתנו לא מסוגל יהיה
לעמוד מול משפחות שורדי השואה וחללי
מערכות ישראל ולומה, סליחה, אבל לא
הצלחנו לשמור על המדינה האחת שהייתה
לנו.

יהי זכרם של ששת מיליוני היהודים, אחינו
ואחיותינו, שנרצחו בשואה, ברוך לעד.

בחוכמה, בהידברות ובהבנה והפנמה
כי מדינת ישראל איננה שייכת רק לנו,
הישראלים שגרים בה כעת, היא לא שייכת
רק לנו החיים כאן על האדמה הזו בזמן
הזה.

היא הרבה יותר גדולה וחשובה מאתנו,
אנחנו רק מחזיקים בה כפיקדון שעובר
מדור לדור.

מדינת ישראל שייכת קודם כול לששת
מיליוני היהודים שנטבחו בשואה, היא
צוואתם, היא נקמתם!

היא שייכת לעשרות אלפי חללי מערכות
ישראל ולכל משפחותיהם, משפחת השכול,
למאות אלפי פצועי צה"ל.

היא של כל היהודים, בכל הדורות. לנצח
נצחים.

זו הייתה גם תשובתי לאלו שפנו אליי
השנה בטענה שאין טעם לחגוג את חגיגות
עצמאות המדינה, שאין מצב רוח.

אין דבר כזה, את יום ההולדת של מדינת
ישראל, המדינה היחידה שיש לנו, המדינה
שלנו, ששומרת על כולנו ששואה נוספת לא
תחזור חס וחלילה, את יום ההולדת שלה
לא נחגוג?

ודאי שנחגוג, ובגדול!

טקס פתחת פתחים

טקס הנחת זרי הקהילות ברחבת היכל יהדות ווהלין, למרגלות האנדרטה לזכר הפרטיזנים והלוחמים היהודים בני ווהלין שנפלו בקרב. ערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ג

הידועה כ"פתרון הסופי". מעולם לא ניסתה מדינה להפוך יבשת שלמה ל"נקיה" מעם שלם ומעולם לא ננקטו שיטות חיסול כה אכזריות ביסודיות ובדבקות מטרה כזאת. יהדות ווהלין חוסלה על ידי הצורך הנאצי בסיוע פעיל של המרצחים האוקראינים. מעגלי הרצח כללו אנשים, נשים, זקנים וטף.

אדמת העיירות כולן, ספוגה בדם יקירנו. חיסול הקהילות היהודית בוהלין הכבושה על ידי הגרמנים התבצע מקיץ 41 עד סתיו חורף 42. רק מעטים שרדו במסתור או ביחידות הפרטיזנים והלוחמים אליהן הצטרפו.

המעטים שחזרו לעיירות ווהלין נוכחו עד מהרה לדעת שאין הם יכולים להישאר. האנטישמיות לא שככה ובעיקר לא היה בשביל מה להישאר. הקהילות היהודיות על חייהן החברתיים והמפותחים חרבו, משפחות הניצולים נרצחו ובבתיהם התיישבו זרים.

היסטוריה של מאות שנים הגיעה לקיצה העקוב מדם.

אנו בני העם היהודי בארץ ובתפוצות, בני דור ההמשך מודעים לכך שהשואה הייתה לא רק אירוע חסר תקדים, אלא אירוע בעל ערך היסטורי עולמי ועלינו מוטלת החובה לזכור ולא לשכוח, לזכור ולא לסלוח, לנצור את זכר הקורבנות ולהנחיל את ערך הזיכרון ומורשת שואת עמנו לדורות הבאים.

יהי זכר הנספים ברוך.

דברי פתיחה

גב' שולה שחר, חברת הנהלת איגוד יוצאי ווהלין בישראל

ראש העיר גבעתיים מר רן קוניק, שורדים יקרים, בני משפחות קהילות ווהלין, לדורותיהם,

אנו מציינים 75 שנים למדינת ישראל ו-82 שנים לתחילת ההשמדה ההמונית של יהדות ווהלין באוקראינה - קהילות בהן חיו בני משפחותינו.

81 שנים חלפו מאז נגדעו באופן סופי חיים מלאים של בני קהילות ווהלין ונהרסו עד תום אורחות חיים, מרקם חברתי, מסורת יהודית של מנהגים של אבות אבותינו, תרבות שלמה הייתה ואיננה.

ביוני 1941 פתחה גרמניה הנאצית במתקפת פתע נגד ברית המועצות ובעקבותיה ננקטה מדיניות מכוונת, מתוכננת ומבוצעת,

נציגת פלאורדיס אבי' אסתר וסרטרומ

כאשר התחילו הפוגרומים, אבא כבר חיפש מסתור למשפחה אצל הגויים והחל להכין ביער בור לעת צרה. אמי ושתי אחיותי, פייגע ושיינדל התינוקת, נרצחו מיד עם כניסת הגרמנים לעיירה ונקברו בקבר האחים. אני נותרתי עם אבי ועם אחותי פרלה. ברחנו לבור שאבי חפר ביער. ביער נפגשנו עם עוד מספר

אסתר וסרטרומ אלתה

יהודים ביניהם משפחה עם ילד בן 3. שרדנו יחד במשך תקופה, עד שהצוענים הלשינו עלינו. כאשר המיליציה האוקראינית גילתה אותנו ברחנו לכל עבר. תוך כדי מנוסה התחילו לירות עלינו. אחותי פרלה שרצה לפני נפלה, אני דילגתי מעליה והמשכתי לרוץ עד שפגשתי שוב באבי. אחותי פרלה, הילד בן השלוש ועוד יהודי מבוגר מצאו את מותם. המשכתי לנדוד עם אבי מבור לבור, ממסתור למסתור בין הכפרים. תוך כדי נדודים אבא ניסה להתחבר לפרטיזנים, אך ללא הצלחה. באחד הימים הגענו לבית של איכר אשר הזמין אותנו לאכול מרק חם. בכפר ידעו שאבי מסתתר עם אחת מבנותיו באחד הבתים והלשינו עליו. וכך יום אחד הגיע איש המיליציה לבית האיכר שבו הסתתרנו, תפסו את אבי הושיבו אותו על עגלה עם סוס והובילו אותו לעיני כולם כדי שיראו וייראו ורצחו את אבי.

אני אסתר וסרטרומ.

נולדתי בעיירה מצויב שבחבל ווהלין באוקראינה להוריי דבורה לבית גיטליק ואברהם ורבה. בת שנייה מתוך ארבע בנות: פרלה בת 12, אני אסתר בת 9, פייגע בת 5 ושיינדל התינוקת. בשנים 1939 עד 1941 תחת שלטון רוסי החיים בעיירה התנהלו כסדרם. בקיץ 1941 פלשו הגרמנים לעיירה והחיים הפכו לגיהינום וללא תקווה. הגרמנים התחילו באקציות וברדיפות אחר היהודים שסומנו בטלאי צהוב, כולל הילדים, ודרשו מהיהודים להעביר להם דברי ערך כמו כלי כסף וזהב. ראשונים נלקחו הגברים הצעירים בטענה כי הם נשלחים לעבודה, אך בפועל נתנו להם אתים לחפור לעצמם בור ורצחו אותם. חלק מהשכנים האוקראינים שיתפו פעולה עם הגרמנים והיו כוח עזר להשמדת היהודים. סמוך לעיירה היה בור ששימש לתעשיית סיד, אותו הפכו הגרמנים לקבר אחים.

זר קהילת מ'3'10, ארז יואק היזכרון לעאלה זעגזורה תשפ"ג

ביחד הקמנו משפחה.
זכיתי לשלושה ילדים, שבעה נכדים וששה נינים.

נותרתי לבדי.
במשך תקופה נדדתי לבדי ביערות ובשדות
בבגדים מרוטים, מלאה בכינים, עד
שהגעתי לביתו של גוי שריחם עלי, הכניס
אותי לביתו, הסתיר אותי ודאג לי עד סוף
המלחמה.

נשארתי לבדי.
לאחר מספר שבועות בת דודה של אבי
ששמעה שנותרתי בחיים, דאגה לאסוף
אותי, וגרתי אצלה תקופה קצרה.
משם נאספתי ע"י ארגונים יהודיים לצפון
איטליה, לבית ילדים בסלבינו שנוהל ע"י
חיילי בריגדה.
משם נשלחנו לפלסטינה דרך מחנות
עקורים בקפריסין.
בשנת 1947 הגעתי ארצה באניית המעפילים
"חיים ארלוזורוב".
עם הגיעי ארצה נקלטתי בכפר רופין.
התגייסתי לנחל לקיבוץ צאלים, שם הכרתי
את מרדכי וסרשטרום מילדי טהרן שהפך
לימים לבעלי.

קהל בטקס הנחת הזרית, ארז יואק היזכרון לעאלה זעגזורה תשפ"ג

אזכרה כללית לקהילות ווהלין לנכדו בלאזא

באזכרה שהתקיימה בספטמבר 2022, הובאו קטעים מתוך ראיון שנערך, לפני שנתיים, עם מרים דרוך-יקירה, מדובנא, בו היא מספרת את זיכרונותיה. מרים הייתה ילדה כשפרצה מלחמת העולם השנייה. הילדות המאושרת הפכה באחת לחיים בסייט, תחת שלטון ששם לו למטרה לחסל את כל היהודים. בראיון המלא ניתן לצפות באתר האינטרנט של קהילת דובנא, בתוך אתר האינטרנט של האיגוד [/https://wolyn.org.il](https://wolyn.org.il)

סיפורה של מרים דרוך-יקירה מתוך ראיון שנערך עמה ב 14.7.2021

ברוסית, הייתי בתנועת נוער והיה טוב. הרוסים שלטו בעיר שנתיים, עד שיום אחד שוב הייתה הפצצה. השמים נפלו והכול התהפך. לא היה בית ספר וכבר למחרת התחילו הצרות. בזמן שחזרתי עם אימי מהשוק ראינו את התרחשותה של האקציה הראשונה. הגרמנים אספו 80 גברים צעירים עם אתים בידיהם, הכריחו אותם לחפור בורות וירו בהם. הייתי עדה לרצח של 80 יהודים צעירים. באקציה השנייה הגרמנים נכנסו לבית שלנו דפקו בקירות זרקו והפכו חפצים. הם חיפשו אנשים. באותו זמן הייתי עם ההורים שלי מאחורי מחיצה במרתף הבית שלנו. עמדנו ככה, בין צנצנות עם חמוצים - אימא מצד אחד ואבא מצד שני, ידיהם סוגרות לי את הפה - הרבה זמן.

"כל הדובנאים חשובים לי. הקשר בין הדובנאים נמשך וזה גורם לי הנאה הכי גדולה. מה שהיה לא הלך לאיבוד. כשאני מזכירה את המילה דובנא למישהו שהיה בדובנא, אני מיד חשה את הקרבה ואת השורשים."

"הייתה לי ילדות מאושרת" היא מספרת, "הייתי הבת הקטנה, היה לי אח, וובה, שהיה גדול ממני ולמד ב"תרבות" ואחות שהייתה על סף בחינות הבגרות. ההורים האוהבים שלנו היו שקועים בעבודה ובדאגה לחינוך שלנו."

לפי זיכרונה היו בעיר אנשים עשירים מאוד וכאלה שהיו מאוד עניים. סבא שלה, שהייתה לו טחנת קמח היה איש עשיר, אבל הוריה חיו ברמה בינונית.

"הייתה לי חברה שחיה בעוני. הייתי רואה את אבא שלה יושב במרתף כפוף מעל מכונת תפירה וכל הזמן תופר ותופר. ידעתי שהילדה עניה ואין לה אוכל, היא רעבה... הייתי מגניבה לה סנדוויצ'ים..."

יום אחד הייתה הפצצה. כולם נכנסו למרה שחורה עד שנכחו לדעת שהרוסים הגיעו. זו הייתה שמחה בלתי רגילה. היהודים קיבלו את הרוסים במחאות כפיים והחיילים חילקו סוכריות לילדים. אני, שסיימתי כיתה א' בבית הספר הפולני, התחלתי שוב ללמוד בכיתה א' - הפעם

אותה אישה צעירה שהלכה איתי. מאותו רגע במשך שנתיים וחצי הייתי ילדה אוקראינית - מְרוֹסְקָה, שיצאה כל בוקר עם שתי פרות שחורות למרעה וכמו כולם הייתי עסוקה מבוקר עד ערב בעבודות יד. כולם עבדו ושמרו עלי. במשך הזמן היו אירועים שונים שהייתי קרובה למוות. בדרך נס ובחכמה של ילדה יצאתי מהם. הילדות האוקראינית חשדו שאני יהודייה וניסו לגרום לי להודות בכך אבל אני התעקשתי שאני ילדה אוקראינית.

יום אחד היינו כולנו בבית והכלב החל לנבוח. נכנסתי מתחת למיטה של בני הזוג וכיסוי המיטה מארגי בעבודת יד הסתיר אותי. גרמנים ואוקראינים נכנסו לבית והתחילו לחפש את היהודייה. הם לא ראו אותי אבל אני ראיתי את המגפיים שלהם. מישהו הלשין שבבית הכומר מסתתרת ילדה יהודייה והם באו לחפש אותה. למזלי הכלב נבח...

אחרי שהכול נרגע הוציאו אותי ממחבואי. הם לא דיברו, אני לא דיברתי, שתקנו. אחרי תקופה מסויימת נודע שהגרמנים כבר לא בדובנא ומצילי לקחו אותי אל המקום בו עמד ביתנו. פגשתי שתי דודות שלי, אחיות של אבי. הן מאוד התרגשו לפגוש אותי... חזרתי לכפר עם משפחת הכומר. יום אחד, כשהייתי עם חברותי האוקראיניות בשוק, זיהתה אותי בז'יה דייטשמן מדובנא. ברחתי ממנה, לא רציתי שידעו שאני יהודייה, שהכומר הציל אותי. הייתי "אוקראינית" ופחדתי שהאוקראינים ידעו שאני יהודייה ויהרגו אותי. בז'יה, הלכה לדודות שלי ודרבנה אותן להוציא אותי מבית הכומר בכפר.

היא וחברה שלה נסעו איתי לרובנו ומשם הבריחו אותנו לווינה, לבית החולים רוטשילד (אגב, מרים עבדה בבית החולים רוטשילד בחיפה 45 שנה). בבית החולים

אחר כך חילקו את הגטו לשניים ואנחנו עברנו מביתנו בתוך הגטו לאזור אחר. בבוקר ההורים היו יוצאים לעבודה במחסן תבואה ואני הייתי נשאת לבדי בבית, עד שובם.

לילה אחד התעוררתי מצווחות בלתי רגילות, הייתה כעין צווחה אחת ארוכה. ההורים מיהרו להחשיך את הבית, לסגור לי את הפה ולכסות לי את העיניים. רק מאוחר יותר הבנתי שזה היום בו חיסלו את הגטו. שתי הסבתות שלי ודודים שלי היו בין הנרצחים באותו לילה. לאחר חיסול הגטו לא נשארתי שוב לבד בבית. ההורים היו מגניבים אותי ביניהם, בדרכם לעבודה.

יום אחד הם אמרו לי, אנחנו צריכים להיפרד. את תלכי ואנחנו נוכל להסתתר. הבנתי שאם אלך הם יוכלו לברוח. הלבישו אותי שמלת פשתן ארוכה, מגפים גבוהים ומטפחת שכיסתה את ראשי וירדה על המצח. מאותו רגע כבשתי את ראשי ואת עיני באדמה. אבא חזר ואמר לי: את לא מניצ'קה, שמך מְרוֹסְקָה. את לא יהודייה, את לא יודעת שום דבר על יהדות. אמך גרה בחרקוב ואת מחפשת עבודה כרועת צאן.

הגיעה אישה ואני יצאתי איתה, כאילו באופן טבעי, בלי בכיות ובלתי פרידות. היא הביאה אותי לקצה היער שם חיכתה לי בחורה צעירה. לא ידעתי אוקראינית, אבל שיננתי שוב ושוב את הדברים שאבא אמר לי, שמך מרוסיה, מרוסיה... אמך גרה בחרקוב... בחרקוב...

הלכתי עם הבחורה הצעירה עשרה ק"מ, עד לכפר בו הסתירו אותי. הצעירה אמרה לי להמשיך ללכת לתוך הכפר ולחפש את בית הכומר. איש אחד הראה לי את הדרך אל הבית שעמד במעלה גבעה. בבית פגשתי את הכומר ואשתו ואת בתם ג'ניה,

ישבה וועדה, של צעירים מישראל שעשו מיון מי יכול לעבור למחנה עקורים. כשעמדתי מולם הם טענו שאני נוצרייה, סירבו לאשר את העברתי ודרשו שיחזירו אותי לפולין. ישבתי בחוץ ובכיתי. למזלי עבר שם מר ספוז'ניק מדובנא, שזיהה אותי. הוא העיד בפני הוועדה שאני יהודייה ורק אז הרשו לי להצטרף למחנה עקורים, בדרך לארץ ישראל."

זר קהילת דונגא
ערב יום הזיכרון לשואה ולגזרה תשפ"ג

שירת התקווה זסיון טקס הנחת הזרין

מיצג ספר השמות של יד ושם נחנך במטה האו"ם בניו יורק לציון יום הזיכרון הבין-לאומי לקורבנות השואה

27 ינואר 2023

מתוך אתר יד ושם: <https://www.yadvashem.org/he/events/27-january-2023.html>

לידתם ומקום הירצחם - במידה וידוע. השמות הכתובים בספר הם פרי עבודת איסוף של עשרות שנים שמבצע יד ושם מיום הקמתו ועד היום באמצעות דפי עד, איתור מסמכים שונים מתקופת השואה, שיתופי פעולה עם אתרי הנצחה וזיכרון ועוד.

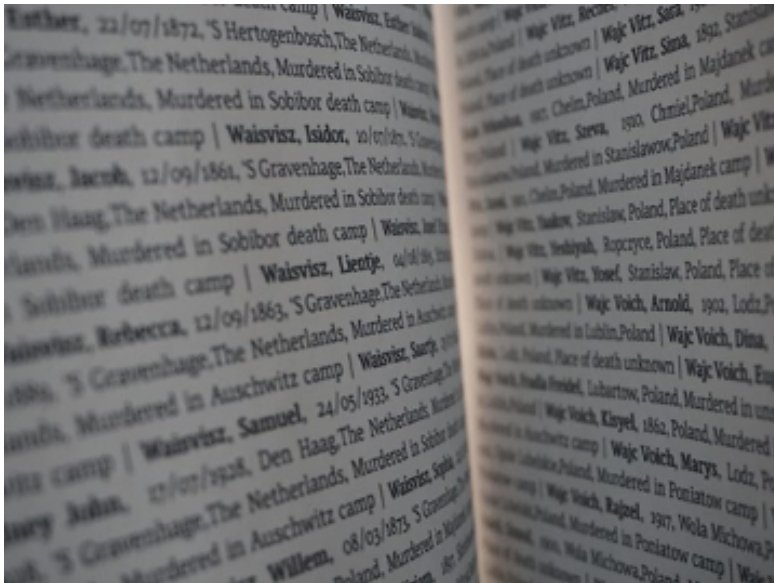
על מנת להמחיש את מספר הקורבנות הבלתי נתפס, יצר יד ושם את הספר באופן המציג את השמות מודפסים על דפים בגובה שני מטר ורוחב של מטר, כשפריטי המידע מוארים באלומת אור עדינה בין

לציון יום הזיכרון הבין-לאומי לקורבנות השואה חנך יד ושם בשיתוף שגרירות ישראל לאו"ם את מיצג ספר השמות במטה האו"ם בניו יורק. באירוע חנוכת המיצג שנערך באו"ם נכחו יו"ר יד ושם דני דיין, מזכ"ל האו"ם אנטוניו גוטרש ושגריר ישראל לאו"ם גלעד ארדן.

מיצג ספר השמות מציג את שמותיהם של 4,800,000 קורבנות השואה שאסף יד ושם מיום הקמתו ועד היום והמשימה טרם הושלמה. הספר כולל את שמותיהם של הקורבנות, לצד מקום הולדתם, תאריך

יו"ר יד ושם דני דיין מציין בספר השמות במטה האו"ם בניו יורק צילום: יד ושם

ר' מתוך "ספר השמות"

ודיקטטורות מושחתות חוזרות על עצמן. כדי להתגבר עליהן אנו יכולים וחיביים ללמוד מהשואה, ואנו נתחיל בכך בלזכור נאמנה ובאופן מדויק את קורבנותיה, ולכן ספר השמות כאן עכשיו."

"ששת מיליוני הגברים, הנשים והילדים היהודים אבדו לנצח, אך זכרם ושמותיהם לעולם לא יישכחו" אמר באירוע מזכ"ל האו"ם גורשר, "התערוכה הזו היא קריאה לפעולה - כמיליון קורבנות נותרו לא מזוהים ואנו במרוץ נגד הזמן. זוהי קריאה לזיכרון - פחות ופחות אנשים היום מהווים עדים ישירים ואנו נצטרך למצוא דרך לשאת את לפיד הזיכרון קדימה. התערוכה הזו היא קריאה להתבוננות פנימית- לראות כל ילד, כל אישה וכל אחד שנרצח כאדם עם תקוות וחלומות - לא כקורבן חסר פנים ושם. זוהי קריאה לכולנו - לא להוסיף לרעל השנאה, השנאה הזו שאומרת שאדם אחר שווה פחות ממני, פחות מאנושי. יחדיו בואו נבלום את גל האכזריות האנושית ונלחם בכל צורות

העמודים. גודלו האדיר של הספר מעיד על האובדן הקולקטיבי, הבלתי נתפס והעצום לאנושות כולה ולעם היהודי בפרט. עמודיו האחרונים של הספר הינם עמודים ריקים המסמלים את השמות שעדיין לא אותרו, תועדו והונצחו וייתכן כי לעולם לא יאותרו. בנאומו באו"ם הקריא דיין את שמות דודיו - נחמן ואריה - אחיקה של סבתו שנרצחו בשואה, אותם ראה לראשונה בספר השמות המוצב בפולין. דיין דיבר על החוויה המרגשת של חיפוש שמות קרובי משפחה וחברים בספק, מה שיתאפשר כעת "לכל אדם, מכל אומה, מכל קהילה או מכל דת המבקשים להתחבר לסיפור המשמעותי של השואה. לצערנו, אנו לא יכולים להחזיר לחיים אפילו אחד מהמיליונים שהם רצחו, אך אנו יכולים להחזיר להם את שמותיהם וסיפוריהם ואנו עושים זאת... כי לקורבנות מגיע לא פחות מזה... ההיסטוריה לא חוזרת על עצמה בדיוק באותו אופן, אך תופעות של אנטישמיות קיצונית, שנאה על רקע גזענות, אלימות תוקפנית

של סבי ושבעת ילדיהם שנרצחו באושוויץ. יהי זכרם וזכר הקורבנות ברוך".

ספר השמות מלווה בפאנל עם מידע אינפורמטיבי על השואה - המערכה האנטי-יהודית שיזמה ויישמה גרמניה הנאצית בשנים 1933-1945 והגיעה לשיאה ברצח עם שיטתי וחסר תקדים שמטרתו הייתה למגר לחלוטין את היהדות ולהכחיד את העם היהודי.

מיצג קודם של ספר השמות מוצג בתערוכת הקבע "שואה" של יד ושם בבלוק 27 במוזיאון אושוויץ-בירקנאו בפולין. המיצג הנוכחי, שהופק בתמיכתם הנדיבה של מרילין ובארי רובינשטיין מארה"ב, יוצג במטה האו"ם בניו יורק עד 17.2.2023 ובחודש מרץ 2023 יעבור לתצוגת קבע ביד ושם בירושלים. מעצב ספר השמות: חנן דה לנגה; מפיקה: אורית הול.

הגזענות, בכל מקום ובכל זמן שהיא באה לידי ביטוי".

"האו"ם הוקם כדי להבטיח שהשואה - השעה האפלה ביותר של האנושות - לעולם לא תחזור. עם זאת, האנטישמיות שוב עולה והכחשת השואה גוברת. אפילו באו"ם, אנו רואים מדינה חברה קוראת בגלוי למחיקת מדינת היהודים מהמפה, תוך הכחשת זוועות השואה. כשגריר ישראל באו"ם, וכנכד לניצולי שואה, הפכתי זאת לשליחותי האישית להוביל את המאבק באנטישמיות ובהכחשת שואה" אמר השגריר ארדן והוסיף "תערוכות או מיצגים כמו זה שנפתח באו"ם מהווים כלי נשק במאבק נגד תופעות הכחשה ועיוות שואה, כשהן הופכות את ששת מיליון הקורבנות ממספר לאנשים בעלי שמות, חיים ומשפחות. בין 4.8 מיליון השמות בספר נכללים בני המשפחה שלי - אשתו

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה: מיצג ספר השמות נחנך היום ביד ושם

מרץ 2023

<https://www.yadvashem.org/he/events/28-march-2023.html> מתוך הפרסום באתר יד ושם:

ברמיסת השם - בהפיכתו למספר - אדם כבהמה. מהותו של ההר הקדוש הזה שאנו עומדים בו בחיל ורעדה היא קריאה בשם- "ונתתי להם בביתי ובחומותיי יד ושם" אמר נשיא המדינה, יצחק הרצוג. "איננו זוכרים מספרים. במקום לזכור אסירים מחוקי זהות אנו זוכרים את החיים, את בני האדם. אם ואחות, אב ובן; ילד שנפלה לו שן בערב וסבתא שהטמינה לו סוכריה מתחת לכרית. אנחנו זוכרים את החיים, וזה ניצחוננו הגדול. כי כל שם

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה חנך הבוקר (שלישי) יד ושם את מיצג ספר השמות המציג את שמות 4,800,000 מיליון קורבנות השואה שלוקטו ונאספו על ידי אנשי יד ושם במשך 70 שנות פעילותו. האירוע נערך בנוכחות נשיא המדינה יצחק הרצוג, יו"ר הנהלת יד ושם דני דיין, יו"ר מועצת יד ושם הרב ישראל מאיר לאו ושורדי שואה.

"השטן הנאצי ביקש למחות את צלם אלוהים שבאדם. במחיקת הזהות,

הקורבנות העצום ואת גיוונם הגיאוגרפי, הגילאי, האנושי. החוויה המרגשת והמשמעותית, של חיפוש וגילוי שמותיהם של קורבנות שואה אינדיווידואליים מתוך המיליונים הרבים, חייבת להתאפשר לכל אדם המבקש להתחבר לסיפור השואה ומבקר ביד ושם בירושלים."

מטרתו של המיצג היא לנסות ולהמחיש את מספר הקורבנות הבלתי נתפס על ידי תצוגה פיזית של השמות על פני הדפים הרבים וכן לענות על הצורך הרגשי של הציבור במקום פיזי, מוחשי בו אפשר לראות את השמות ואף לגעת בהם - מעין מצבה סמלית קולקטיבית.

יהודי שעלה באש ושמונים שנה אחר כך עדיין נקרא בקול רם בירושלים, במדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי, הוא הניצחון הגדול ביותר בעולם, של מיליוני הלבבות הפועמים בספר הקדוש הזה. דווקא בימים הללו בהם אדמתנו רועדת, על ספר השמות להזכיר לנו מאין באנו, וחשוב מכך - להביא אותנו לחשוב היטב - לאן אנו הולכים."

"הגרמנים הנאצים ועוזריהם ביקשו להשמיד כל יהודי בכל מקום ולמחוק את זיכרון זהותם ותרבותם" אמר יו"ר יד ושם דני דיין, "מיצג ספר השמות ממחיש בפשטות ישירה וברורה את מספר

נשיא המדינה
מר יצחק הרצוג, רעיית
הנשיא גז מיכל הרצוג
ויו"ר יד ושם מר דני דיין
מעיינים ב"ספר השמות"

חברת המועצה מר דוד
פרנקל ונכדתו מחפאים
Se se זן משפחה מספר
השמות ביד ושם

מרד, כי אין ברירה אחרת מאת: אריאל בולשטיין

קטעים מתוך כתבה שפורסמה ב"ישראל היום" 17.04.2023

1: <https://www.israelhayom.co.il/judaism/judaism-news/article/13941821>

בשטחי בלארוס, מנתה על סף השואה לפחות 2,000 איש. כשהגרמנים כבשו את לחווא בתוך כשבועיים אחרי תחילת הפלישה לבריה"מ, רק מעטים מהתושבים היהודים הספיקו לברוח. היתר נלכדו וחיכו לסופם.

מסופר שברל (דב) לופטין, ראש היודנרט בעיירה, הצליח בתחילה לסכל את ההרג ההמוני של יהודי המקום באמצעות שוחד לגרמנים, אבל מבחינת הצוררים זה היה רק עיכוב זמני. בתחילת אפריל 1942 הוקם בלחווא גטו, ונוסף על היהודים המקומיים רוכזו בו גם יהודי הסביבה.

לנוכח הגעת הידיעות על השמדת היהודים בעיירות אחרות, הצעירים בגטו החלו להתארגן במחתרת. בהתחלה הם עשו זאת כקבוצה של חמישה אנשים בראשותו של יצחק רוכצ'ין, מפקד

קן בית"ר המחתרתי של לחווא, ובהמשך התארגנו עוד כ-30 צעירים בקבוצות דומות. הם אגרו נשק קר וקשרו קשרים עם פרטיון בן העיירה, וכן עם היודנרט, לצורך רכישת נשק.

ב-3 בספטמבר 1942 כיתרו הגרמנים ומשטרת העזר המקומית את הגטו. רוכצ'ין הזעיק את חברי המחתרת ורצה לפרוץ את הגדרות מייד, אך לופטין ביקש לחכות

מקיץ 1942 ולמשך שנה יצאו יהודים רבים מהגטאות הקטנים להילחם על חייהם, אבל אותן מרידות כמעט נשכחו. חלק מההתקוממויות היו מאורגנות, אחרות ספונטניות, ואת כולן אפיינו מעשי גבורה מול האויב הנאצי. ההיסטוריון ד"ר לאון גרשוביץ: "ברגעי אתגר משמעותיים במיוחד, ואף בתנאים הנראים בלתי אפשריים, הם פעלו כדי לשנות ולעצב את המציאות"

כשד"ר לאון גרשוביץ, איש חינוך והיסטוריון שחוקר את תולדות יהודי בריה"מ, מספר על התקוממות היהודים בעיירה הקטנה לחווא בספטמבר 1942, קשה לא להצטמר. הקהילה היהודית בת מאות השנים בעיירה, שנמצאת היום

יִצְחָק רוֹכְצ'ין, מְפָקֵד הַקֶּרֶד לִטְוֵה 1911.
הַתַּנְפֵּל עַל חַיִּיל גֶּרְמָנִים בְּיִפוֹ

הצמרת הישראלית של תחילת המדינה, הוא הפך לסמל".

לחימה אמיצה - וסיוע טרגי

"המרירות בגטאות החלו באמצע 1942", אומר גרשוביץ'. "הן אירעו בתגובה לשמועות על גירושם מאסיביים של יהודים מיישובים סמוכים או על רציחתם, בתגובה לניסיונות של הגרמנים לבצע אקציות של השמדה, או בשל ידיעות בדבר אקציות מתוכננות. חלק מההתקוממויות היו מאורגנות מראש, וחלקן היו ספונטניות. "מקרים ספונטניים של התנגדות יהודים בגטאות לרציחות שביצעו הגרמנים ובעלי בריתם קרו כבר בקיץ 1941, בעקבות הפלישה הנאצית לבריה"מ ותחילת הרצח של האוכלוסייה היהודית. כך היה, למשל, בעיירה פוסוול שבליטא. אך אלה היו מקרים בודדים, שהצלחתם הייתה קטנה עד אפסית והידיעות עליהם מעטות".

עד הבוקר. כשהתברר לו עם שחר שמדובר באקציית השמדה של הגטו, הצית את בית היודנט ושלה צעירים להצית את יתר בתי הגטו ואת המחסנים.

"חברי המחתרת פתחו במרד, תחילה בחלק הדרומי של הגטו ואחר כך בחלק הצפוני", משחזר ד"ר גרשוביץ'. "רוכצ'ין התנפל על חייל גרמני כשבידו גרזן וניפץ את גולגולתו. גרמנים אחרים ירו בו למוות. בחסות השריפה והמהומה פרצו כ-1,000 מיהודי הגטו את הגדרות ונסו החוצה. לופטין נפצע, אך הצליח להגיע ליער, וכמוהו עוד 600 יהודים. כ-400 יהודים נהרגו במהלך הבריחה. שישה שוטרים גרמנים ושמונה שוטרים ממשטרת העזר נהרגו, והיו שנפצעו.

"מרבית הבורחים נתפסו במהלך הימים הבאים. כ-120 מיהודי לחווא ביקשו להצטרף לפרטיזנים באזור, אך נדחו והקימו מתוכם יחידה יהודית שכללה 25 לוחמים. יחידה זו פעלה עד ינואר 1943, ואז הצטרפו חבריה ליחידות פרטיזנים סובייטיות. בסך הכול, 90 מהבורחים שרדו עד לסוף המלחמה".

סיפור הגבורה של המרד בלחוא לא מוכר לרבים, כמו גם סיפורי מרד אחרים שהתרחשו באותה התקופה בעיירות קטנות נוספות באזור. מרביתם הונצחו בעיקר בספרי יזכור של הקהילות המקומיות, אבל נעדרו מהשיח המרכזי של הנחלת זיכרון השואה והגבורה היהודית. גרשוביץ', שיציג את המחקר שלו על הגורמים למרירות האלה בכנס הבינלאומי שיתקיים בורשה ביוזמת מוזיאון "פולין" לתולדות יהדות פולין, מסביר כי "מהמרד המפורסם מכולם, בגטו ורשה, הייתה כמות לא מבוטלת של שורדים, ובשל העובדה שלחלקם היו מהלכים בקרב

דילמות אנושיות ככלם לפעולה

למילים הנוקבות של רוכצ'ין, שנאמרו לפני המרד בלחוא, היו שותפים גם בעיירות האחרות שבהן מרדו היהודים. "אנו צריכים ללכת הראשונים, בלי מורא, לא לסגת", קרא רוכצ'ין ללוחמיו לפני תחילת הלחימה. "מי שאיתרע מזלו ליפול חלל, יתנחם בכך שפילס את הדרך לאחרים לחיים. אין לנו מה להפסיד, מוטב ליפול בריצה מכדור מאשר ללכת בריצה לקבר. יש לנו סיכוי שחלק יצליח לברוח ולנקום את דמם של ההרוגים. מטרתנו - קדימה, ולא לסגת".

דברי הימים אולי לא שימרו עבורנו את השמות של כל המנהיגים כמו רוכצ'ין בגטאות נוספים, או את מילותיהם המדויקות, אך ההתקוממויות בדיסנה, בדרויה, בנייסוויז', בקלצק, בטורצ'ין, בטריסק, בסארני ובקוסטופול מוכיחות שבכל עת שהדבר היה אפשרי - היהודים הנואשים לא הלכו אל מותם כצאן לטבח. מרבית המרידות אירעו בין קיץ 1942 לקיץ 1943, במרחב שמשתייך כיום לבלארוס ושהיה חלק מפולין בין שתי מלחמות העולם, אך שמספטמבר 1939 הפך בפועל לחלק מבריה"מ. מה שמעלה שתי שאלות מרכזיות: מדוע דווקא אז, ומדוע דווקא שם.

גרשוביץ' מזכיר שהדין בסוגיות האלו החל הרבה לפני שהוא עסק בנושא. הוא מסביר שיצחק ארד ז"ל - חוקר השואה ובעצמו פרטיון שלחם בנאצים בנעוריו - עמד על המאפיינים הדומים לכלל הגטאות שבהם אירעו מרידות: התארגנות והצנת הגטו, התפרצות דרך הגדרות ודרך השערים ובריחה אל היערות. חשוב לא פחות - גטאות אלו התאפיינו בשיתופם של אנשי היודנרט והמשטרה היהודית בהתארגנויות המחתרניות ובהתמרדותיות.

במאי 1942 פרץ המרד בגטו ראדון (ראדין), במערב בלארוס של היום. מהלך ההתרחשויות הטרגי בעיירה הזאת מזכיר את מה שיקרה כעבור שלושה חודשים בלחוא ובמקומות נוספים. ...

המרד בגטו סלונים, גם הוא בבלארוס של היום, הוכן מראש ופרץ בסוף יוני 1942. בספטמבר 1942 מרדו היהודים בגטו טוצ'ין שבצפון-מערב אוקראינה של היום. כבר ביולי באותה השנה התארגנו ראש היודנרט המקומי גצל שוורצמן וסגנו מאיר הימלפרב עם צעירים נוספים מטוצ'ין לקראת התקוממות: אספו נשק, הכינו חומרים דליקים וארגנו קבוצות לוחמים לקראת יום פקודה. ברשות לוחמי המחותר היו רובים, אקדחים, רימוני יד ומעט תחמושת.

ב-24 בספטמבר כיתרו שוטרים גרמנים ומשתפי הפעולה האוקראינים את הגטו והחלו להמטיר עליו יריות. לוחמים יהודים השיבו אש, יהודים אחרים הציתו את כל בתי הגטו, וגם בתי כנסת שהוסבו על ידי הגרמנים למחסנים, וגדר הגטו נפרצה בכמה מקומות.

כ-2,000 מתושבי הגטו ברחו ליערות פוסטומיטי הסמוכים, ובמהלך הקרבות נהרגו שני שוטרים אוקראינים וכמה גרמנים. כ-1,000 מהבורחים נתפסו בתוך שלושה ימים ונרצחו; כ-300 נשים וילדים חזרו ביוזמתם לגטו בגלל התנאים הקשים ביער.

ב-26 בספטמבר התייצבו שוורצמן והימלפרב בפני הגרמנים, הציגו את עצמם כמארגני המרד וביקשו שיאפשרו להם למות בבית העלמין היהודי שניהם נורו. כמעט כל הנותרים ביער מתו, הוסגרו או נרצחו בידי מקומיים, ואחדים מבין הצעירים היהודים הצטרפו ליחידות פרטיזנים סובייטיות.

ביער ובסביבה הלא יהודית ככלל, היעדר מסורת של לחימה, יודנטים כמכשול להתנגדות, מחויבות למשפחה, דילמה של מוות ביער מול מוות בגטו, דילמה של לחימת נצורים בגטו מול לחימה ביער, אחריות קולקטיבית והיעדר הנהגה בעלת סמכות.

"אל מול הגורמים המקשים, יש להעמיד את ממד התקווה שבהתנגדות הפעילה - תקווה של הישרדות והצלה, ובאותה המידה תקווה לנקמה. לעיתים משקלו של היבט הנקמה היה רב יותר ממשקל היבט ההישרדות".

ד"ר גרשוביץ': "במסגרת הערכה מחדש של מרידות בגטאות הקטנים, מן הראוי להשיבם למקום מרכזי יותר בנרטיב ובאתוס של ההתנגדות היהודית האקטיבית לנאצים"

גרשוביץ' מציע הסבר נוסף למכנה המשותף בין המרידות בגטאות הקטנים. הסבר זה קשור למה שעבר על האוכלוסייה היהודית באזורים האלה לפני הגעת הגרמנים, כשכוונתו בעיקר לתהליכי הסובייטיזציה שחוותה האוכלוסייה שהתגוררה במרחב בכלל, והאוכלוסייה היהודית בפרט, אחרי סיפוח שטחי מזרח פולין לבריה"מ בספטמבר 1939.

"במשך כמעט שנתיים הפעיל השלטון הסובייטי לחצים על יהודים - הן על רקע מעמדי לכאורה, הן על רקע תרבותי ודתי והן על רקע פוליטי. לחצים אלו כללו, לצד תעמולה אינטנסיבית, גם לחץ כלכלי ותעסוקתי, מאסרים, הגליות וגם גיוס של פעילים במסגרות שונות כסוכנים של שירותי הביטחון והשירותים החשאיים הסובייטיים.

"לחץ זה הוביל לכך שפעילות בעלת מאפיינים פוליטיים ואידיאולוגיים הפכה למחותרת, ובכך נוצרה האחדה מסוימת

"ניתן לחלק את מאפייני המרידות בגטאות הקטנים לאובייקטיביים ולסובייקטיביים, הקשורים למניעים של יהודים שלקחו חלק בהתנגדות האקטיבית", אומר גרשוביץ'. "בתוך הקבוצה הראשונה של השיקולים אני כולל את ההיבט הטופוגרפי - קרבה לשטחים מיוערים שאליהם ניתן היה להימלט ומשם לנהל לחימה פרטיזנית, וגם את היבט התכסית: מרבית הגטאות הקטנים התאפיינו בבתי עץ קטנים וחד-קומתיים, שלא אפשרו מסתור ולא התאימו ללחימה אורבנית, אך אפשרו הצתה בקלות יחסית וניצול האנדרלמוסיה לצורך פריצה והימלטות".

למעשה, האם הקרבה לאזורי הפעילות של הפרטיזנים והיכולת להצטרף אליהם מילאו את התפקיד המרכזי?

"כן ולא - הקרבה ליער לא הייתה גורם יחיד. לתנאים גיאוגרפיים, כמו קרבה ליערות-עד, הייתה משמעות חשובה להחלטה על מרידות ואפשרויות הצלה, אבל היו שיקולים אחרים למכביה שלום חולבסקי ז"ל, חוקר שואה אחר, שגם הוא היה פרטיזן, דיבר על גורמים אובייקטיביים שהקשו על היהודים להשתלב בפעילות של התנועה הפרטיזנית. היהודים היו מיעוט לאומי בתוך סביבה נוכרית. חלקם הגדול היו תלויים מהטבע, ולא הכירו את השטחים ואת הדרכים.

"לכך צריך להוסיף עוד בעיות: מחסור בנשק, הצורך בהתמודדות עם אנטישמיות שרק התחזקה בעקבות התעמולה הנאצית, לוחות זמנים שפעלו לרעת היהודים ונתק בין הגטאות. והיו גורמים סובייקטיביים שמנעו את ההתנגדות הפעילה: תפיסת 'קידוש החיים' שפעלה כבלם, האשליה שהשמדה אינה טוטאלית, אי-אמון

הבלתי פורמלי. "בהקשר של החינוך הפורמלי בלט מקומה של הרשת הציונית העברית 'תרבות', שאמנם הייתה חילונית, אך לא אנטי-דתית, ונתנה מקום של כבוד למסורת בהווי ובתוכניות הלימודים של מוסדותיה. היא אף ניהלה יחסים קונסטרוקטיביים עם מפלגות פוליטיות ועם תנועות נוער מכל רחבי הספקטרום הפוליטי הציוני".

הישרדות לפני אידיאולוגיה

עיקר פעילותה של רשת "תרבות" בפולין שבין מלחמות העולם היה במזרח פולין - מערב בלארוס ואוקראינה של ימינו. הנוכחות הבולטת שלה לצד רשתות חינוך אחרות מצביעה על מגמה ציונית מובהקת. כפועל יוצא מפעילות חינוכית ותרבותית זו, משוכנע גרשוביץ, צמח במרחב המדובר דור בעל ערנות פוליטית, מודעות אידיאולוגית וזיקה לתרבות היהודית המסורתית ולשפה העברית.

כדי להמחיש את דבריו ואת הרקע התרבותי שהצמיח את המרידות, גרשוביץ מביא את מכתביו של יוסף ליון, יליד 1926 מהעיירה ליפנישקי (ליפנישוק) אל אחיו הבוגר אבנר, שעלה לארץ ישראל ושמר על המכתבים. המכתבים נכתבו בגיל 10 לערך, בעברית כמעט רהוטה, ובהם הילד דן באופן בוגר מאוד במצבם של היהודים בפולין במחצית השנייה של שנות ה-30 של המאה הקודמת, תוך הדגשה של חוויית האנטישמיות והעוינות מצד האוכלוסייה הפולנית.....

"לא נעים לי ללמוד בין הפולנים השונאים אותנו תכלית שנאה", כותב ליון. "בכל מקום מכים אותנו ומגרשים ממקום למקום... מה רוצים הם, האכזרים, מהעם העברי המפוזר בכל העולם? הרוצים הם למחוק את שם ישראל מתחת השמיים?

שלה תוך טשטוש מחלוקות אידיאולוגיות, צמצום הקיטוב הפוליטי ולמעשה הנחת מסד רעיוני ומעשי לפעילות משותפת. בתוספת היכרות אישית וקשרי חברות בין אנשים, התאפשרה תשתית מסוימת ליצירת התנגדות אקטיבית למדיניות החיסול הנאצית לאחר כיבוש המרחב בידי הצבא הגרמני".

באופן פרדוקסלי, מגמת הסובייטיזציה ליכדה במידה ניכרת גורמים פוליטיים ואידיאולוגיים שונים, שבתקופה הטרומ-סובייטית נהגו להתפלמס אלו עם אלו. בשפה פשוטה, אחרי שחוו מלוא החופן את "נפלאות גן העדן הקומוניסטי", יהודי האזור קלטו שבהשוואה לאיום החיצוני, לפערי ההשקפה ביניהם אין הרבה משמעות.

כיצד הכינו את היהודים במשך שנתיים תחת שלטון סובייטי למה שיצפה להם בעת הכיבוש הגרמני?

"הסובייטיזציה כללה רדיפות על רקע דתי ופוליטי, ומנעה פעילות יהודית וציונית גלויה. לכן הדבר חייב התאמה לפעילות מחתרתית, מה שיצר תשתית מסוימת להתארגנות, לפחות בחלק מהמקומות. מהצד השני, סובייטיזציה זו הייתה קצרת מועד, ולא שינתה באופן מהותי היבטים רבים של חיי היהודים ואת תודעתם. אלה נותרו במידה רבה עם זיקה למסורת, לעברית, לציונות וגם לסולידריות כלל-יהודית, ודאי בעיתות מצוקה.

"מובן שלא מספיק להסתכל רק על השנתיים של חיי האזור תחת שלטון סובייטי. במשך כמעט שני העשורים שלפני כן, המרחב המדובר היה תחת שלטון פולני בתקופה זו התקיימו בו חיים יהודיים תוססים ודינמיים, ובפרט פרח במרחב החינוך היהודי-ציוני, הן הפורמלי והן

בגטאות הקטנים: "המתקוממים שם לרוב לא היו פעילים בעלי פרופיל פוליטי או אידיאולוגי מובהק (כזה שאפיין חלק משמעותי ממורדי גטו ורשה, למשל), אלא היו אנשים מכלל שכבות האוכלוסייה היהודית, שמניעיהם למרד היו פחות צבועים בגוונים אידיאולוגיים מוצהרים, ויותר נבעו מצורך קיומי ומניסיון חיים מצטבר - ביטוי לאקטיביזם יהודי עממי".

מדוע חשוב לעמוד על כל הגורמים שהובילו למרידות בנאצים?

"במסגרת הערכה מחדש של מרידות בגטאות הקטנים, ראוי להשיבם למקום מרכזי יותר בנרטיב ובאתוס של ההתנגדות היהודית האקטיבית לנאצים בתקופת השואה, להפוך אותם לחלק משמעותי יותר בזיכרון ההיסטורי - היהודי והכלל-אנושי - של השואה.

"עיון במרידות אלה, בדמויות שהובילו אותן וביהודים ששרדו בזכותן עשוי להוסיף גורמי השראה לנוער ולכל אדם. אותם היהודים הוכיחו כי גם ברגעי אתגר משמעותיים במיוחד, ואף בתנאים הנראים בלתי אפשריים, ניתן ואף ראוי לפעול באופן אקטיבי כדי לשנות ולעצב את המציאות".

לא יעלה בידם להשחיתו ולהכריתו. עם ישראל יחיה לעולמים. כי העם הקטן הזה עם קשה עורף הוא, ולא צריך להתייאש...!" "המכתב המדהים הזה, והדעות הנהירות שבאות בו לביטוי, עשויים לשקף מגמה של הלך רוח בקרב הדור הצעיר בעיירות ובערי השדה במזרח פולין שבין מלחמות העולם", סבור גרשוביץ'. הוא מוסיף שלצד מסגרות החינוך הפורמלי, ובמידה כזו או אחרת של אינטגרציה איתן, עד לסתיו 1939 פעלו במרחב מסגרות של חינוך רעיוני-אידיאולוגי בלתי פורמלי, בראש ובראשונה תנועות וארגוני נוער, שייצגו את כל הספקטרום הפוליטי שהיה קיים אז בקרב האוכלוסייה היהודית.

"לימוד העברית והשימוש בה לא ביטאו פערים בין-דוריים בין הצעירים למבוגרים יותר, ובחלק מהעיירות העברית אף שימשה את האוכלוסייה היהודית בחיי היום-יום. "במרחב זה, גם בתנועות נוער חילוניות מובהקות, הציונות המודרנית לא נתפסה במונחים של מהפכה אלא כהמשך ורציפות, הגשמת 'חלום הדורות'. היבט זה יש בו משום הסבר נוסף לאופי העממי והרב-דורי של ההתקוממויות בגטאות הקטנים". בהקשר זה, גרשוביץ' מבקש למקד את תשומת הלב במאפיין העממי של המרידות

זר קהילת 316'10, ערב יום הזיכרון לשואה ולגזרה תשפ"ג

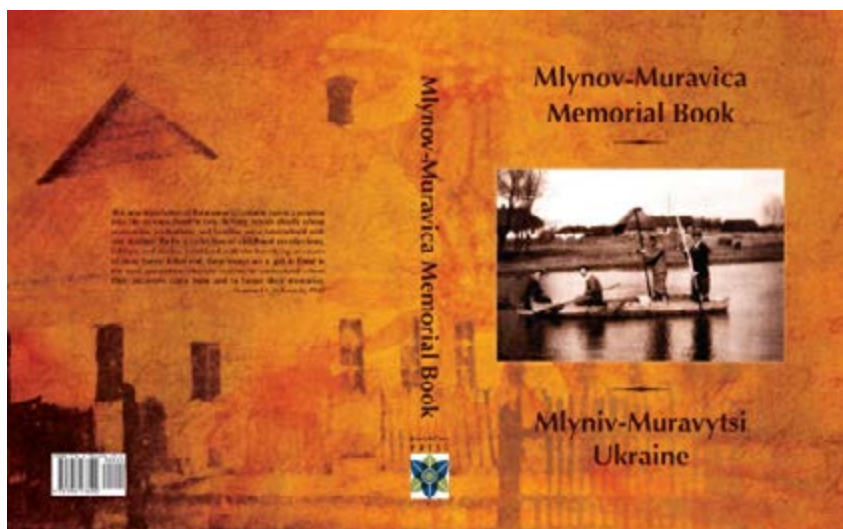
זר קהילת לאחולה, ערב יום הזיכרון לשואה ולגזרה תשפ"ג

מבוא ל"ספר יזכור" מלינוב-מרוויץ

מאת: ד"ר הארוורד שוורץ Howard I. Schwartz, PhD

מאנגלית: נחמה אפשטיין וחנינה אפשטיין

המאמר על מלינוב ומרוויץ נכתב במקורו באנגלית, כהקדמה לתרגום חדש לאנגלית של "ספר יזכור" למלינוב-מרוויץ. הסבים והסבתות מצד אביו של המחבר, הרוארד שוורץ, היו בני דודים ראשונים במלינוב והגיעו לבולטימור עם משפחותיהם בשנת 1912 ובשנת 1921 וכאן נישאו. במסע הלמידה שלו על המקום ממנו הגיעה משפחתו, הרוארד תרגם את המאמרים ב"ספר יזכור" מעברית לאנגלית, בעזרתו של חנינה אפשטיין, בן לשורדים ממלינוב וממרוויץ. מאמרו מתבונן בשתי העיירות ומאיר את שהיה יפה ומערור השראה בחיי יושביהן, כמו גם את הרגעים האחרונים בהם הכול נהרס.

כריכת ספר הזיכרון לקהילות מלינוב-מרוויץ המתרגם לאנגלית

בסופו של דבר נרצחו תושבי שתי העיירות ביחד ליד הכביש שחיבר ביניהן. הגדולה מבין שתי העיירות, מלינוב, מופיעה עד היום בשם "מלינוב" במפה של מערב אוקראינה. העיירה כיום אינה דומה כלל למה שהייתה בעבר, כשמשפחות יהודיות חיו ושגשגו בה. זמן לא רב לאחר שהאזור הפך לחלק מרוסיה הצארית, ב-1793, התגוררה שם קהילה יהודית קטנה, וייתכן שיהודים חיו שם עוד קודם לכן, כשהאזור

קבורות תחת הריסות הזמן, נשכחות עקב תהפוכות ההיסטוריה, שוכנות שתי עיירות קטנות, שתיהן שטעטלעך שעד לאחרונה נשכחו מהזיכרון בעיקר בקרב משפחות דוברי אנגלית. הן היו עיירות תאומות, ששכנו במרחק של לא יותר מקילומטר זו מזו. הכלכלה, התרבות, המוסדות והמשפחות שלהן היו כל כך שזורים זה בזה, עד שחלק מהתושבים הוסיפו מקף בין שני שמות העיירה כאילו היו מקום אחד.

התקשה למצוא עדים "כשרים" שאינם קרובי משפחה של החתן והכלה. במהלך השנים האחרונות איתרתי והתחברתי ליותר מ-500 צאצאי משפחות שחיו בעבר בשתי העיירות הללו.

כמה מאבותיהם הגיעו לארה"ב לפני או אחרי מלחמת העולם הראשונה, והיו כאלה שעלו לארץ ישראל, שנקראה אז פלשתינה, בשנים שבין 1920-1930. עם אחרים, ניצולים, או צאצאים של ניצולים שוחחתי בטלפון. החלפנו כתובות מייל וראיינתי רבים בזום ובאופן אישי. שאלתי אותם שאלות לגבי איך היוחסין שלהם, דרבנתי אותם לשתף תמונות וסיפורים אישיים של משפחותיהם מימי השטעטל. לכל משפחה היה חלק אחד או שניים מהפאזל הגדול יותר. החיבור ביניהם יצר תמונה שלמה יותר שמעצימה את המאמרים, החיבורים והתמונות בספר.

כשנודע לי לראשונה על ספר הזיכרון הזה, לא שערתי את גודל האוצר הגלום בו. החיבורים שפורסמו במקור ב-1970 בעברית וביידיש, נכתבו כולם על ידי אנשים שנולדו, חיו או ביקרו בשתי העיירות הללו במהלך חייהם. צאצאים רבים אף לא ידעו על קיומו של הספר, שלא לדבר על תוכנו. תרגומים חלקיים לאנגלית נפוצו בקרב משפחות בודדות וראו אור בשנים האחרונות. צאצאים רבים מדווחים כי הוריהם המהגרים, הסבים והסבתות משתי העיירות הללו נרתעו מלדבר על מקום הולדתם. בין היתר בשל הטראומה שעברו או משום שהיו עסוקים בקבלה של התרבויות והזהויות החדשות שלהם באמריקה, קנדה וישראל. רבים מהצאצאים דוברי האנגלית יודעים מעט, אם בכלל, על מקום הולדתם של אבותיהם.

החיבורים בתרגום ראשון זה של הספר גדושים בפרטים של כותביהם והם

היה עדיין חלק מחבר העמים הפולני-ליטאי. על פי האמונה שמובאת בספר הזה, השם "מלינוב" נגזר במקור ממילה סלבית או פולנית ל"טחנה". הקטנה מבין שתי העיירות, מרוויץ, כבר לא מופיעה במפות כיום, ומיקומה הקודם נושק לשטחה של שכנתה הגדולה והקיימת עדיין. העיירה נכחדה כמו גם המשמעות של שמה. בשתי העיירות האחיות הללו, שגשגה פעם קהילה יהודית תוססת. מצבות בית הקברות שלהן נעלמו, הרחובות ברובם שונו ושמים הוחלף, ורק מבנה אחד או שניים עדיין עומדים על תילם מאותם ימים כאשר בתי הכנסת היו מלאים, בעלי החנויות ישבו בפתחי החנויות וחיכו ללקוחות, ילדים החליקו על בריכה טבעית קפואה, באמצע העיר, שהם קראו לה "ביצה". אלו הן רק כמה מהתמונות הרבות שעולות מתוך דפי התרגום החדש והמבואר של ספר הזיכרון של מלינוב-מרוויץ, הידוע גם בשם "ספר יזכור". תרגום זה לאנגלית מחזיר לחיים את שתי העיירות הללו, עבור הצאצאים המחפשים את שורשי משפחתם ואת קורות מקום הולדתם של אבותיהם.

איזה מסע וכבוד יוצאי דופן נפלו בחלקי להוביל את המאמץ לגלות את העבר של שתי העיירות הנשכחות הללו. אני נכדם של בני דודים ראשונים, שניהם ילידי מלינוב, שהגיעו במועדים שונים לבולטימור, שם התיישבו ובסופו של דבר נישאו. בילדותי ובנעוריי לא ידעתי הרבה על חייהם. רק לאחר שהורי נפטרו והתבגרתי, יצאתי ללמוד על ההיסטוריה של משפחתי וגיליתי שהמסע המשפחתי שלי שזור בסיפורן של משפחות אחרות ממלינוב ומרוויץ שכולן הכירו זו את זו, ובמקרים רבים נישאו ביניהם. העיירות היו כה קטנות שבמשפחות רבות נישאו בני דודים (בקרבה כזו או אחרת). במאמר אחד בספר זה מסופר כיצד הרב במרוויץ

סביב האופן בו קיבל נהר האיקווה את שמו, והמחלוקות שהתגלעו בין רבנים בעניין השליטה בניהול חיי הקהילה. זרם הזיכרונות הנוסטלגי הזה מעורר, מאיר עיניים ולעיתים מצחיק. ספר זה מוקדש לאותם שרוצים לדעת כיצד התנהלו החיים במקום בו חיו משפחותיהם בעבר.

מלינוב מתוארת בספר כעיירה של טחנת קמח מצמחה לאורך נהר האיקווה. לאיקווה נותר מקום משמעותי בזיכרונות הילדות של אותם שחיו כאן פעם. התושבים שטו ושחו במימיו הקרירים בימי הקיץ החמים, והחקלאים והסוחרים מהערים ומהכפרים הסמוכים לקחו אליו את סוסיהם לשתיה ולרחצה בימי השוק. קרה לעיתים שילד טבע בנהר. שרידי עמודים חרוכים ממספר טחנות ישנות שנחרבו בשריפה, בלטו מתוך מימי הנהר הזורם ומתוך גושי הקרח כשהנהר קפא. סיפורי הפולקלור מהעיירה טוענים שהשם "איקווה" בא ממילותיה של תפילה עברית שהתושבים קראו בה ביום שגושי הקרח גרמו לנהר לעלות על גדותיו ולהציף את הערים באזור. תפילתם ("יקו המים" בראשית א:ט) עזרה למים לרדת, ואפילו הגויים אהבו את השם העברי ואימצו אותו.

סיפור אחר מתאר גבעה תלולה מאוד וזכורה היטב שנוצרה מעבר לנהר האיקווה. הילדים קראו לגבעה "הר סיני" ושיחקו שם. בני נוער וצעירים קראו לגבעה "גריניק" ונמלטו לשם מעיניהם הפקוחות של הוריהם. ניתן היה להגיע ל"הר סיני" מהעיר בהליכה מערבה על פני אחד הגשרים שמעל לנהר האיקווה, בצומת המובילה מערבה לסמורדווה ודרומה לדובנו. במפה ישנה ניתן לראות את מיקומן של מלינוב ומרוויץ. כמו כן ניתן לראות היכן חצו הגשרים את נהר האיקווה. במבט מזרחה מראש "הר סיני" ניתן היה לראות את העיירה מלינוב. במבט

מסייעים בסגירת הפער. המאמרים מתארים הרבה מעבר לאובדן של מקומות, אנשים וחיים שנכחדו. התיאורים כוללים זיכרונות על חיהם המשגשגים והתוססים של התושבים שחיו במקומות אלה. לצד מאמרים רבים שמתארים את החוויות הקשות והמטרידות של כאב ואובדן יש גם סיפורים וזיכרונות של אנקדוטות ופולקלור שהם נוסטלגיים, מצחיקים, חביבים ומעוררי רגשות. אלה הם רגעים נוגעים ללב ומהווים תזכורת לחיים הטובים שהיו במשך תקופה מסוימת במקום זה.

בספר מתערבבים זה בזה שני זרמים. מצד אחד, החיבורים מספרים את הסיפור הכואב על האופן שבו העיירות הללו נכחדו ואת קורותיהם של אלה שנרצחו באכזריות ושל אלה ששרדו. דיווחים ממקור ראשון מהווים את הצד הקודר של הסיפור. הם מספרים על הכאב והסבל מתחילת הכיבוש הסובייטי בספטמבר 1939, התקיפה והכיבוש הנאצי בשבוע של ה-22 ביוני 1941, הקמת גטו מלינוב באפריל-מאי 1942 ועד חיסולו הסופי בין ה-8-10 באוקטובר 1942. אנו חווים מחדש את האימה והטרגדיה של אלה שסבלו באירועים אלה ואת סיפורי ההישרדות המדהימים של בני המזל המעטים. אנו לומדים גם את השמות והדמויות של הנספים, המונצחים על ידי יקיריהם שעזבו לפני שהאירועים הטרגיים התרחשו.

מצד שני, החיבורים מנציחים את המראות והקולות הזכורים מהילדות כולל הרחובות הבוציים בחורף ששאבו את המנגינים שלך פנימה, הריח והיופי של הלילך באביב ופריחת עצי הדובדבן, התפוח והשיזף, מזחלת במורד גבעות לאור ירח, המורים שהיו אהובים ואלה שעסקו בענישה גופנית, המבט הראשון בעיניו של נער צעיר כשעמד מול שער הכנסייה בעיר וגילה את הדמות על הצלב, הפולקלור

שושלת חסידות זו. סבו, אהרון הגדול, היה מייסדה. בקרב חלק מתושבי העיירה רווחה האמונה כי האנדרטה לזכר הרבי תגן על העיירה, אמונה שבני הדור הצעיר פקפקו בה, מה שגרם להם לרכוש רובים ולהתארגן להגנה עצמית. הסקרנות עוררה ילדים לשאול את הוריהם על האנדרטה של הרבי ועל האיש ששמר עליה ועל האור הנצחי שבתוכה. תושב העיר לשעבר זוכר בנוסטלגיה את אלפי פתקי העתירות שמילאו קופסת קודש באנדרטה.

מותו הפתאומי של רב אהרון ליד מלינוב בשנת 1872 היה מקור לסיפורי פולקלור רבים. לפי סיפור אחד הוא עמד לעזוב את העיר כאשר שלטים בשמים התריעו בפניו שהוא עומד למות. הוא התוודה על חטאיו, חזר למיטה ונלקח משם. אגדה אחרת מספרת שהרב נפטר כשנסע בדרכים. תלמידיו קברו אותו במקום בו נפטר ועל קברו צמח עץ בצורת חנוכייה.

שנים מאוחר יותר, במבט לאחור, כתבה אישה אחת בלדה לעץ ההוא. היא זכרה שישבה בצל אותו העץ כשהיא וחברתה הלכו ממלינוב לכיוון מרוויץ. היא תוהה האם העץ עדיין עומד שם ומקווה שהציפורים על ענפיו יאמרו קדיש על בני משפחתה ועל אלה שנרצחו על לא עוול בכפם לאורך הכביש הזה.

סבה של סילקה היה מהחסידיים המכובדים בעיר משושלת סטולין-קרלינה. הוא השתייך לאחד משלושת בתי הכנסת שקמו כדי לתת מענה לצרכי הדת המגוונים של קהילת מלינוב. בתחילה נבנה בית הכנסת הגדול ביותר של חסידות טריסק. בית הכנסת השני נקרא על שם הרבי מחסידות סטולין, והשלישי נקרא ע"ש האדמו"ר מאוליקה. לפני מלחמת העולם הראשונה היו במרוויץ שני בתי כנסת, בית מדרש, מקווה, שני שוחטים כשרים, רב, ובית קברות. אך מעבר לזה הם נזקקו

מערבה ניתן היה לראות את הקירות הלבנים של ארמון הרוזן צודקביץ הסמוך, בו שכן האציל המקומי שהיה בעל הרכוש באזור כולל העיירות והנהר. "הר סיני" היה חרוט בזיכרונם של ילדי מלינוב, והם כתבו עליו חיבורים ובבגרותם חזרו לבקר את המקום. מסיפורי הפולקלור של ילדותם ניתן ללמוד "שהר סיני" נוצר כשאדם צדיק שעבר ליד כנסיה, הותקף על ידי כלביו של הרוזן. הצדיק לחש מילות כישוף שלוש פעמים והכנסייה נבלעה באדמה ומעליה נוצרה הגבעה. אגדות אחרות ייחסו את מקום הגבעה לחייליו של מנהיג צבאי ומדינאי פולני שנלחם נגד רוסיה.

נערה צעירה בשם סילקה שנולדה בעיירה הסמוכה לוצק ולימים הייתה בוועדת המערכת של הספר, אהבה לעזוב את עיר הולדתה המלוכלכת והצפופה ולנסוע למלינוב לבקר את סבה וסבתה. מלינוב הייתה כפרית, ירוקה, וריחות נפלאים נישאו באוויר באביב. במלינוב סילקה הייתה מוכרת לכולם. היא השתתפה בחתונה מיוחדת ביופייה - בה צעירה ממלינוב נישאה לצעיר מלוצק. העיר כולה חגגה והמוסיקה נישאה באוויר. הרוזן עצמו התייצב ותרם סוסים ועגלה כדי לשאת את החתן לאירוע. באחת מחופשות הקיץ הסיע העגלון את סילקה למלינוב, שם לימדה אותה סבתה כיצד לחלוב פרה ולראשונה הבינה שפרות אינן יצורים מטומטמים כפי שנהגו לחשוב.

באחד מאותם ביקורים הייתה סילקה עדה לעלייה לרגל השנתית למלינוב, כאשר חסידים נהרו לאנדרטה של רבי שנפטר בפתאומיות ליד העיר שמו היה רב אהרון מקרלין השני. הוא השתייך לזרם החסידות סטולין-קרלינה, הזרם הראשון של תנועת החסידות החדשה שנוסדה בליטא. רב אהרון היה הרביעי ברצף של

לשירותים ממקומות אחרים.

היו לפחות שלושה זרמים שונים של חסידות בעיר (טריסקר, אוליקר וסטולין-קרלינר). היו ביניהם חילוקי דעות וסכסוכים חריפים על סגנון התפילה. המצב השתפר לאחר 1903 כשבית הכנסת הגדול נשרף וחסידות טריסקר בנתה בית תפילה נפרד משלהם.

רוב האנשים בעיירות שמרו את השבת, אך לא בהקפדה כמו במקומות אחרים בפולין. היו ביניהם שעזבו את העיר ביום המנוחה, כדי ליהנות מהאוויר הצח של השדות והיערות הסמוכים.

בניגוד לקהילות אחרות, איש מהם לא חבש כובע פרווה (שטריימל) או גידל פאות, ונשים לא גילחו את שיער ראשן כשהתחתנו.

לאנשי העיר החשובים והעשירים נשמרו בבית הכנסת מושבים מול "כותל המזרח". לשם הגיעו גם רבים כדי ללמוד טקסטים יהודיים מסורתיים. בעקבות הנוהג המסורתי, נשים הופרדו מהגברים בחתונות. חלק מהבעלים היו אדוקים וממוקדים בלימוד ובתפילה עד ששכחו לאכול והותירו את עול הטיפול במשפחה לנשותיהם. על כך זכו לביקורת מאוחרת יותר של נכדיהם. נשים נאלצו לעתים לדחוק בבעליהן למצוא עיסוק ופרנסה, מה שנגמך במקרה אחד, בניסיון כושל של בן אדם למכור נפט בשוק השחור. היו אנשים, כמו אביו של המשורר המפורסם יצחק למדן, ששמרו על שגרה דתית קפדנית מאוד של לימוד ותפילה יומיומית. כשצעירים התכנסו בירכתי בית הכנסת על מנת לפטפט ולא גילו עניין בתפילה, השתיקו אותם הזקנים, צעקו והעליבו אותם בכינויי גנאי: (החוצה שקוצים). הצעירים נקמו בהם מעת לעת, ואת

למרות שרוחות של שינוי החלו לנשב ואף הגיעו לשטעטלעך, חשו הצעירים שחומות העיירה סוגרות עליהם מבחינה תרבותית ואינטלקטואלית. עיניו של אחד הצעירים אורו והוא נכבש בסערה לאחר שקרא ספר ביידיש שנתן לו חבה. אך אמו האלמנה התנגדה להתעניינות שגילה בספר מחשש שקריאתו תפתה אותו לנטוש אותה ואת אחריותו כלפי המשפחה. אילו הלך בעקבות ליבו, יתכן שלא היה נספה עם בני משפחתו. בשנות ה-20 או קודם לכן, קראו מספר צעירים ספרות חלוצית כגון חיים נחמן ביאליק, חלוץ השירה העברית, ורכשו מנוי לעיתונים ולמגזינים שעיצבו מחדש את השקפת עולמם. במקרים מסוימים הם נסעו ללמוד בערים גדולות יותר כמו עיר החוף אודסה. הצעירה חנה קלפאץ שנחשבה לילדת פלא, ציטיטה בעל-פה שורות מכתביה של גיבורה פולניה, הרוזנת אמיליה פלאטר 1806-1831 שכונתה ז'אן דארק של ליטא. השפעות חיצוניות מעין אלה משכו את ליבם של הצעירים, כגון הצעיר סולומון מנדלקורן שהיה אחד מבניה המפורסמים של מלינוב. מנדלקורן נולד במלינוב בשנת 1846 ואביו הכין אותו מגיל צעיר מאוד להיות תלמיד חכם ורב. בגיל שש היה מומחה לחמשת חומשי התורה, בגיל עשר שינן דפי גמרא. בגיל 16 הוא עזב את מלינוב לאחר שאביו נפטר במפתיע. מאוחר יותר נטש את לימודי הקודש וגם את אשתו הדתיה. הוא הוסמך לרבנות בוולנה וסיים לימודים לתואר דוקטור בשפות המזרח בסנט פטרבורג. המשיך לכתוב שירה ולתרגם ספרות קלאסית מרוסית וגרמנית ליידיש. על פי הפולקלור, כשעבר דרך מלינוב באחד מערבי השבת ועצר בחנות של אחותו, היא אפילו לא זיהתה אותו בגלל המגבעת הגבוהה שחבש, זקנו שנעלם ושפמו השופע.

יצאת לבסוף מהשטעטל בשלום, היה ראוי שתברך "הגומל".

יתרון נוסף היה לרחוב הקטן. בפנותך ימינה הגעת מיד לבית הכנסת סטולין ויכולת להצטרף לתפילה. לעומת זאת, אם רצית להגיע לשוק היה עליך לפנות שמאלה. הרחוב שהוביל לשוק, מול הכנסייה הפולנית, נקרא רחוב טוביה (טוביה ברגר). ברחוב ההוא נדרשת לאסטרטגיה מיוחדת: כלומר הצטרפת להיאחז בקירות הבית - אחרת היית נופל, תסלחו לך, לתוך בוץ מסוג אחר, שכן תמיד היה ברחוב ההוא זבל פרות. כיוון שביתו של טוביה היה נמוך, חלונות הבית הגיעו לגובה רגליך וניתן היה לראות מה מתבשל באח. אם הצלחת לצאת מהרחוב הזה נתקלת בכלובים עם תרנגולות. ושוב היית חייב להיזהר ולצעוד זקוף. לא פעם אישה יהודייה כבדת משקל החליקה ונכנסה עם רגל אחת לתוך הבוץ, ואז קיללה בלחש לעצמה.

בית הכנסת היה המקום בו התקיימו הרצאות שניתנו על ידי שליחים. כמו כן דנו שם בנושאים הקהילתיים החשובים והבעייתיים ביותר של הקהילה, כמו צחנת המקווה הגואה או איסוף כספים לרכישת עצי הסקה על מנת לחמם את בתיים של עניי העיר. היו מחלוקות על נושאים כגון אלה לפני קריאת התורה. "בלי זה", הכריז אחד הכותבים, "החיים בשטעטל היו משעממים". הוויכוחים במהלך התפילה עוררו לעיתים תגובות חריפות בקרב המתפללים, אחד המתפללים קם ממושב וצרח "שקרים". לעיתים התלהטו הוויכוחים הפוליטיים בענייני הדת, והתגלעו מחלוקות כגון מיהו הרב שאמור להנהיג את קהילת מלינוב, או מבנה הממשל הקהילתי האזורי שכלל ופיקח על שאר השטעטלעך הסמוכים: מרוויץ, אוסטרוויץ, בורמל, דמידובקה, וטרוביץ. כפי

המגבות הרטובות, בהן השתמשו אנשים לאחר שיצאו מהשירותים, השליכו על ראשי הזקנים.

במלינוב היו גם שתי כנסיות, קתולית ורוסית אורתודוקסית (כפי שזוכר אחד הכותבים). במרכז העיר הייתה כיכר השוק. במספר רחובות צרים מסביב לכיכר ניצבו בתי יהודים. מאחורי בתי היהודים היו רחובות של גויים אוקראינים. רחובות אלה נקראו "הכפר". ליד הארמון הייתה שכונה של פולנים. בין היהודים והאוקראינים חיו פקידים ואנשי עסקים פולנים (עובדי הרוזן).

חלק מהתושבים העניים יותר גרו בסמטאות הצרות ביותר של השטעטל. בסמטאות אלו יכלו נערים צעירים להסתתר מעיניהם הסקרניות של הוריהם. אחד מכותבי המאמרים בספר כתב בבדיחות הדעת שבאזורים מסוימים הרחובות היו כל כך צרים, שאם הצלחת לעבור אותם בשלום היית חייב לברך "הגומל" (תפילה שנאמרת כששורדים מצב או מסע מסוכן).

הרחובות נקראו על שם מבנים או אנשים שהתגוררו בהם. במבט לאחור שנים רבות לאחר מכן, ממקום מגוריו בבולטימור, תיאר אחד הכותבים את זיכרונותיו מרחובות אלה באופן זה: רחוב הרב, רחוב השוחט, רחוב נאסלה, רחוב מוישה טויב, רחוב חיים למל - כל הרחובות הקטנים הובילו לשוק - אם הצלחת לחצות את הרחוב מבלי לאבד מגף בבוץ העמוק. ברחוב של חיקל הייתה תנועה רבה. הרחוב שלו היה ידוע בשטעטל. כדי להגיע לשוק שרוחבו הספיק למעבר של אדם אחד, היו צריכים לעבור ראשית, בזהירות רבה. ברחוב ארוך וצר, בצדו האחד היה קיר האורווה של וולף ברגר (בנו של נוטה-בר) ומצדו השני היו גדרות תיל מגינתו של איציקל. אם

רבים מאנשי העיירות היו חרוצים והתפרנסו כאומנים, נפחים, נגרים, צורפים, עגלונים, סוחרי תבואה, פונדקאים, מורים, דייגים, חייטים, סנדלרים, מובילי מים, בנאים, צבעי בתים, חפרי מרתפים, קברנים ובעלי חנויות. רובם התפרנסו בקושי רב, ובעונת החורף בעלי מלאכה ובנאים נותרו ללא עבודה כלל. היו מצבים בהם נשים ניהלו את החנויות בעצמן, פתחו גני ילדים ועבדו כתופרות, בעיקר נשים שבעליהן למדו כל הזמן. תעשיית הטקסטיל במרוויץ הייתה רווחית ומכובדת. משפחה ענייה שאפה להשתלב בה. בחלק מהחנויות נמכרה בירה לאוכלוסייה הגרמנית והצ'כית. אפילו חלק מהרבנים היו בעלי בתי מרזח לבירה, בין יתר הפעילויות העסקיות, בכדי שיוכלו להוסיף להכנסתם הדלה משכר השחיטה הכשרה, כפי שהעיד אחד הכותבים. היה מוזר לראות מדי פעם יהודי בעל זקן ארוך עומד מאחורי הדלפק, מערבב ומוכר לגויים, בירה, ונקניקיות לא כשרות.

חלק ניכר מהחיים הכלכליים התרכזו סביב אחוזת הרוזן שכללה את ארמונו היפה, הגנים והמשרתים. צוות מיומן של עובדים מנוסים נדרש בכדי לטפל בבעלי החיים בשדות וביערות. הרוזן צודקוביץ היה צאצאו של גיבור מלחמה ידוע (קרל צודקביץ), אציל ידוע ומפקד צבאי של חבר העמים הפולני - ליטאי. הרוזן היה הבעלים של העיר וכל הרכוש באזור. הוא הציע חווי חכירה לחלקות אדמה ולשימוש בנה, בטחנות, בחטיבת עצים ובדיג. ארמונו של הרוזן היווה עבור הילדים מקור בלתי נדלה לאגדות ולסיפורי מעשיות.

מספר גברים בעיר הועסקו על ידי הרוזן, אחד מהם, הירש הולצקר פיקח על תיקון ארמון הרוזן שנפגע במלחמת העולם הראשונה. הוא גם פיקח על מכירת האלכוהול, על השימוש בבית המטבחיים ועל רישיונות הדיג בנהר. הירש היה הבכור

הנראה התנקמו ברב גורדון ממלינוב, ולא איפשרו לו להיבחר עקב התנגדותו קודם לכן למינויו של הרב ממרוויץ. במקום זה נבחר הרב מטרוביץ לראש הקהילה. מדברי אחד הכותבים: "אין סכסוך שמייצר מגוון דעות כמו הקרב על משרת רב "הקהילה". במספר מאמרים מוזכרים מעשי קונדס של הנוער, כמה מהתקריות היו בלתי נשכחות. כשמלאו לצעירים 21 (גיל הגיוס לצבא) גמלה בליבם ההחלטה להתחמק מהגיוס. הם לא בחלו בשום דרך בכדי לפסול את כשירותם לגיוס. הם צמו, חתכו את האצבע המורה שלהם, חוררו את עור התוף, ועוד... לעיתים התבררו המאמצים כחסרי תועלת. באחת הפעמים התעללה קבוצת צעירים כזו בזקני העיירה האמידים. במשך הלילה הם אספו חפצים מעץ שהיו מונחים במקומות שונים ברחבי העיר. למחרת הורו למנהל בית המרחץ המשותף (שהיה גם חופר הקברים) להשתמש בעצים בכדי להסיק את האש ולחמם את המים בבית המרחץ, בכדי שגם עניי העיר, שלא יכלו להרשות לעצמם מותרות מעין אלה, יזכו לאמבטיה חמה.

אירועים מעוררי עניין כאלה חשפו את האופן בו חיו תושבי העיירות. הם כללו סיפורים על תושבים שהצילו אלמנה מהפיתוי להתנצר, הגרמופון היחיד בעיר שנעלם, וסיפור נוסף בו שכנעו חייל יהודי קומוניסטי לערוך חתונה יהודית כהלכתה, עם האישה היהודייה הקומוניסטית שאתה חי חיי אשות. ישנם סיפורים נוספים כגון: רוח רפאים של גבר ממלינוב שנרצח והוביל את התושבים למצוא את כובע הפרווה האבוד שלו, ואדם דתי שהפך למורה כשמאמציו להתפרנס בשוק השחור נכשלו. האנקדוטות ההומוריסטיות והאירוניות הללו מתארות את האופן שבו התנהלו חיי היומיום בעיירה, שכללו אתגרים ולא מעט כאב לב.

בתקופה מוקדמת יותר, מאמרים נכתבו גם על אמון, יושה, וכבוד הדדי ששררו בקרב רוב האוכלוסייה ואפיינו את יחסי היהודים והנוצרים.

שתי העיירות, מלינוב ומרוויץ, ניצבו בצומת שני כבישים ראשיים, שהובילו לערים עם אוכלוסייה יהודית גדולה יותר. כביש אחד מצפון לדרום מחבר את דובנו (רק 20 קילומטר דרומית למלינוב של היום) ללוצק (30 קילומטר צפונה). כביש זה מצטלב עם כביש העובר ממזרח למערב ומקשר בין דמידובקה לרובנה. רוב הסיפורים בספר זה התרחשו לאורך הכבישים הללו ובכפרים שביניהם.

בשנת 1850 מנתה מלינוב 48 משפחות ו-201 נפשות. עד שנת 1897 היו בה 672 יהודים מתוך 1105 תושבים. האוכלוסייה היהודית גדלה ככל הנראה ב-10 נפשות בשנה. בשנת 1921 היו בעיירה רק 615 יהודים. מרוויץ הייתה יותר קטנה ממלינוב והיו בה רק 400 יהודים. ההערכה היא שבמלינוב היו בשנת 1941 730 יהודים ועוד כמה מאות פליטים יהודים שהגיעו בין היתר מסוקוליקי במערב אוקראינה. עד למועד החיסול היו במקום בערך 2000 יהודים.

האזור סביב מלינוב ומרוויץ היה כפרי ואיכרים רבים התגוררו בכפרים הקטנים יותר. היהודים היו פזורים בחלק מהכפרים הסמוכים, כמו משפחת גרינשפן מפרמילובקה ומשפחת פישר ממנטיץ. חקלאים הגיעו לעתים קרובות למלינוב בימי השוק ובארבעת הירידים השנתיים בכדי למכור תבואה או מוצרים אחרים ולקנות סחורות.

באזור שרוב האוכלוסייה בו הייתה אוקראינית חיו גם כמה קבוצות אתניות אחרות: פולנים, צ'כים, רוסים וגרמנים. למרות האנטישמיות שהחריפה בשנות

מבין חמשת האחים הולצקר, שהגיעו עם אביהם למלינוב בערך בשנת 1891. בעקבות רצח הצאר אלכסנדר השני גורשו היהודים מכפריהם על ידי הממשל הרוסי. משפחת הולצקר כונתה בשם "סלובדר" (למרות שמקורה בדובנו) כיוון שעבדו בחטיבת עצים בכפר הסמוך סלובאדה (שמיקומה כיום הוא בעיירה הסמוכה אוזיניץ).

ההולצקרים זכורים כמשפחה ענפה, ואחת מהמשפחות הגדולות במלינוב. בכל יישוב הייתה משפחה אחת גדולה ששלטה באוכלוסייה המקומית. במרוויץ הייתה זו משפחת טייטלמן. הירש הולצקר היה אחד מעשירי העיר. ביתו שכן ברחוב שקולנה, שנקרא גם רחוב הכנסייה ורחוב בית הכנסת. ביתו בלט במראהו - הבית היה מגודר וכלל חצר גדולה ועצי פרי ונראה כבתיהם של האצילים הפולנים. הירש נמנה על מספר מועט של גברים יהודים שהורשו להיכנס לאחוזת הרוזן, ודיבורים נסבו בשטעטל על האופן בו נשק לידה של הרוזנת כשבירך אותה לשלום.

לפני שנת 1900 היה הרוזן צודקביץ בעליה של טחנת המים הגדולה אותה החכיר ליהודי המקום. מאוחר יותר הייתה הטחנה בבעלות יוסף גלברג, יהודי אמיד בעיירה, שהכניס חשמל לעיירה בשנות ה-30. בתקופה מוקדמת יותר החכיר הרוזן גם טחנת קמח שנשרפה מאוחר יותר, באחת מכמה שריפות קשות שהיו בעיירה. ישנן דעות סותרות על התנהלותו של הרוזן, ויתכן שהן התרחשו בפרקי זמן שונים. יש זוכרים שהרוזן שלח את כרכרתו וסוסיו לעזור בחתונות יהודיות מקומיות. כמו כן שלח רכב לחנות של הלפרין לקנות פינוקים טעימים. אחרים מציינים שתושבים יהודים חששו לטייל ליד הפארק של הרוזן מחשש שהפועלים והמשרתים הפולנים יישלחו בהם את כלביהם או יידו בהם לבנים. למרות שאנטישמיות הייתה קיימת

קטע מן תוך המפה מספר: ספקטור שליסל, תחנת יהודי והלין, תשמ"א עמ' 16

מזמנים וממצבים שונים של העיירות. כמה מהכותבים עזבו את מלינוב ומרוויץ כמהגרים לארה"ב לאחר מלחמת העולם, כמה עלו לארץ ישראל בשנות ה-20 וה-30 וכמה שרדו את השואה. רק אדם אחד שהיגר לארה"ב לפני מלחמת העולם הראשונה, תרם לספר זה. נקודת המבט של מהגרים מקבוצה זאת חסרה בספר והושלמה אחר כך על ידי מסורות בעל פה שעברו במשפחות.

בטווח הזמן שספר זה מכסה, השתנתה הזהות הלאומית של האזור כמה פעמים. ב-1793 הפכו שתי העיירות לחלק מרוסיה כתוצאה ממה שמכונה החלוקה השנייה של פולין. הן נשארו חלק מרוסיה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. רבים מהזיכרונות המוקדמים ביותר מתארים את החיים בתקופה הרוסית תחת הצאר.

במהלך מלחמת העולם הראשונה, נעה החזית המזרחית קדימה ואחורה ליד מלינוב ומרוויץ, כמה חלקים מרכזיים במרוויץ נהרסו עד היסוד, וקרבות התנהלו בבית העלמין הקרוב. במלינוב

ה-30 בעידודה של הכנסייה הקתולית, נרקמו יחסי ידידות ושכנות טובה בין היהודים בעיר לבין חלק מהגויים שאתם ניהלו קשרי מסחר. קשרים אלה יצילו מאוחר יותר את חייהם של כמה אנשים ומשפחות. מצד שני האוקראינים התגייסו למשטרה המקומית שהוציאה לפועל את התוכניות הגרמניות השטניות. חלק מהצ'כים ומהפולנים תמכו ועזרו למשפחות ממלינוב ומרוויץ שניסו לשרוד. היו גם אוקראינים שעזרו להציל יהודים. אחד הניצולים כתב שבזכות הצ'כים שרדו מספר קטן של יהודים. וניצול אחר כתב שאיכר עני אחד בשם בוגדאן היה כמו "מלאך" ועזר להרבה יהודים לשרוד. "בוגדאן מעולם לא סירב, הוא לא עשה זאת תמורת שכר, אלא משום אופיו הנדיב והטוב." "בוגדאן התגורר ליד פאנסקה דולינה, כפר שכבר לא קיים כיום. הכפר היה אז בידי תנועת ההתנגדות הפולנית, וכמה מניצולי מלינוב מצאו בו מקלט".

הכותבים בספר נולדו בין השנים 1875-1922 ולכן יש להם זיכרונות

החלה להשתנות. לימדו פולנית בבתי הספר הציבוריים. ההגירה לאמריקה הואטה כי ארה"ב הטילה מכסות קפדניות שהגבילו את ההגירה של יהודי מזרח אירופה. ההתעניינות בתנועה הציונית התעוררה רק בקרב מספר קטן של צעירים. הם תכננו בחשאי לשלוח נער צעיר ועני לפלשתינה כחיל חלוץ. סיפור מצחיק ומשעשע.

בשנות ה-20 פעלו קבוצות נוער ציוניות כמו החלוץ והשומר הצעיר. פעילות זו הייתה העיסוק העיקרי של הצעירים בעיר. הם הקימו בית ספר "תרבות" בו לימדו ילדים עברית וגם גן ילדים. הספרייה של משפחת שולמן שכללה ספרים ברוסית וביידיש, הפכה ממקום הבילוי העיקרי של הצעירים ללא רלוונטית.

קבוצות הנוער הציוניות ערכו תרגילים בסגנון צבאי, דיברו עברית, שיחקו כדור עף וערכו טיולים לעיירות השכנות. בני הנוער המעורבים בפעילויות אלה שאפו שהיהודים יהפכו לעם נורמלי שיוכל להתפרנס מאדמתו. כמה מאמרים בספר זה נכתבו על ידי צעירים כאלה. לא כל הזקנים בעיר אישרו את מעורבות ילדיהם בקבוצות נוער ציוניות, וראו את התנועה כחילול הקודש וכזו שמייצרת מדרון חלקלק ותגרום לנטישת מצוות הדת. היו גם כאלה שלקחו חלק פעיל בתמיכה בפעילות ציונית.

יצחק למדן שכתב בשנת 1927 את הפואמה "מסדה" (שפרסמה אותו) היה המהגר הראשון שיצא ממלינוב והגיע לפלשתינה. הוא הגיע לשם לאחר אכזבתו מהצבא האדום, ולאחר שאחיו נהרג במלחמת האזרחים. החוויות הללו והזיכרונות שלו ממלינוב סיפקו חומר לשירו המפורסם. ב-1921, זמן קצר לאחר עזיבתו של למדן עוררה משפחת פישמן סערה כשהחליטה למכור את כל רכושה ולעלות לארץ. רבים חשבו שהם יצאו מדעתם. צעירים

היו פחות נזקים, אבל עדיין המצב היה נורא והיו הרבה חיילים הרוגים בעיירה. בתקופה הזאת פונו הרבה תושבים או ברחו כפליטים. בזיכרונותיה מספרת נערה צעירה, שאביה כבר היגר לאמריקה, איך משפחתה הייתה משוטטת בדרכים כפליטים. מי שהיה ילד צעיר זוכר שעזב את העיר בעגלה כאשר שמי הלילה הוארו בזרקורים. לאחר המלחמה חזרו רוב המשפחות ובנו את בתיהם ואת המבנים הקהילתיים מחדש.

בפברואר 1919 הפילה המהפכה הרוסית את הצאר. בנובמבר אותה שנה המהפכה הבולשביקית הפילה את הממשלה המהפכנית הקודמת. בחסות הסיסמה של "אחוה לכלם" פתחה תקופה זו הזדמנות חדשה ליהודים להשתלב במקצועות שהיו אסורים בעבר. אחד התושבים אף מונה לשופט בממשלה הבולשביקית. אך מאוחר יותר חזר לעיר הולדתו מאוכזב או שפוטה. בתקופה שלאחר המהפכה הבולשביקית צבאות הצאר עדיין שוטטו באזורים הכפריים והשקט לא נשמר.

הייתה נחוצה הגנה עצמית מאורגנת במלינוב. לאחר תקרית אחת שכנעו בני הנוער את זקני העיירה שהם זקוקים לרובים ולא למקלות להגנה. רובים נרכשו בסופו של דבר על ידי צעיר אחד מיחידה צבאית שהייתה מוצבת בסמורדווה הסמוכה. כדי להבטיח שהתמיכה בהם לא תדעך, ביצעו הצעירים מעשה קונדס וכך גרמו לפחד בקרב אנשי העיר החשובים. הצעירים לבשו מעין מדים והתאספו מדי לילה לתרגילים בסגנון צבאי במקומות אסטרטגיים בעיירה, במיוחד על יד בתים שהתגוררו בהם בנות יפות, כמו הבתים של ההולצקרים או הבית של שולמן.

ביוני 1919 הפך האזור לחלק מפולין שחזרה להתקיים בסוף מלחמת העולם הראשונה תחת חוזה ורסאי. התרבות בשתי העיירות

באותה תקופה. ב-1 בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה כשהגרמנים תקפו את פולין. תושבי מלינוב כששמעו את החדשות ארזו במהירות את חפציהם, עזבו את העיר ופנו אל חברים גויים בכפרים הסמוכים. לאחר מספר שבועות, כשהצבא האדום חצה את הגבול והגיע לאזורם, הם חזרו לבתיהם. באותו יום כיפור הם שמחו, כי ידעו שהסיכוי שיישארו בחיים תחת השלטון הרוסי גדול יותר מאשר תחת השלטון הגרמני.

כתוצאה מהסכם ריבנטרו-מולוטוב להפסקת האש בין רוסיה וגרמניה, כבשו הסובייטים את מזרח פולין, ובכלל זה מלינוב ומרוויץ, בשבוע השלישי של ספטמבר 1939. הסובייטים הלאימו את כל העסקים, והאוכלוסייה סבלה מעוני רב. הרוזן נמלט מהאזור כיוון שחשש לחייו, וארמונו היה פתוח לקהל הרחב, אך היה ריק. כל התכולה נבזזה בין לילה על ידי החקלאים באזור. הסובייטים בנו שדה תעופה מחוץ למלינוב באחוזתו של הרוזן ושיכנו טייסים בבתיהם של כמה מתושבי מלינוב. הם ערכו משאל עם פוליטי כדי להצדיק את סיפוחן של אדמות פולין. הם מינו מועצת שלטון חדשה המורכבת מאנשים דוחים, כולל יהודייה מקומית ששחררה מהכלא. בתקופה זו איבדה האוכלוסייה המקומית את רוב אמצעי הפרנסה שלה ובלית ברירה פנו חלקם אל השוק השחור. אנשים הפסיקו ללכת לבית הכנסת מחשש שיהיו אותם כדתיים כלומר אויבי המדינה. רבים מאלה שהשתתפו קודם לכן בתנועות נוער ציוניות נעצרו למרות שהצטרפו למפלגה הקומוניסטית הפולנית.

למרות שהחיים היו קשים תחת הכיבוש הקומוניסטי, הם מחווירים לעומת הסבל שסבלו תחת השלטון הנאצי. ביום ראשון, 22 ביוני 1941 תקפה גרמניה את רוסיה.

אחרים הלכו בעקבותיהם מכיוון שפולין נעשתה יותר ימנית והפכה להיות פחות מכניסת אורחים ליהודים. בשנות ה-30 הגבילו הבריטים עוד יותר את מכסות ההגירה לארץ, והצעירים התקשו מאוד להשיג תעודות עלייה לארץ. חלקם, כמו שיינדל פיישר שנקראת בספר יפה דייגי, הצליחו לקבל אישור רק שבועיים לפני מלחמת העולם השנייה וכמו ביילא הולצקר שהצליחה לעלות לארץ גם לאחר שהסובייטים השתלטו על העיירה.

בתקופה הפולנית שבין שתי מלחמות העולם חזרו כמה תושבים לביקור. יצחק למדן חזר לביקור ב-1931. משה תמרי, אחד הצעירים שהעריך את המשורה, סיפר בהתרגשות רבה על הביקור המיוחד. באחד משיריו מתאר למדן את הבלבול הרגשי הפנימי שהיה בקרבו באותו ביקור כאשר ראה את אביו המזדקן ותהה אם לספר לו על החיים הקשים בארץ. בחורף 1937-1938 חזר אהרון הררי שנולד בשם אהרון ברגר למלינוב לאחר שגר בקיבוץ בארץ ועבד בגידול צאן. אהרון סיפר להוריו שהוא חזר לפולין כדי לחקור שיטות לגידול צאן. אבל האמת הייתה שהוא בא להתחתן באופן פיקטיבי עם אחות של חבר בקיבוץ כדי לעזור לה לצאת מפולין כאשתו. אהרון השתנה מאז שעזב את מלינוב לפני ארבע שנים והוא מתאר את תחושת הזרות והריחוק מעיר הולדתו שחוהו בביקור הזה. הוא הביא מצלמה ששאל מחבר, ולמזלנו הייתה לו הרגשה שהוא צריך לצלם את משפחתו, את המראות השונים בעיר ואת הדמיות השונות שהיו שם. רבות מהתמונות בספר צולמו באותה מצלמה בביקור של אהרון בעיר הולדתו.

זמן לא רב אחרי הביקור של אהרון קבוצות הנוער הציוניות התפרקו. רבים מהצעירים איבדו תקווה לעתידם, כפי שכותב נער בן 16 במכתב לאחיו, ליפא הלפרין, שגר בארץ

הידיעה בספטמבר 1942 כי בורות נחפרים בקרבת מקום ושופם קרוב. השמועות שיהודים בעיירות אחרות חוסלו כבר הגיעו אליהם.

בניסיון לארגן מרי רכשו חלק מהצעירים כמה רובים, אותם החביאו באנדרטה של הרבי. הם קנו גם נפט מתוך כוונה להצית את הגטו וליצור מהומה כשיום החיסול יגיע. ביום החיסול נדרשו תושבי הגטו להתאסף ברחובות ואז הובלו לבור שנחפר בין מלינוב ומרוויץ באזור שניקרא קרוז'וק. המקום הזה היה ליד בית המטבחים של העיירה.

לפי סיפורו של יהודי אחד, שראה את התילים שכיסו על קבר האחים, בזמן שעבד במלינוב מחופש לנוצרי, כשהביאו את תושבי הגטו לשם, אמרו להם להתפשט, לעבור על קרש שהיה מעל הבור ואז ירו בהם במקלע.

זמן קצר לאחר חיסול הגטו מצאו הגרמנים את אליעזר מוהל מתרוצץ חצי מטורף. לפי מה שבנו סיפר הוא נעדר ביום שבו נלקחה משפחתו לבור ההריגה. הגרמנים רצחו אותו לא רחוק מהמשחטה בה עבד כשוחט. למרבה האירוניה מקום ההריגה היה לא רחוק מ"עץ המנורה" שצמח במקום בו נפטר הרבי המפורסם.

אי אפשר לסכם את הסבל הנורא שעברו אלה ששרדו. הקוראים שרוצים לדעת וללמוד יותר על מה שעבר על הניצולים מיום פלישת הגרמנים ועד שחזרו לבתיהם, מוזמנים לקרוא את העדות בת ארבעת החלקים של בנות מנדלקורן ואחד מבעליהן.

אלה שנמלטו מהחיסול התקשו להאמין כיצד שרדו את התופת. כמה אנשים כמו נחום טייטלמן וגצל שטיינברג פנו לכפריים שיכלו לסמוך עליהם כדי שיעזרו להם להבריה בני משפחה מהגטו. נחום אפילו השיג אישור עבודה שעזר לו ולבנו לצאת

הם הפציצו את שדה התעופה הרוסי מחוץ למלינוב וכמה בתים בעיר. חלק מהתושבים נהרגו או נפצעו. הגרמנים כבשו את העיירה ביום שלישי או מוקדם ביום רביעי באותו שבוע. אחת הכותבות זוכרת שהגרמנים נכנסו לבית אמה ודרשו לאכול חזיר. חלק מהצעירים במלינוב ברחו מזרחה ושרדו את המלחמה בסיביר או בצבא הרוסי. הם השאירו מאחוריהם את הוריהם ושאר בני המשפחה שרובם לא שרדו.

פרטי הכיבוש הגרמני מסופרים על ידי השורדים בפירוט כואב. זמן קצר אחרי הכיבוש גויסו צעירים וצעירות לעבודות כפייה. צעירות נאלצו לעמוד כל היום בנהר איקווה ולנקות כלי רכב גרמניים. צעירים נאלצו לבצע תיקונים ברכושו של הרוזן. ב-12 ביולי, שבועות ספורים לאחר הגעת הגרמנים, נרצחו 10 או יותר אנשים, כולל שמונה צעירים ושני גברים מבוגרים. הרב של מלינוב גורדון נחקר ונרצח. באותו קיץ החרימו הגרמנים זהב, רהיטים חפצי ערך נוספים. באותם חודשים נדרשו התושבים, תחת איומי מוות, לספק יותר ויותר דרישות בלתי אפשריות לסחורות כמו סבון, תה וסיגריות.

התושבים ששרדו זוכרים את הגטו שהוקם במלינוב באביב 1942 בין פסח (1 באפריל) לשבועות (22 למאי). ניצולי מרוויץ זוכרים שהוכנסו לגטו בחג השבועות 22-23 למאי. הגטו הוקם במלינוב בחלק מהרחובות שקולנה ודובינסקה והיה מוקף בגדר תיל. משפחות רבות נדחסו יחד לבתים "כמו דגים מלוחים" 10-12 אנשים בחדר. לגטו מלינוב הובאו גם תושבים מעיירות סמוכות אחרות. התנאים הסניטריים היו מאוד גרועים. אנשים שקיבלו תעודות עבודה הורשו לצאת מהגטו במשך היום. תעודות יקרות ערך אלה הושגו בשוק השחור, ואפשרו לחלק מהאנשים להישאר מחוץ לגטו ולהסתתר כשהגיעה אליהם

נייטר התחבאה בארובה במשך מספר ימים ויצאה לאחר שהגרמנים הפסיקו לחפש אחריה. חבריה, בני משפחתו של מוהל שהתחבאו מתחת לקרשים, התגלו ונהרגו. בתיה בלינד, ילדה בת פחות מגיל 10, הסתתרה ביחד עם אחותה ויצאה מהמחבוא יום לאחר שהגרמנים עזבו. אחר כך הסתתרה בבית הקברות וביערות ואז מצאה מסתור אצל אישה נוצרייה. אלו הם רק חלק מספורי ההישרדות שכתובים בספר הזיכרון למלינוב ומרוויץ. סיפורים אחרים מתוארים בספרים אחרים או בראיונות מוקלטים.

סיפורי ההישרדות קורעי לב, אמיצים ומופלאים. אנשים שרדו בבורות באדמה בערימות שחת, מתחת לדיר חזירים, בבונקרים, מאחורי תנורים, בשדות תבואה, מחפשים תפוחי אדמה בלילות, שותים מים מלוכלכים. הם נדדו ממקום למקום כי גם הגויים שעזרו להם, חששו לחייהם ואמרו להם להסתלק או איימו להסגיר אותם. חלקם העמידו פנים שהם נוצרים או הוטררו על ידי מכרים עסקיים מהעבר. כשקוראים את סיפוריהם, מרגישים את ההלם שלהם כשהם רואים את המתרחש ומנסים להבין את נס ההישרדות שלהם. מטלטלים במיוחד היו הרגעים שבהם נפגשו ניצולים במקרה במחבוא עם בני משפחתם או עם מכריהם, או שיצאו ממחבואם לאחר השחרור הרוסי וגילו מי עוד ממשפחתם או מחבריהם שרד. גצל שטיינברג אפילו לא זיהה את אחיו מנדל כשנפגשו לראשונה כשיצאו מהמחבוא.

עם סיום המלחמה חזרו לעיר מולדתם בפעם האחרונה, כמה מהצעירים שנמלטו קודם לרוסיה ושירתו בצבא הרוסי. הם גילו שכמעט הכול נעלם, אפילו המצבות מעל הקברים של אבותיהם נלקחו לבניית מדרכות. תושבים גויים נדהמו בתחילה לראות יהודי בחיים. רבים, אם כי לא כל

מהגטו. משה מנדלקורן ואחותו יהודית מצאו מחסה בבונקרים שחפרו ביערות הסמוכים. ארקה (אהרון) נודלר הצליח איכשהו להביא את אשתו ושלושת ילדיו הצעירים לבונקרים אחרים באזור, אם כי רק הוא ובתו יטקה (הלן נודלר פיקסלר) הצליחו להימלט מהבונקר ביום שהבונקר התגלה. ילדת הפלא חנה קלפאץ דחתה את ההזמנה לנטוש את הגטו לטובת בונקר ביער, כי לא רצתה להשאיר את אימה האלמנה שטיפלה בכמה ילדים קטנים יותר. בסוף היא נורתה כאשר ניסתה לברוח דרך גדר התיל.

ימים לפני חיסול הגטו התחנן יעקב טסלר אל בתו ליבה להתגנב החוצה מהגטו. זה היה השבוע של יום הולדתה ה-30. ליבה התלבשה כנערת איכרים גויה ושיחדה את השומר שיפתח את השער. היא הוטררה על ידי כמה משפחות שונות עד שהנאצים לכדו אותה. בסופו של דבר היא עבדה כשפחה פולניה בגרמניה עד סוף המלחמה. איציק קאזיק, בעל תעודת עבודה כעגלון, הוציא את בני משפחתו מהגטו בזה אחר זה כשהם מכוסים ומחבאים בקש. כל המשפחה שרדה. פאניה מנדלקורן שיחדה את שומר הגטו ויצאה משם ברגע האחרון עם אחותה רוזה. אימה סירבה לעזוב איתם. פאניה הצטרפה לאחיה בבונקרים וחיה כדי לספר את הסיפור.

בוניה שטיינברג, במהלך כינוס תושבי הגטו, לבשה סוודר צהוב שהסתיר את הטלאים הצהובים שלה, שמה את נעליה על כתפיה ויצאה מהשער בזמן שהשומרים התמימים חשבו שהיא פועלת נוצרייה. היא שרדה יחד עם אחיה גצל ומנדל. עזרא שרמן שהיה בן 10 אמר לשומר שהוא צריך להתפנות לשירותים, וכשקיבל רשות הוא טיפס למדף העליון של סככה והתחבא שם. הוא יצא למחרת ושרד לבדו כשהוא משוטט מכפר לכפר. צעירה בשם שרה

שנקשרו למשפחות שהצילו אותם. מקרה אחד זכור במיוחד כשמשפחה פולניה סירבה להחזיר את הילד עליו שמרה לאמו שניצלה. בסופו של דבר פסק בית המשפט לטובת האם, אך לא לפני שאלפים התאספו בבית המשפט למחות לטובת שני הצדדים.

הניצולים שחזרו למלינוב אספו כספים והקימו אנדרטה על קבר האחים הקדושים והנצחו את יקיריהם. צלם צילם תמונה של האנדרטה עם הניצולים שעמדו על ידה. לשורדים לא נשאר דבר במלינוב מלבד הרבה כאב לב והם עזבו והגיעו למחנות עקורים, שם נשאר עד שהיגרו לאמריקה, לקנדה או לארץ ישראל. הם וצאצאיהם חיים כדי לחלוק אתנו את סיפוריהם וזיכרונותיהם מחיי השטעטל.

הניצולים חזרו למלינוב ברגע שהיה בטוח לעשות זאת. אחד הניצולים כותב ש - 25 ניצולים נכחו באותה עת בעיירה, אם כי בתמונה שצולמה באותו זמן נראים 45 ניצולים. השורדים התגוררו ביחד בבתים שבהם הם או שכניהם גרו בעבר. חלק מבתיהם נתפסו על ידי משפחות לא יהודיות.

בתקופה זאת הצליחו השורדים לשחרר מספר ילדים יהודים שהיו עדיין בידי משפחות נוצריות. בונה שטיינברג הצליחה לשחרר את אביבה פלדמן, שהוריה השאירו אותה אצל משפחה נוצרית בכדי שתינצל. הוריה לא שרדו.

רייצ'ל פישר הצעירה התגלתה במקרה כשהגיעה לקניות בעיר עם הוריה המאמצים. כך גם התגלתה בייסי בלינדר. ילדים אלה חשו רגשות מעורבים משום

ניצולים באנדרטה שבנו כשחזרו למלינוב, התמונה בארכיון השורד ג'רלד (ז'אג) שטיינגר:
 1. נחום טייטלמן 2. מנצ'ל טייטלמן 3. מנצ'ה טייטלמן 4. יוסף טייטלמן 5. אהרון (ארכה') נוצ'ר
 6. מנצ'ל שטיינגר 7. שיינדל (גרינשפן) שטיינגר 8. רחל (גראר) טייטלמן 9. ג'אג שטיינגר
 10. פאולוס ש' פסיה שטיינגר 11. אצרא שרמן 12. ספרה טייטלמן 13. איטקה נוצ'ר
 14. פסיה (וורצל) שטיינגר 15. ז'וניה שטיינגר 16. ז'אג שטיינגר 17. אביזה פלדמן
 18. דר' ריינולף 19. חייטל רוסיס שהג'ו של השורדים שהשתתפו באירוע
 20. אנש' שטיינגר

תמלול ראיון עם אולגה קוויטקה באוזיראן, אוקראינה, 30 בנובמבר 2014 מאת: רוי ק. גרבר

הקדמה

רוי גרבר מסינסנטי, אוהיו בארה"ב הוא צאצא ליוצאי אוזיראן שהיגרו לארה"ב. סבא שלו, אברהם גרבר, הקים בשנת 1938, את Newark Ozeraner Society ("אגודת האוזיראנים בניוארק"), עבור מהגרים מאוזיראן שחיו בניו ג'רזי. הם נהגו לשלוח כסף לבני העיירה שלא עזבו את המקום.

לפני שנים אחדות, בעזרת JewishGen KehilaLinks, רוי הקים אתר אינטרנט <https://kehilalinks.jewishgen.org/Ozeryany> הכולל מידע על העיירה, תמונות מפות ומכתבים. מעניין במיוחד לקרוא את מכתבו של הרב של אוזיראן, שנשלח בשנת 1917 אל אגודת האוזיראנים בניו ג'רזי, בתודה על תרומתם לקהילה. בשנת 2014 נוצר קשר עם נטליה פולטבסקה שיצאה לביקור באוזיראן. וכך הוא כותב: "העברתי לנטליה מידע, רקע, רשימה מפורטת של שאלות ושלוש תמונות לזיהוי אפשרי.

ביקשתי שתמצא את האדם המבוגר ביותר בכפר ותראיין אותו.

אולגה קוויטקה, לפי הדיווחים, היא תושבת אוזיראן היחידה בחיים שנולדה לפני מלחמת העולם השנייה. נטליה נפגשה עם אולגה ב-23 בנובמבר 2014. להלן תמלול הריאיון עם אולגה קוויטקה, שנערך בביתה באוזיראן ב-23 בנובמבר 2014.

מה שמך המלא?

אולגה קוויטקה. לפני הנישואין הייתי אולגה נסוויגה. 20 שנה אני אלמנה. איפה ומתי נולדת? נולדתי באוזיראן ב-1927.

כמה זמן את גרה באוזיראן?

חייתי כאן כל חיי למעט תקופה

האם היה אזור אחד בכפר שבו חי היהודים?

לא. הכול היה מעורב. האנשים קנו אדמות בכל מקום והם בנו את בתיהם על אדמתם. היישוב היה מגוון, כך שלכל אחד היה שכן אוקראיני, שכן פולני או שכן יהודי.

האם את זוכרת שמות של משפחות יהודיות שחיו שם?

לא היו הרבה שמות משפחה, אנשים השתמשו בכינויים בקהילה. כילדה קטנה הכרתי אנשים בכינויים.

האם הכרת אנשים בשם גרבר שגרו באוזיראן?

כן, הכרתי את הרשקו [הרש] גרבר. אני לא זוכרת את השם של אשתו. הייתה להם מאפייה. הוא היה אופה. נולדו להם ילדים, חיה ודודיה [דוד]. הכרתי את דודיה היטב. הוא ואני למדנו אצל אותו מורה למוזיקה והשתתפנו בתחרות שירה. התחרות הייתה ברובנה, העיר המרכזית. דודיה היה זמר טוב מאוד וידע הרבה שירים.

[הערה: אולגה ציינה ששם המשפחה גרבר מבוטא "גה-רוב-בר", לא "אפור-בר". נטליה המשיכה ואמרה כי השם גרבר ייכתב пабер [גם באוקראינית וגם ברוסית].

מה את זוכרת מהבת, חיה?

חיה הייתה נשואה לשולים [שלום? שמול?]. ביתו של הרשקו גרבר עדיין עומד בכפר. לבת חיה הייתה חנות קטנה במרכז הכפר.

איזה סוג חנות?

היא מכרה דברים קטנים. זו הייתה חנות לדברים קטנים. דברים ביתיים, כמו סבון, סירים ומחבתות.

של חמש שנים שבה נכלאתי על פעילות אנטי-קומוניסטית.

איפה היית כלואה?

בקזחסטן.

מה עשו ההורים שלך למחייתם באוזיראן?

אבי היה ראש השלטון המקומי של העירייה בתקופת פולין. כשהגרמנים באו, הם שמו את האדם שלהם בעמדה הזאת.

מה את יכולה לספר לי על הכפר אוזיראן כשגדלת? איך היה לחיות שם?

זה היה כפר גדול ונחמד מאוד עם אגם ותחנת רכבת. זה היה מקום טוב למגורים.

כמה אנשים גרו שם בערך?

משהו כמו 250 בתים.

כמה יהודים בערך חי באוזיראן?

הרבה מאוד, קשה לומר. יותר ממחצית התושבים היו יהודים אבל המספר תמיד השתנה. היו שני בתי כנסת ובית ספר תורני אחד.

איך היהודים והנוצרים הסתדרו לפני מלחמת העולם השנייה, האם הם עשו עסקים ביחד או שכל קבוצה נשארה נפרדת?

הכול היה טוב. היה בית ספר אחד וכל הילדים למדו באותו בית ספר. היהודים נשארו קצת בצד אבל רק בגלל מסורות ודת. הם היו חברים של כל האנשים. לא היו נישואי תערובת, אבל היה איזה סיפור על בת של יהודים שהייתה נשואה לגבר פולני.

איך לדעתך היו החיים של היהודים באוזיראן באותה תקופה?

רבים עסקו במסחר, ולכן בדרך כלל הייתה להם הכנסה גבוהה יותר מאשר לחקלאים. היה להם הרבה יותר כסף מאשר לשאר אנשי הכפר.

מום בעצמות ולא הייתה מתאפשרת לה כניסה לארצות הברית. האחות השנייה סירבה להשאיר את אחותה מאחור ושתי האחיות נשארו באוּזיראן.

הוא חושב שאחות אחת אולי נקראה פייגה או זסאגה גרבר והיא הייתה נשואה לאדם בשם מורגל או מרגל. האחות השנייה אולי נקראה חיה גרבר.

אני זוכרת את השם מורגל. היה אדם בשם מורגל והשם הפרטי היה שול [שמוּל?]. או משהו כזה. אני זוכרת עוד דבר אחד. ביתו של שול מורגל היה ליד ביתו של הרב. אני חושבת שאני זוכרת את זסאג גרבר, מאוּית שרה.

מה עם האחיות השנייה, שמה היה חיה גרבר?

חיה גרבר שהכרתי היא בתו של הרשקו גרבר שעליו דיברתי, בתו של האופה. [זה מעיד שוודאי היו שני חיה גרבר, האחת בתו של הרשקו גרבר והשנייה אחותו של אברהם גרבר ובתו של אלי גרבר. אין ספק ששתיהן היו קשורות].

הנה תצלום שצולם באוּזיראן בשנת 1936. האם את יודעת מי האישה בתצלום? [לאולגה הוצג התצלום הבא שצולם על ידי אייב גרבר ונראה כי היא של אחת מאחיותיו, פייגה/זאגה או חיה]:

אני לא בטוחה אבל בשבילי היא נראית כמו חיה, בתו של הרשקו גרבר, האופה. חיה הייתה נחמדה וקצת גבוהה וצרודה קשה לדעת. הזיכרון עובד טוב אבל העיניים כבר לא כל כך. [אולגה התקשתה לראות את התצלום]

איפה יש עוד אנשים ממשפחת גרבר שאת זוכרת?

היו אישה מבוגרת ועוד כמה אנשים במשפחה ההיא, אבל אני לא זוכרת את

מה עוד את זוכרת על משפחת גרבר?
הרשקו היה איש נחמד. אני זוכרת שפעם אחת לא היה לי כסף ללחם והוא נתן לי בכל זאת. גרתי בביתו של האופה הרשקו גרבר כשנה בתקופת המלחמה. הם ניסו להסתיר את חפציהם כשידעו שבאים לקחת אותם.

כשגרת בבית ההוא, איפה היה הרשקו גרבר באותה תקופה?

כשהיהודים נאלצו לעבור לגטו, גם האופה והמשפחה נשלחו לגטו. לאחר זמן מה ביקשתי מאבי רשות לעבור לבית הרשקו, כי הרשקו ומשפחתו יצאו מביתם, חיו בגטו. הרשקו והמשפחה החביאו חפצים בבגדיהם ובביתם - בתנור, בקרשים של הבית לפני המעבר לגטו. מאוּחר יותר התגנב הרשקו מהגטו בלילה וחזר לבית להביא את חפציו היקרים ואנחנו נתנו לו הכול.

האם יש לך זיכרון כלשהו של אמריקאי שביקר באוּזיראן ב-1936? ביקור של אדם שגר באוּזיראן, עבר לאמריקה וחזר לביקור ב-1936?
לא, אני לא זוכרת.

היית רק בת תשע בערך באותו זמן, אבל אולי תזכרי, כי זה היה יוצא דופן שמישהו מאמריקה בא לכפר.

למעשה, זה לא היה כל כך יוצא דופן או מיוחד שמישהו יחזור לכפר. אנשים רבים עזבו את אוּזיראן עם הזמן והיו כמה אנשים שחזרו לבקר.

ידידי באמריקה סיפר לי שסבו, אברהם גרבר, עזב את אוּזיראן לארצות הברית ב-1913. הוא חזר לאוּזיראן ב-1936 כדי לנסות לקחת את שתי אחיותיו לארצות הברית. הסיפור ששמע היה שהאחות האחת לא יכלה לעזוב את אוּזיראן ולבוא לאמריקה, כי לילד שלה היה

מי היה האיש הזה?

אני לא יודעת, קצת גרמני.

האם מישהו שאת מכירה ראה את היהודים נלקחים? אם כן, מה הם ראו או שמעו? איך זה נעשה? לאן נלקחו תחילה היהודים לגטו או שהוצאו לבורות מוכנים? מה את זוכרת מזה או מה אמרו לך באותו היום?

תחילה ארגנו הגרמנים את הגטו בצד אחד של הרחוב הראשי של הכפר. זה היה בשנת 1941 כאשר היהודים הוכרחו לגור בגטו באוזיראן.

לגרמנים היה קשה ליצור גטו ליהודים באוזיראן, כי לא היה מקום אחד באוזיראן שבו גרו רק יהודים, הם חיו מעורבים עם הבתים של האחרים.

במהלך היום יכלו הגברים היהודים לצאת מהגטו לעבודה בדרכים עבור הגרמנים. ב-1942 לקחו את האנשים מהגטו והביאו אותם לוורקוביץ. רוב האנשים היו נשים וילדים. זה היה ביולי או אוגוסט, בסביבות זמן הקציר. לא כל היהודים נהרגו; חלק מהיהודים הצליחו לברוח מהגרמנים ליערות. יהודים רבים הצטרפו לכוחות פרטיזנים. באוזיראן לא היה הרג.

לאן לקחו את היהודים לצורך החיסול?
לוורקוביץ. [כפר שלושה קילומטרים מערבית לאוזיראן].

מישהו יודע את המיקום המדויק של שדה ההרג? זה חשוב מאוד. הייתי רוצה לקבל את המיקום המדויק של המקום שבו התרחש הטבח. מישהו יכול לצייר מפה או שרטוט של המיקום של המקום הזה או אפילו לקחת אותי לשם?

המקום נמצא מערבית לוורקוביץ. מחוץ לוורקוביץ נמצא המקום שבו הם נהרגו.

שמותיהם. הייתי צעירה מדי. היו הרבה אנשים שהגיעו לבית האופה ועזבו מבית האופה, הרבה אנשים שהיו יכולים להיות שייכים למשפחת האופה הרשקו גרבר.

תקופת מלחמת העולם השנייה הייתה תקופה קשה מאוד לכולם - פולנים, אוקראינים, רוסים, צ'כים ויהודים. מה קרה ליהודי אוזיראן? ידוע שצוותים של חוליות הרג נאציות הגיעו דרך האזור והרגו את כל היהודים. את זוכרת את הפעם הראשונה שראית את הגרמנים מגיעים? איך זה היה ומה קרה?

גרמנים הגיעו כמה ימים לאחר הכרזת המלחמה בשנת 1941. כאן יש תחנת רכבת, אז אוזיראן הייתה חשובה מאוד. בפעם הראשונה שהגרמנים הגיעו לכפר הם הגיעו עם מצלמות על אוטו. הם צילמו תמונות רבות של כל דבר - ילדים, זקנים ובתים בכפר. [סרטי תעמולה אפשריים?] ואז הגרמנים עזבו וחזרו מהר והטילו על איש אחד להיות אחראי על הכפר.

באוזיראן כמעט כולם עזרו בדרך כלשהי. אנשים עשו מה שהם יכולים לעשות. כאמור, החזרנו את הכסף שהיה שייך למשפחתו של האופה הרשקו גרבר. באופן כללי, אנשים ניסו לעזור אבל הם גם פחדו שהגרמנים יהרגו אותם מיד אם יגלו שניסו לעזור. זה היה מאוד מסוכן להסתיר אנשים.

האם את מכירה את הבניין הזה ויש לך מושג איזו משפחה הייתה הבעלים שלו? [לאולגה הוצגה התמונה הבאה, הבניין שזוהה בעבר ב- 2009 כמאפייה]:

זה הבית שעליו דיברתי, זה ביתו של האופה הרשקו גרבר.

מה עם הבניין הזה? האם את יודעת מי היה הבעלים שלו ואם כן, מה את יודעת על המשפחה ההיא? [לאולגה הוצגה התמונה הבאה, הבניין שזוהה בעבר ב- 2009 כחנות]:

יש שם למקום?

לא, זה מחוץ לוורקוביץ.

האם תוכלי למצוא את המקום במפה

הזו ולומר לי היכן היה מקום ההרג?

לא. [למרות שאולגה קוויטקה הייתה חדה מבחינה קוגניטיבית עד גיל 87, ראייתה הייתה חלשה מאוד, והיא לא הצליחה לראות את המפה]

לפני כ- 20 שנה אדם שגר באוזיראן

סיפר שהוא הצטרף לצבא הפולני במהלך

המלחמה. הוא נתפס על ידי הגרמנים

ובילה את שארית המלחמה

כשבו. כשחזר לאוזיראן, נאמר לו

שהיהודים נלקחו ליער בין אוזיראן

לוורקוביץ ונורו. ייתכן שהאזור

הזה היה ליד חווה שנקראת חוות

גרופרמן? ייתכן שהמקום נמצא ליד

משהו שנקרא Jaškowej Górze. זה

נשמע מוכר?

שם המקום לא מוכר לי. גרופרמן או

גופ-א-מן, לא מוכר. אנחנו כנראה

מדברים על אותו מקום אבל אין לי

שם ספציפי בשבילו.

מה עוד את יודעת או שמעת על מקום

ההרג?

עד אז היו אלה בעיקר נשים וילדים

שנלקחו מאוזיראן. הגברים נעלמו לרוב

לפני כן. הם הצליחו להימלט ליער כדי

להסתתר או הפכו לפרטיזנים.

במהלך המלחמה, בחלק מהכפרים

באוקראינה, חלק מהיהודים נעזרו

על ידי שכניהם אשר הסתירו אותם

מהגרמנים, או נעזרו כדי לברוח

מהאזור. היכן מישו מהשכנים

הנוצרים (אוקראינים, רוסים או

צ'כים) יכול לעזור באוזיראן? אם

כן, האם את יודעת את שמות

האנשים שעזרו?

זר קהילות אורקולף-אאזיראן,
ערב יום הזיכרון לאגזרה תשפ"ג

זאת החנות שהייתה לחיה גרבר, בתו של האופה

האם יש משהו נוסף שאת יכולה לספר לי על משפחת גרבר או על היהודים של אאזיראן?

בשנה שעברה הגיעו לכאן שתי קבוצות של אנשים מארגנטינה ומאוסטרליה וחיפשו מידע על קרובי משפחה מאאזיראן. האנשים ביקשו לעשות אנדרטה עם שמות היהודים מהכפר.

הכנר יואלי קריצ'מן מאלוה בנג'ינה את טקס הנחת הזריות ברקע, קיר הזכוכית עם שמות של פרטיזנים וחילויי הצבא האדום, בני ווהלין שנפלו בקרב

שמירה הרשקוביץ ז"ל

השני. רק אז הבנו, שזה התפקיד שיועד לנו: לשמש נרות זיכרון לנספים. הורינו נפטרו כשהיינו צעירות. אבא נפטר כשמירה הייתה בת 26, ואימא - כשהייתה בת 35. לאחר שנפטרו נותרנו עם שאלות רבות, וכשעלתה האפשרות לנסוע לרוקיטנה - הצטרפנו למסע שנערך בקיץ 2001. בעקבותיו כתבה שמירה את יומן המסע הזה, בכישרון וברגישות שאפיינו אותה כל חייה. שמירה, אחותי היקרה והאהובה, הלכה לעולמה ב-21 בנובמבר 2022.

יהי זכרה ברוך.

שונמית (שוני) ליפשיץ

אחותי שמירה נולדה ב-6 באוקטובר 1949, בת שנייה להוריי, ברנייה (לבית כגן) ואהרן ליפשיץ זיכרוןם לברכה. כמו שורדי שואה רבים, גם הוריי קראו לבנותיהם על שם בני משפחתם שנספו. לאחותי קראו שמירה: ראשי תיבות של ארבעה מבני משפחתו של אבא: שרה, משה, יהודית ורבקה. וכך כתבה שמירה בספרה המרגש "לשתוק את הכאב", שבו סיפרה על המשפחה שלנו: "אבא היה גאה בשם שבחר לי. כשאמרתי לו שאיני אוהבת אותו הוא סיפר שהציג אותו בפני ועד הלשון והתגובות היו נלהבות. אמרו לו שזהו שם מקורי ואין אף אחת עם שם שכזה. [...] שנאתי את השם הזה. הוא שובש על ידי כולם ובכל מקום, היה קשה לקלוט ולזכור אותו. [...] לימים, כשבגרת, הבנתי שהשם הזה הוא תעודת הזהות שלי: בת לניצולי שואה, דור שני לניצולים, חלק מהצוואה של "לזכור ולעולם לא לשכוח". [...] במהלך השנים למדתי לחיות איתו בשלום, מבינה את גודל המשא, מבינה את המשמעות בלהיות נר זיכרון מהלך ומממשת את הצורך של אבא בהנצחה."

את המונח "נרות זיכרון" שמענו לראשונה בכנס שאורגן בידי עמותת הדור השני לשואה (כיום "דורות ההמשך"), ובו הרצתה דינה ורדי על עבודתה עם בני הדור

רשמי מסע לרוקיטנה, יולי 2001 מאת: שמירה הרשקוביץ

מתוך: לשתוק את הכאב, הוצאת "החיים עולים על כל דמיון", 2020 (עמ' 184-170)

וסבתא ורק שמעתי סיפורים עליהם ועל יתר בני המשפחה שנרצחו כאן. קשה היה לי לדמיין איך ילדים קטנים שוודאי בכו וצרחו ובקשו את הוריהם נרצחו לעיני יקיריהם. גם כשאני כאן זה פשוט לא נתפס. יש לי היום נכדות בגיל של חלק מהילדים שנרצחו כאן, ופשוט לא ניתן להבין איך אפשר לשנוא כל כך ולהיות אכזריים כל כך.

הגענו לרוקיטנה ביום חמישי 19.7.01 בחמש בבוקר. רוקיטנה כבר הייתה מוארת באור הבוקר הבהיר ונכנסנו למלון שמכיל את כל הקבוצה הגדולה (26 אנשים). שערנו בנפשכם, שוני ואני, אסף, רונית ונועם [מאיטליה], וג'וי [מקנדה], כולנו יחד מגיעים לכאן לחפש את המתים ולהתחקות אחר ילדותכם, בגרותכם שעליה בעצם ידענו כל כך מעט. שמענו כל כך הרבה על התופת, על ההשמדה, על החיים ביער, אבל בעצם נראה כאילו כלל לא הכרנו אתכם עד אז. כאילו לא היו חיים לפני כן. אשר בינדה, מלווה הקבוצה, לוקח אותנו לכל המקומות שלכם ודאי כל כך מוכרים ואוצרים בתוכם חיים מלאים שנגדעו. לדבריו של אשה, רוקיטנה של היום שונה לחלוטין. רוב הבתים נהרסו ובמקומם נבנו בתים חדשים. לנו נראית רוקיטנה יפה מאד, פסטורלית, עצים ירוקים מקיפים אותה בכל מקום, הכול ירוק ופורח, התרנגולים מטיילים, האווזים לידם, והכל שקט מסביב. אין יותר שום עדות לתופת שהייתה כאן וגם לא לחיים הנפלאים והתרבותיים שהיו לכם כאן.

לאבא ולאמא היקרים, בעצם מה שאני הולכת לכתוב מיועד לאלה שחיים. ליפעת, למוטי, לניצן, לתמר ולאלה שעוד יבואו. אתם, הורי היקרים, כבר בין המתים, לצערי, אבל אני מרגישה אתכם, את שניכם, בכל רמ"ח איברי. הרצון להגיע לרוקיטנה, העיר שהייתה כל כך אהובה עליכם ושאותה ספגתי בילדותי דרככם, חלחל בי כבר הרבה שנים. כאשר לפני שנתיים נודע לנו שמתחילות לצאת לשם קבוצות מאורגנות, ברור היה שזה רק עניין של זמן עד שאגיע. הדבר הזה ממש בער בעצמותיי, רציתי לבוא ולראות את בית הקברות, את כיכר השוק שספוגה כולה בדם משפחותיכם - משפחתי, את הרחובות, הבתים, את תחנת הרכבת ואת כל מה שבעצם היווה את חייכם. ביקרתי אתכם השבוע בבית הקברות. הייתה לי תחושה, אבא, שאמרת לי שאין בשביל מה לנסוע. שמה שיש שם זה מתים, אדמה ספוגה כולה בדם יקירים ואנטישמיות. אבל גם בשביל המתים רציתי לנסוע. אולי נשמתם מרחפת באיזשהו מקום ואולי הם יודעים עכשיו, כמוכם, שלמרות הכול ואף על פי, אנו מגיעים לכאן עם נכדיכם כדי לזכור, להזכיר ולעולם לא לשכוח ואני יודעת שזה מה שרציתם כל חייכם. להזכיר ולזכור לעולמי עד את מה שהיה כאן.

גדלתי כילדה ללא כל משפחה מורחבת, והאנשים שהקיפו אתכם היו אלה שחוו איתכם את התופת. לא ידעתי מה זה סבא

מגלים לאט לאט את המילים שחרוטות על המצבה:

פ"ג
אשה יקרה
נדיבה וחסודה
אסתר רבקה
ב"ר פישל הכהן ליפשיץ
נפ' במוצאי יו"ט
תרפ"ט
תנצב"ה

אין מקום לספק. זהו קברה של סבתא רבקה ליפשיץ. אנו פורצות בבכי שבא ממעמקי הנשמה. אבא, אני יודעת שהיית גאה בנו. אני יודעת כמה היה חשוב לך להזכיר ולזכור את נשמתה של אישה מופלאה זו. אנו מרגישות שלו רק בשביל זה היינו צריכות להגיע לרוקיטנה. אנחנו מחליטות שעלינו לדאוג מיידית לצבוע את האותיות החצובות באבן ואנחנו מבקשות מהמלווה האוקראינית (נינה) שתדאג לזה. אנחנו נרגעות מעט ואז הקבוצה מתכנסת סביב קברו של אהרן סלוצקי, אביה של מרה (מרים). היא חידשה לפני שנים ספורות את המצבה על קברו, ולידה היא מספרת את סיפור הצלתה בידי אביה ואת סופו המר. קשה לדמיין את מרה, האישה בת ה-81 היום, עומדת בכיכר השוק כבחורה בת 19, עם תינוקות בת 8 חודשים ומאבדת אותה ואת משפחתה. אין פלא שהיא קשורה לאביה בעבותות, זה שהציל אותה והגן עליה ביערות. [...]

במצב רוח קשה אבל בתחושה נהדרת שזה בדיוק מה שהייתי צריכה לעשות, להגיע לרוקיטנה ולבכות על קברותיהם של כל היקרים שעל זכרם גדלתי ועל שמם שוני ואני נקראות, אנחנו עוזבים את בית הקברות ויוצאים להמשך הסיור. בינתיים

התושבים כולם מתבוננים עלינו בפליאה ובחוסר הבנה מה קבוצת תיירים באה לחפש כאן, מסתובבת ומצלמת בווידיאו. מה כל כך מיוחד כאן. ואכן, איך אפשר להסביר מה כל כך מיוחד כאן עבורנו? קיבלנו ארוחת בוקר. ירקות טעימים מאד (אנחנו מקווים שלא נגיעים באסון צ'רנוביל) דג מלוח, חביתות עם תפוחי אדמה ולחם טעים מאד. כולנו מצפים לקראת מה שמחכה לנו היום אבל עדיין אין שום סימן לסערת הרגשות שמצפה לנו. אנו מתבדחים על התנאים שבמלון, עייפים מהטיסה ומהדרך הארוכה לכאן - עולים לאוטובוס.

התחנה הראשונה - בית הקברות ברוקיטנה. הנוף מסביב ירוק, ילדים אוקראינים מתקרבים ומקיפים את בית הקברות לצפות בנעשה. רוח קלה מנשבת ואנו נכנסים פנימה בעקבות אשה המצבה הראשונה שנעצרים לידה היא המצבה לזכר יהדות רוקיטנה שנטבחה בכיכר השוק. על האבן הגדולה מונחת אבן גלעד שהוכנה בידי ועד יוצאי העיירה. אשר פורש דגל ישראל גדול, מדליק נר נשמה ובבכי קורע לב ובקול גדול מתפלל אל מלא רחמים. היה זה רגע מרטיט. פרצנו בבכי שנראה היה עצור בתוכנו זמן רב. בכיתי על ההורים שלי שאינם כבר, על בני משפחותיכם שלא הכרת, על זה שאני לא יכולה לספר לכם, הורים יקרים שלי, שבאתי לכאן לבכות, ועל הסבל שאתם עברתם כאן. הגברים אמרו קדיש והטקס תם. התפזרנו בבית הקברות והתחלנו לחפש את הקבר של סבתא שלנו, סבתא רבקה. על רוב הקברים חרותים שמות פרטיים ללא שמות משפחה, ונראה היה כי יהיה זה בלתי אפשרי לזהות. פתאום שוני רואה את השם ליפשיץ חקוק על אחת המצבות. היא קוראת לי נרגשת ואז אנו

לספק פרטים ולזהות במדויק מה מאז ומה מהיום, והצריפים הללו לא מושכים אותנו להיכנס לתוכם ולראות מה בפנים. חוץ מזה, תושבים אוקראינים, בעיקר נשים וילדים, מסתובבים שם, תוקעים בנו מבטים משתאים כאילו שואלים אותנו מה לכם כאן ואת מי באתם לחפש. איך אפשר להסביר להם את מי באנו לחפש? אשר מעביר תחושה כאילו אין מה לחפש כאן. כאן אמנם עמד הבית אבל היום זה משהו אחר, אין זכר למה שהיה ונראה כי היום זה כבר מקום אחר. אכזבה קשה מלווה אותי בדרכי חזרה לאוטובוס. אשר מספר שהרחוב הזה כולו, רחוב פילסוצקי היווה את הגטו. 8 אנשים התגוררו בכל חדר. אני הולכת ומנסה לדמיין את היהודים חיים כולם בצפיפות וברעב בתוך הגטו. אני צועדת ברחוב ומנסה לדמיין את בני משפחתי הולכים ענודים בטלאי הצהוב, כחושים, רעבים ומדוכאים. נראה כי דמיוני לא מספיק פורה. אין היום זכר ברחוב למה שהיה. הרחוב סלול, הבתים לא אותם בתים, ברחוב מסתובבים התושבים בחופשיות ואיך אפשר בכלל לדמיין את מה שהיה כאן?

עולים לאוטובוס ונוסעים לכיכר השוק. כולם כבר עייפים. החום מכביד, חוסר השינה בלילה והדרך הארוכה מתחילים לתת אותותיהם. מרה מאד עייפה, הדיבור קשה עליה. ובכל זאת, נכנסים לשוק. מרה ואשר מצביעים על המבנה משמאל שבמקומו עמד פעם בית הכנסת החדש. אנחנו נכנסים לסמטאות השוק. הרוכלים נועצים בנו מבטים משתאים, לא מבינים מה באנו לחפש שם ומדוע אין איש קונה את מרכולתם. מתיישים בפניה מוצלת ומרה מתחילה לתאר איך נראתה כיכר השוק אז, ביום הנוראי. אשר מסביר היכן הוא עמד, ומרה מצביעה על המקום בו

יושבים כולם בצל, אשר מספר סיפורים על השואה ואני מקריאה לכולם את עדותה של אמא. אמא מספרת על הרגעים האחרונים בכיכר השוק ועל הקורות אותה ביער. הדמעות חונקות את גרוני. קראתי את העדות הזו כבר עשרות פעמים ועדיין היא קשה לי בכל פעם מחדש. קשה לקלוט ולהבין איך את, אמא שלי, שרדת דברים נוראים שכאלו... אנחנו ממשיכים ומגיעים לרחוב הראשי, שהיווה את הגטו ושם גם היה הבית של אבא. מתחילים ללכת ואשר מצביע על מה שהיה פעם הבית שלו (של אשר). כיום עומדת שם חנות והבית כמובן בית חדש שנבנה. בית אחריי הוא הבית של משפחת רוטמן (פולה [דודתי], יעקב..). ומאחורי הבית המאפייה. הוא אומר שזה הבית המקורי. רונית לא רוצה להיכנס לבית ורק מצלמים. עומדים מול הבית ומנסים לדמיין את פולה בצעירותה, חיה שם עם יעקב אחיה, ועם יתר בני המשפחה. אשר אומר שבהמשך הרחוב עמד הבית של אבא. "שם היה הבית של ליפשיץ". חם בחוץ, השמש קופחת, אנו הולכים לכיוון. בניין בן שתי קומות שנראה כמו השיכונים של שנות החמישים בארץ. נראה שאין זכר לבית שבו אבא גדל. אני מרגישה אכזבה גדולה. למה הרסתם? מי נתן לכם את הזכות להרוס את בית המשפחה ובמקומו לבנות בית כל כך מכוער ולתת לאנשים זרים לגור בו? כל כך רציתי לראות את הבית של אבא, להיכנס לתוכו, להסתובב בו ולחפש אולי יש עוד איזה עדות לחיים שהיו בו. אולי עוד נשאר משהו מהריח שהיה שם בבית. אני יודעת כל כך מעט על מה שהיה בו וכל כך רציתי לדעת עוד אבל אין את מי לשאול. עדיין מקווה אבל עם תחושה קשה של אכזבה, אנו מקיפים את הבית. חצר גדולה ובה צריפים מעץ מטים לנפול. אשר לא יכול

כפי שאני זוכרת אותה מהתמונה בבית. אותה תחנה בדיוק. אני מנסה לתאר אותך אבא יושב בתחנה עם אביך, כפי שתוארת בספר, ערב לפני פרעות פטליורה. אני כל כך עצובה שאתה לא איתי כאן. כל כך הייתי רוצה שכאן, במקום הזה, תוכל לספר לי את כל מה שלא סיפרת לי בילדותי. אוצרת בתוכי את מחשבותיי ותחושותיי, ממשיכים ללכת. אשר מצביע לכיוונים שונים כאן היה זה, שם עמד דבר אחר, כאן גרו אלה ושם גרו אחרים. ממשיכים ללכת עוד קצת ומגיעים לאי ירוק מכוסה דשא מוקף עצים וממנו יוצאים רחובות. כאן, אומר אשר, היו מתאספים בני הנוער מכל התנועות החלוציות, מדברים, מתווכחים וחולמים על ארץ ישראל. קצת קשה היום לדמיין את פולה, גדליהו והאחרים נפגשים כאן, אולי אפילו כאן מתאהבים ורוקמים חלומות שהתנפצו כל כך מהר. חוצים את פסי הרכבת, אשר מצביע על הדרך שהובילה לנהר, שם הכובסות היו נפגשות ושם גם שיחקו ונפגשו הילדים והנוער. ממשיכים עוד קצת ושוב מגיעים לרחוב בו גרו רוב היהודים, בו גרת אתה אבא, ובו סבלתם כל כך בגיטו. מהרחוב הראשי פונים לסמטה שמובילה לרחוב שנראה שהזמן בו עצר מלכת. הבתים ישנים ממש, אוקראינית מוציאה את העז שלה לטויל, מופתעת מהקהל הבלתי מוכר שמסתובב לה בשכונה, התרנגולים והאווזים מטיילים לידנו ובכניסה לבתים ערמות של עצים להסקה. לפתע מגיע אלינו איש מבוגר רכוב על אופניים. הוא יורד מאופניו ופונה אל אשר באוקראינית. אומר לו ששמע שאנחנו ברוקיטנה והוא מחפש אותנו. הוא מתחיל להזכיר את שמות היהודים שגרו כאן בסביבה ופורץ בבכי לטענתו היה ילד בן 15 והוא מכיר את כולם. אצל רוטמן הוא קנה במאפיה, אימו עבדה אצל

היא עמדה ובתה התינוקת בזרועותיה. אנחנו הולכים בעקבותיהם ורואים את דרך היציאה והבריחה אל היער. התחושה איומה ואני מרגישה כעס רב על אותם רוכלים שעומדים שם ומוצאים פרנסתם. איך אתם מעזים בכלל לדרוך על דם יקירינו? הכיכר היום אינה אותה כיכר. היא מרוצפת ועמוסה בדוכנים רבים. אבל מתחת לריצוף, האדמה הזו כולה ספוגה בדם משפחותינו. כאן הקיץ הקץ על קהילה שלמה שחיה חיים מלאים, ומוח מעוות, בשיתוף פעולה של אנשים שמידת אכזריותם לא נתפסת, החליט להשמיד כל זכר ממנה. אני מעריכה שחלק גדול מאותם רוכלים אפילו לא מכיר את ההיסטוריה של הכיכר עליה הם ניצבים. התחושה כל כך קשה, תחושה של תיעוב. אנחנו בדרכנו לאוטובוס ואני מרגישה שאני רוצה לנסות ללכת בדרך מנוסתכם ליער, לנסות להרגיש ולו משהו מהתחושה שהייתה לכם. מרה מסבירה שהיער היום נכרת בחלקו והדרך אליו ארוכה מאד. אני מאוכזבת מעט אבל נראה כי לעולם לא אוכל לחוש אפילו משהו ממה שהרגשתם אתם באותם רגעים. אנחנו מגיעים למלון בשעה חמש לארוחת ערב ולמנוחה קלה. הארוחה כוללת ירקות, בורשט מכרוב, קציצות וכו'. נזכרים כולם בטעמים ובריחות של בית ההורים. אני לא מצליחה למצוא מנוחה לנפשי, למחשבותיי ולתחושותיי ואני יורדת למטה לכתוב, מנסה לפרוק מעלי מעט מהתחושות ומסערת הרגשות. אני מרגישה שאני מדברת אתכם אמא ואבא, אבל האם אתם שומעים? מרים מגן מצטרפת אלי, ולצערי אני מרפה מהכתיבה. שבע בערב והקבוצה שוב נפגשת. אשר בראש, יוצאים לסיור רגלי. בהמשך הרחוב בו נמצא המלון, רחוב דומברובסקו, מגיעים לתחנת הרכבת. היא נראית בדיוק

ירד על רוקיטנה ואנחנו עייפים מיום עמוס וגדוש. יושבים קצת בבר על מרפסת המלון, משוחחים ועולים לחדרים לישון. מתברר שהקבוצה מורכבת מאנשים נחמדים מאד. אנחנו מרגישים מעין "גאוות יחידה", כולנו בני רוקיטנה. כולנו יצאנו מאותו כור היתוך. ההורים של כולנו ינקו מאותה סביבה. כל כך הרבה משותף יש בינינו. מתעוררים לבוקר חדש. בברז בכיור אין מים. "מתקלחים" עם מגבונים לחים ועם מים שנלקחו בכד קטן מתוך הפיילה המוצבת בקומת הכניסה ובה מים שנשאבו זה עתה מהבאר. איכשהו מסתדרים ונפגשים עם כולם בארוחת הבוקר בתכנית היום נסיעה לסארני [...]. בסארני הוצאו להורג 18 אלף יהודים. יהודי רוקיטנה, אלה שלא ברחו מכיכר השוק ואלו שלא נהרגו שם, הובלו בקרונות לסארני, הופשטו והושלכו לבורות יחד עם כל אלפי היהודים מהסביבה. האוטובוס עוצר על יד פסי הרכבת, במקום בו הורדו היהודים ואנחנו מתחילים ללכת ביער, בדרך בה הובלו היהודים אל מותם. אי אפשר להימנע מהמחשבה, מה הם חשבו בדרכם האחרונה. אני מנסה לדמיין את הגרמנים שיושבים על העצים ואת האומללים שצעדו אל מותם. האם ידעו? האם באמת הלכו כצאן לטבח? האם היו במצב שהיו מסוגלים בכלל לחשוב מה היה גורלם או שמכל התלאות שעברו כבר היו אדישים לגורלם? מי יודע? איך אפשר בכלל לנסות ולדמיין זוועה שכזו? היער שקט ומוצל. אנו הולכים והולכים ואין שום עדות למה שהתרחש כאן לפני חמישים ותשע שנים. הכול כל כך פסטורלי. מי שלא יודע יכול בטעות לחשוב שזהו טיול נפלא בטבע. איציק סורוביץ בא לקראתנו וידי עמוסות באוכמניות ובתותי יער. קחו תטעמו, הוא אומר לנו בקול מאד נרגש. זה מה שאכלנו

אחת המשפחות היהודיות והוא מכיר את כולם. כששומע שנעם שייך למשפחת רוטמן הוא מתחיל לבכות. מדי כל משפט הוא ממרר בבכי ואנחנו הקבוצה נרגשים מאד. אשר מנסה להציל ממנו מידע חדש, ומשלא מצליח רוצה ללכת לדרכו. אנחנו לא ממש מבינים למה אשר מגיב כך. אנחנו בקבוצה מאד נרגשים וממשיכים לשאול. אני מבקשת מאשר שישאל אם הכיר את ליפשיץ. בטח, הוא עונה, משה ליפשיץ, הייתה לו חנות למכירת קמח. ושוב זולגות הדמעות מעיניו. המומים מהמפגש ומהאיש שנשאר שריד במקום, שגם זוכר את מה שהיה וקרה שם למשפחותינו, אנו נפרדים וממשיכים בדרכנו. הולכים לחפש את המקום בו שכן בית ספר תרבות. בדרך עוברים ליד ביתה של רוחלה, יהודייה שנשארה שם משום שנישאה לגוי ועד לאחרונה גרה ברוקיטנה. רוחלה כבר לא כאן, מכרה את הבית לשתים בחורות צעירות שמנקות ומכינות אותו לקראת מגוריהן. הבית עוד לא השתנה, הכול נשאר אותו דבר. אנו מסיירים בבית הקטן והמוזנח ואני שואלת את אשר אם גם בית אבא היה בסגנון הזה. השתגעת? הוא עונה לי. הבית של אבא שלך היה "פירסט קלאס". הרבה יותר גדול והרבה יותר יפה. אני כל כך מאוכזבת שאני לא יכולה לראות אותו. קצת מסתבכים בדרך, עייפים מכל היום מגיעים למה שפעם היה ביי"ס תרבות. היום המבנה בן שתי קומות משמש בית חולים. אשר כבר תשוש מאד ושותק. לא מספר, והתחושה היא שבעצם היום כשהכול בנוי מחדש, כבר אין מה לראות כאן. צוענייה הולכת עם בתה שהשתחררה זה עתה מביה"ח, אשר פונה אליה שתראה לנו את הדרך הקצרה בחזרה למלון. אנחנו הולכים בעקבותיה ומגיעים למלון. השעה כבר מאוחרת, הערב

ביערות. זה היה מזוננו. יאגעדעס הוא אומר. זה טעים. ג'וי לא עוצרת את דמעוטיה. היא נזכרת באמא שלי שכל כך אהבה אותם. אנו כולנו טועמים, נהנים מהטעם ונוכרים שוב ושוב באמא. טועמים, והדמעות זולגות מאליהן. איזה תחושות מוזרות. המקום הזה כל כך יפה, פורח ומניב פירות טעימים אבל הוא מקולל. הוא אוצר בתוכו זוועה שהדעת לא סובלת והראש לא יכול לתפוס ולהבין איך אפשר ליהנות מפירות היער הטעימים כל כך במקום כל כך נורא ומר? מגיעים לבור הראשון. יש מצבת שיש כתובה ברוסית האומרת שפה נקברו אזרחים סובייטים. המקום מגודר וסטריילי. שוב פורסים דגל ישראל, אשר קורא אל מלא רחמים, אומרים קדיש וריבה קוראת מספר בתים משירו של ביאליק "בעיר ההריגה". מצלמים וממשיכים לבור השני. גם שם מצבה, אותו טקס ומתקדמים לבור השלישי. שום דבר לא הכין אותנו לחוויה הנוראית שם. מרחוק רואים תל עפר העשוי מחול ים. בצמוד לו מצבת אבן בצורת מגן דוד בצבע ירוק. חוזרים על הטקס ומתקדמים לעבר תל העפר. שם נחשפות עצמות. זוועה שכוז. אני מחזיקה בידי לסת עם שיניים, אחר מוצא עצם של יד ועוד מישהו אוחז בידו עצם של רגל. מתברר שבגלל חול היס, האדמה פולטת מתוכה כל הזמן עצמות וחלקיקה. זה ממש זוועה. של מי העצם? אולי שלך בלה דודתי? או אולי של גרשון בנך, אבא? איך אפשר? כולם שותקים דוממים. מסתובבים כשהראש כלפי מטה. מחפשים עוד ועוד עצמות. איציק סורוביץ חופר בחול, קובר את העצמות ומכסה אותן שוב בחול. עד מתי? 59 שנים חלפו והעצמות מסרבות להיקבר באדמה. הן חושפות עצמן שוב ושוב כאילו כדי לומר לנו שכאן שום דבר לא יצמח. הן ישמשו עדות מותה אבל חיה

לזוועה שהייתה כאן ולעולם לא יתנו לשכוח. שותקים, מזועזעים, מכונסים בעצמנו אנחנו עולים לאוטובוס ועושים את דרכנו חזרה לרוקיטנה. בדרך עוצרים באוסניצק, שם היה בית הקברות הישן של רוקיטנה והאזור. בו קברו היהודים את מתייהם עד 1920. בית הקברות הרוס ורק אי פה אי שם מצבה ישנה עם כתובות בעברית. אנו מנסות לחפש את קבר סבנו מוטל קגן, אבא של אמא שנפטר ב-1917, אבל הפעם לא מוצאות. רובו של בית הקברות נהרס, הוא אינו מגודר, אינו מטופל ונראה שהוא סתם נמצא שם באמצעו הדרך. ממש בסמוך עדר של פרות עם הרועה שלהן שלבטח אינו יודע אפילו מהן האבנים הללו. בין המצבות, סימנים שהשאירו הפרות שרעו שם ונראה כי לא ייקח עוד זמן רב עד שבית קברות עתיק זה ייעלם מהשטח ואולי אף מההיסטוריה. מגיעים בשעת צהרים לרוקיטנה. העובדים במלון מקבלים אותנו בסבר פנים נעים מאד. הכינו לנו ארוחת צהריים טעימה והקבוצה פורשת למנוחה. שוני, רונית ואני נוסעות בחזרה לבית הקברות ברוקיטנה לצבוע את האותיות החקוקות על המצבה של סבתא. נינה ארגנה לנו נהגת ואמן מקומי שהביא את הצבע השחור. רונית עושה עבודה מצוינת והכיתוב נראה בולט לעין כל. הרגשתי אבא שאנחנו מקיימות צוואה שלך. אני בטוחה שזה בדיוק מה שהיית רוצה שנעשה. בתחושה נפלאה אנחנו חוזרות למלון וכולם מתארגנים לקראת קבלת השבת. השולחן בחדר האוכל ערוך ומקושט. על השולחן מטעמים רבים. סלטים, דגים שונים ועוף. מדליקים נרות שבת. כולנו מסובין ושרים שירי שבת, מקבלים את שבת המלכה. אשר עורך קידוש. התמונה כמעט סוריאליסטית. כל כך הרבה

למה ומדוע אני אמורה לחלוק לו את הכבוד, להגיע אליו ולשמוע את דבריו? אולי שהוא יבוא לחפש אותי ולהגיד לי שהוא מצטער על כל מה שהיה ושהוא שמח שאני באה לשם כדי לזכור ולדעת? נודע לנו שגם משלמים לו כסף בכל שנה. עבור מה? יושבים על הבמה ראש העיר, מנהל המחוז ועוד מישהו ומדברים. אני ממש כעושה ומחכה שההצגה הנוראה הזו כבר תיגמר. אין לי איתם דבר וחצי דבר. סוף סוף מסיימים, עולים לאוטובוס ונוסעים לכפרי הסביבה. התחנה הראשונה - בל'וב. אומרים לנו שבכפר הזה לא הסגירו אף יהודי. ילדי הכפר מתכנסים בהמוניהם, ואנחנו מחלקים להם מתנות ודברי מתיקה כאות הוקרה על טוב ליבם של אבותיהם. לפתע פוגשים את הצוענייה שליוותה אותנו יומיים קודם, והיא מזמינה אותנו לבקר בביתה. הבית ישן, דומה לבתים האחרים מאותה התקופה. היא מכניסה אותנו לראות את התנור שבו היא אופה באותם רגעים לחם. התנור הוא אותו תנור ששימש את רוב הבתים ברוקיטנה. שם נאפו המטעמים וחמו שימש מפלט מן הקור בחורף. הרבה שמענו על התנור הזה ועל החיים מסביבו, והיה מרגש מאד לראות תנור כזה בעיניים. אנו מקבלים את הלחם במתנה וממשיכים לכפר גלינה, שם קיים בית קברות עתיק בן 500 שנה. בתוך בית הקברות, בינות לקברים העתיקים, ניצבת לה מצבת שיש גדולה וחדשה לזכר הקורבנות. שוב תפילת אל מלא רחמים, קדיש וממשיכים. עוצרים ליד עץ עתיק בן 1,300 שנים ובצילו יושבים ושומעים את סיפור הישרדותו של אשר והצטרפותו לפרטיזנים. ממשיכים לברזוב, אל קבר האחים שעליו מצבת שיש חדשה. המקומיים כבר הספיקו לשבור אותה, ולפני התפילה עוסקים במלאכת התיקון.

שנים אחרי ניסיון ההשמדה הטוטאלית, מעט מהניצולים עצמם על צאצאיהם וצאצאיהם של האחרים, ארבעה דורות, יושבים ברוקיטנה מקיימים קבלת שבת ושירי השבת שוב נשמעים ברחובה. אני מרגישה שניצחתם. למרות הכול, ועל אף התופת הנוראה, יהודים יושבים בליל שבת ברוקיטנה ושרים, וברקע דולקים נרות השבת. איזה מחזה!

אחרי הארוחה הדשנה, שוב מתכנסת הקבוצה בבר שבמרפסת המלון. יושבים, משוחחים ונהנים מהחברותא.

יום שבת. רונית מחליטה שקמים מוקדם ויוצאים לטיול בוקר רונית, שוני ואני מטיילות לכיוון הרחוב בו עמד בעבר ביתה של אמא. בפנית הרחוב, קרוב לתחנת הרכבת, עומד בית גדול ויפה, די חדש, במקום שבו עמד בעבר ביתה של אמא. אשר אומר שהאכסניה הייתה בבית עצמו. אני משערת שגם חנות הבדים הייתה שם. אני מנסה לדמיין אותך אמא, שם בסביבה, אבל זה קשה מאד. הכול שם כל כך שונה, חדש, אז איך אפשר לדמיין אותך שם? אנחנו מתקדמות ישר עם הרחוב, ושוב מגיעות לכניסה לכיכר השוק. הרוכלים רק מתחילים להגיע והכל כל כך שקט ושלו מסביב. נדמה כי הדמיון העשיר ביותר לא מסוגל לדמיין את מה שהיה שם באותו יום גורלי. אנחנו מתקדמות עם הרחוב שהוביל ליער ואני שואלת איך ברחתם משם? איך לא תפסו אתכם? אני מנסה לראות איך ברחתם שם בין הבתים, מנסים להסתתר ולא להתגלות ע"י הרוצחים הנפשעים. שוב אני מרגישה צורך להמשיך ולהתקדם ולנסות לבדוק את נתיב הבריחה שלכם ליער, אבל השעה מאוחרת ואנחנו מתקדמות בחזרה בדרכנו למלון.

בתכנית היום ביקור אצל ראש העיר. אנחנו מגיעים לעירייה ואני בתוכי כועסת מאד.

עושים סיור קצר בשוק ונוסעים להיפרד מבית הקברות ברוקיטנה. כולם מתפזרים בשטח ואנחנו ניגשים מיד למצבה של סבתא רבקה. היא נראית לנו היום כל כך מוכרת ויפה. האותיות בולטות לעין כל ובקלות ניתן לקרוא את הטקסט. יתר הקבוצה באה גם כן לראות, להתרשם ולהתרגש יחד איתנו. הגברים עוברים מקבר לקבר לומר קדיש. תחילה על קברו של אהרן סלוצקי, אבא של מרה, אחר כך על קבר אימם של הטרומנים, ובהמשך קדיש על קבר אמך, אבא. היית מאמין? משפחתך אומרת קדיש ליד קבר אמך!! אני בטוחה שבחלומותיך הכי ורודים לא פיללת לכך.

שוב מתכנסים ליד קבר האחים. אשר מתפלל אל מלא רחמים, קדיש והדמעות לא יבשו. הן זולגות מעצמן. לסיום אני ממלאת את בקשתך, אבא, וקוראת את שמות כל בני משפחתך ואחר את שמות בני משפחתך, אמא, אחד אחרי השני. מזכירה את כולם ומקווה שלא שכחתי אף אחד. ואם שכחתי הרי היה זה מחוסר ידיעה. היום אני יודעת כמה מעט אני יודעת למרות כל הסיפורים ששמעתי. כל כך הייתי רוצה להמשיך ולשאול ולברר, יש לי כל כך הרבה שאלות לא פתורות אבל אין את מי לשאול.

עולים לאוטובוס בדרך לקייב. אני עצובה מאד ומרגישה שאני רוצה עוד להישאר כאן. אני בתחושה שלא ספגתי מספיק מהאווירה, לא טיילתי מספיק ולא ראיתי את כל מה שרציתי לראות. ייתכן שגם אם הייתי נשארת יותר לא הייתה משתנה תחושתי. ייתכן שלעולם לא אוכל למצוא את מה שאני מחפשת. רוקיטנה של היום אינה רוקיטנה שלפני ששים או לפני מאה שנים - רוקיטנה שלכם. הדברים נעלמו לבלי שוב. ואין בה יותר את שנפשי

המצבה הודבקה ושוב אל מלא רחמים וקדיש. בדרך חזרה עוצרים ליד ביתו של איציק סורוביץ. התושבים המקומיים מתכנסים לצפות במתרחש ואיציק מספר את סיפור בריחתו והישרדותו. נראה כי הוא שוב חוזר להיות ילד קטן, מתרגש מאד, ועושה רושם שהוא ממש חש מחדש את אותו יום גורלי. כולם עייפים מאד, מרגישים עמוסים לעיפה מבתי קברות ומצבות, עושים את דרכנו חזרה לרוקיטנה. השעה מאוחרת, מתארגנים לארוחת ערב ולאחריה, שוני, רונית, אני ואיציק אידלמן יוצאים לסיור לילי ברגל ברחובות רוקיטנה. הרחובות חשוכים והתחושה לא נעימה. הרוקיטנאים הצעירים הולכים חבורות חבורות לבילוי סוף השבוע. החיים שם זורמים להם, ואני באופן מוזר כועסת עליהם. איך הם מעיזים לשמוח כאן ולנהל חיים שגרתיים? המקום הזה אוצר בתוכו כל כך הרבה עצב, דמעות וגעגועים. אני יודעת שזה ממש לא הגיוני. אני גם כועסת שהנוער הזה יודע כל כך מעט על מה שהיה כאן.

לילה אחרון ברוקיטנה ואני מצטערת. אני מרגישה שאני רוצה להיות כאן עוד קצת, אולי לגלות עוד משהו, עוד פרור מידע. בבוקר מתארגנים ליציאה ולפני הפרידה מבית הקברות נכנסים לביקור בשוק הצוענים שמתקיים שם פעם בחודש. פתאום, כאילו על פי הזמנה מראש, שוב פוגשים את הגוי שבכה. בימים שחלפו שוחחנו עליו ומאד רצינו שוב לפגוש אותו. למה? מה היה בו שכל כך משך אותנו? אני מעריכה שהפגישה עם אדם מקומי שזוכר את משפחותינו הייתה כשלעצמה מרגשת. אנחנו עוצרים אותו, משוחחים איתו, משתפים אותו בהתרגשותנו ושוב ושוב חוזרים על שמות מתינו, אולי כדי שוב לראות את הניצוץ שבעיניו.

ההתחקות אחר חייכם והמסע אל עבר החיים עוד טרם לידתי ישיבו לי אתכם? ודאי שלא.

אני מאמינה שהזמן יביא מזור לכאב העז שהתעורר לו לחיים במסע הזה לרוקיטנה. היום אני מרגישה שאני מכירה אתכם קצת יותר משהכרתי אתכם בחייכם. נראה אם אגיע שוב לרוקיטנה. יהיה זה אם יפעת תחליט יום אחד שהיא רוצה לבקר שם. רק אלוהים עדי כמה היא הייתה חסרה לי שם. אבל גם אם לא אגיע אליה שוב, רוקיטנה היום היא חלק ממני יותר משהייתה אי פעם.

שמירה הרשקוביץ

בת ברוניה ואהרון ליפשיץ ז"ל

יולי-אוגוסט 2001

מחפשת. ובכל זאת, התחושה היא של חוסר מיצוי.

היום, שבועיים אחרי שחזרנו, אני שואלת את עצמי אם ארצה לשוב אליה? אין לי תשובה ברורה. מצד אחד אני מרגישה צורך עז לבוא שוב, לטייל בה ולהתחקות אחרי החיים שלכם שם. אני רוצה להיכנס ליער, לטייל בו, להגיע לבתי הגויים שאיתם הייתם בקשר, לבקר בכל אותם כפרים שבהם נדדתם, לאתר את שרידי משפחתם של אלה שעזרו לכם וכאילו להודות להם שהצילו אתכם. הרי העובדה שניצלתי נתנה לשוני ולי חיים. אבל אז אני שואלת את עצמי למה? מה זה ייתן לי? למה הצורך הזה? נדמה לי שהתשובה האמיתית היא שזה איזשהו ניסיון להחזיר אתכם לחיים. נפרדתם ממני כשהייתי כל כך צעירה ולא בשלה, והגעגועים כל כך קשים. אבל האם

זר קהילות רוקיטנה וסרנה,
ערב יום הזכרון לשואה ולגבורה תשס"א

הגרמנים החלו לאסור את האינטליגנציה בכל עיירה ועיר.

אני הייתי בין אלה שהם תפסו

מאת: גדעון קוץ

פורסם במעריב <https://www.maariv.co.il/culture/literature/Article-914204>

"הרסנו משקים של משתפי פעולה, פוצצנו טחנות קמח, הצבנו מארבים במקומות שונים לגרמנים שנעו בסביבה" פרק מתוך "שורה - עדות מלחמה", ספרו של אלכסנדר קוץ, ממפקדי הפרטיזנים הראשונים הביא לדפוס: בנו, כתב "מעריב" גדעון קוץ

על האנטישמיות והתרת דמם של היהודים גם בקרב אלה שלחמו בצד שלהם.

להלן כמה קטעים:

"במזרח אוקראינה החלו החיסולים הראשונים של היהודים על ידי הגרמנים, כי שם הרקע היה כאילו כבר מוכן. האוקראינים כל כך שנאו את היהודים, בגלל המצב הכלכלי הקשה ובגלל המוסדות הפוליטיים שבהם היו הרבה יהודים ששיתפו פעולה עם הסובייטים. למרות שלא כל היהודים היו מעורבים בזה - השנאה הייתה גדולה ועמוקה. כך שהגרמנים לא חיכו הרבה זמן, ואחרי תקופה קצרה מאוד חיסלו את כל היהודים תוך שיתוף פעולה מלא מצד האוקראינים המקומיים. לא הייתה כל עזרה מצד האוקראינים ליהודים שניסו לברוח. אבל היו מקרים בפולסיה באוקראינה המערבית ובליטא שבהם הכפריים המקומיים עזרו ליהודים. הגרמנים החלו לאסור את האינטליגנציה

אלכסנדר קוץ (1919-2005), בכינויו המחתרתי "שורה", סיים את לימודיו כמהנדס אגרונום בטכניון בלבוב ביום שבו פרצה המלחמה ויצא למסע רגלי לעיירתו ברזנה. שם נאסר על ידי הנאצים. הוא הצליח לברוח בעזרת ידיד אוקראיני. הוא הפך לאחד ממפקדי הפרטיזנים הראשונים שפעלו במלחמת העולם השנייה ביערות ווהלין שבאוקראינה הכבושה בידי הנאצים. תחילה אסף סביבו קבוצות קטנות של יהודים ולא יהודים שפעלו לבדן, ואחר כך סופח לצבא האדום שהגיע לאזור. במתקפת הנגד, שימש כאיש מודיעין מעבר לקווי האויב, פיקד על יחידות פרטיזנים וחבלנים, רובם לא יהודים, וזכה בעיטורי המלחמה הגבוהים ביותר. ספרו מעניין במיוחד על רקע המלחמה הנערכת כיום באותם המקומות עצמם. בצד מעשי הגבורה במלחמה, קוץ מספר בספרו על העוינות בין רוסים, אוקראינים ופולנים, על מעשי רצח ואונס, ומעל הכול

פּרטיזנים באוקראינה (צילום: ארכיון יז'קל)

הזה פנה אלי ואמר: 'ששה, אם אתה צריך עכשיו לבית השימוש ולא תחזור, אז אני לא יודע מתי תהיה לך עוד הזדמנות לכך'. הוא, למעשה, נתן לי רמז לברוח וכך עשיתי. לא חזרתי מבית השימוש... הכרתי אותו מלימודי בבית הספר הגבוה. הוא היה בן של חקלאי עני... גם בין האינטליגנציה האוקראינית ששמחה עם בוא הנאצים החלו להבין שמה שקורה לא קורה כפי שהם תיארו לעצמם קודם. הם התאכזבו... הם התחילו להרגיש את השליטה והקיפוח מצד הגרמנים. הבחור הזה היה נאציונליסט עני שרצה, כמו כל האוקראינים, באוקראינה עצמאית. יחד עם זה, הוא היה מקורב ליהודים בסביבה במשך כל השנים... אז עשיתי כדבריו." קוץ וקומץ אנשים שאסף הצטרפו תחילה ליחידה המקומית של הקולונל מדבדיב, אך כשזה רצה להעביר את הלוחמים

בכל עיירה ועיר. אני הייתי בין אלה שהם תפסו. הושיבו אותנו, קבוצה של שלושה או ארבעה יהודים, כמה פולנים וגם אוקראיני אחד היה שם, מפני שהיה חשוד כפרו-קומוניסט. מהקבוצה שלנו הוציאו להורג רק פולני אחד. הוא היה איש חשוב מאוד במוסדות הפולניים בעיירה לפני המלחמה. מה שהיה מוזר שבזמן שקראו לפולני לצאת - הם פנו אלי. משום מה הם חשבו שדווקא אני הוא הפולני שהם צריכים להרוג. אכן המראה החיצוני שלו היה דומה יותר ליהודי מאשר לפולני. אחר כך התברר להם שלא אני הפולני... בתחנת המשטרה עבד אחד החברים שלי, ירמולקה שמו, כשוטר במשטרה הגרמנית. בית הסוהר שהייתי כלוא בו היה בתוך גן. היה שם בית מרחץ גדול שפעם שימש לצרכיו של בעל האחוזה. מדי פעם היו מוציאים אותנו לבית השימוש. אז החבר

אלכסנדר קול (צילום: צילומים המספחה)

אותנו במאור פנים ואמר: 'חבר'ה, פעלתם יפה'. העובדה שהקמנו רעש גדול ושכל האזור הכיר אותנו ודיבר עלינו - עשתה עליו רושם... אז הוא אמר לנו שאנו נישאר איתם והוא רוצה לחלק אותנו לקבוצות שונות. כי, כך אמר, 'אני לא רוצה שפה תהיה איזה קבוצה פרטיזנית יהודית נפרדת. אני כבר אודיע למפקדה שלנו שקבוצת הפרטיזנים המקומית הצטרפה אלי'.

ביערות פגשנו גם קבוצת פרטיזנים סובייטית. הם היו למעשה אנשי צבא רוסים שברחו מהשבי. אלה היו אנשים מושחתים - בלי כל מוסר, שאצלם להרוג ולרצוח בן אדם - זה משחק. הם שדדו, אנסו בחורות ואצלם הכול היה הפקר. למפקד שלהם קראו סשה מאיור. הוא היה איש צבא בעל דרגה גבוהה. הם לא ידעו שאנחנו יהודים, אבל ידעו שאנחנו

היהודים לעורף, הם החליטו להישאר ולפעול לבדם. אחר כך הצטרפו אליהם כמה לוחמים בראשותו של מישה גינדלמן, קצין לשעבר בצבא הרוסי, שזכה לכינוי "הדוד מישה" - דיאדיא מישה.

"כאשר הגיעה הקבוצה של 'דיאדיא מישה', החלטנו שמוטב להתאחד ולהגדיל את כוחנו. רצינו להקים קבוצה שתפעל באופן עצמאי... הכרזנו על עצמנו, גם באמצעות כרוזים, כעל קבוצת ביון שדה שמאחוריה נע כוח גדול - ארמיה עצומה.

אמרנו שהכוח הזה נמצא אי שם ביער במחנה, ואנו באנו לאסוף מידע מודיעיני על האויב וכו'. למעשה היינו לא יותר מעשרה אנשים, כולל שתי נשים. הנשק שהיה לנו היה נשק סטנדרטי, שלקחנו כאשר הגענו לפרטיזנים... ברור שהאנשים בסביבה שבה פעלנו לא ידעו שאנחנו יהודים.

הרסנו משקים של משתפי פעולה עם גרמנים, פוצצנו טחנות קמח, הצבנו מארבים במקומות שונים לגרמנים שנעו בסביבה. הרסנו גם כמה עמדות של הצבא הגרמני." שמעה של היחידה הגיע לאוזני חטיבת הפרטיזנים של הגנרל אלכסנדר סבורוב שהגיעה ממזרח אוקראינה ואחר כך התאחדה עם הפרטיזנים של הגנרל קולפאק. קוץ וחבר נוסף באו למחנה החטיבה לפגוש את מפקדה.

"הביאו אותנו אליו לשיחה. אמרו לנו ששמעו שפה פועלת קבוצת פרטיזנים מקומית והם מחפשים אחריה... אמרתי להם: 'כל הקבוצה שלנו מונה עשרה אנשים, אבל כנראה חושבים שפה פועלת דיביזיה של פרטיזנים... עשינו פה מהומה. ומה שפעלנו - פעלנו. עשינו כל מה שיכולנו לעשות'. ראיתי שהגנרל סבורוב קצת התאכזב, אבל מצד שני הוא קיבל

משימה להשתלב בין הפרטיזנים ולרגל בשבילים, אז גם אותו הוציאו להורג... אני מדגיש את הסיפורים האלה כדי להראות שבאותם הזמנים היה קל כל כך להוציא יהודי להורג - הספיקה האשמה כלשהי והם כבר נתנו את הדין. וכל העובדות הללו הוכיחו לנו שעם היהודים נוהגים אחרת."

קוף צורף כקצין מודיעין למפקדת החטיבה, ששלחה אותו, בין השאר, לשמש כמזכיר הקומסומול, למעשה המושל הצבאי, בעיירה סרניקי ששוחררה זמנית. אחר כך הועבר לקבוצה של המפקד מיסיונה בגדוד וורושילוב, שהייתה מורכבת ברובה מפרטיזנים יהודים. הוא התמנה בה כקצין פוליטי מטעם המפקדה הראשית.

"בקבוצה הזאת נשארתי עד סוף 1943. הפעולות שלנו היו מגוונות: פיצוץ רכבות, מסילות ברזל וגשרים, הצבנו מארבים לגרמנים ואנשי משטרה מקומיים, תקפנו שיירות של גרמנים, שרפנו מחסנים, עם תבואות שהיו מיועדות לגרמנים, ולפעמים ביצענו גם פעולות טרור. למשל כשהיו אירועי חג בוויסוצק, היינו באים מרחוק עם תת־מקלעים ובזוקות ויורים אל תוך הקהל החוגג, כדי לחסל את אוהדי הגרמנים וגם לקלקל להם את השמחה. מזמן לזמן היינו תוקפים גרניזונים גרמניים בעיירות. פעם תקפנו את הגרניזון של העיירה דומברוביצה וחיסלנו שם גם בית חרושת לבירה.

ביולי או באוגוסט 1943 העבירו אותי מהיחידה הזאת ליחידה אחרת, יחידת חבלנים שתפקידה היה לפעול רחוק מהבסיס ולפגוע בגשרים, בתחנות רכבת

פרטיזנים. היה ביניהם גם בחור יהודי אחד. התחברנו איתם, והם קיבלו למעשה באופן רשמי את הפיקוד המבצעי, אבל ראינו שהם בכלל לא מעוניינים לעשות מבצעים. הם פשוט רצו להעביר את הזמן, לשתות וודקה, לתפוס בחורות מזמן לזמן.

התארגנו, העמדנו משמרות לפי פעילות צבאית, אבל אז קרה אירוע טרגי. ששקה, פרטיזן יהודי בן 16 מדוידגרודק, יצא פעם לאסוף מזון ובזמן המשימה הזאת נרדם. אחרי שהוא חזר באיחור, הורה המפקד הרוסי להוציא אותו להורג, והם אכן הרגו אותו. הדבר הזה כאב לנו מאוד. ראינו בזה אקט אנטישמי מובהק. אפילו אם הוא נרדם - המקום הזה לא היה כל כך מסוכן, ושנית, הייתה לנו תחושה ברורה שהוציאו אותו להורג בגלל היותו יהודי. החיים של היהודים היו הפקר, כך שלהוציא יהודי להורג - זה לא היה דבר גדול... אז קרה האירוע השני של הוצאה להורג. מישהו נוסף מהפרטיזנים נרדם בשמירה וזה היה גרושקה, בחור מברזנה. כאשר התעורר ידע מה צפוי לו והתחיל לברוח. אחד מהקבוצה הרוסית רדף אחריו, השיג אותו וירה בו. החלטנו להיפרד מהם.

נדע לי, למשל, שהביאו למפקד הפרטיזנים מדבדיב את מי שהיה פעם, לפני המלחמה, מפקד בית"ר בעיר לוצק, ובזמן הגטו הוא היה מפקד המשטרה היהודית בגטו. אז לפי תפיסתם הקומוניסטית, אם הוא היה מפקד בגטו אז בוודאי שיתף פעולה עם הגרמנים. הוציאו גם אותו להורג... והיה מקרה שאיזה יהודי ברח מהשבוי הגרמני והצליח להגיע ליערות לפרטיזנים. מבחינתם, אם הוא הצליח לברוח מהשבוי, סימן שהגרמנים נתנו לו

לי. דע לך שכל השנים לפני המלחמה חיינו בעוני כזה, שכל זוג נעלים, כל בגד, היה בשבילנו ממש חלום, ולפתע אפשר היה לקחת כל מה שאתה רק רוצה. אני מתוודה שלא עמדנו בפיתוי הזה ולקחתי. הגוי הזה היה כל כך פתוח ולא הסתיר ממני שום דבר. כל הזמן הוא הדגיש שהוא לא הרג יהודים, הוא לא שפך דם יהודי. זה נראה לי וידוי כל כך אמיתי שאפשר היה להאמין לו.

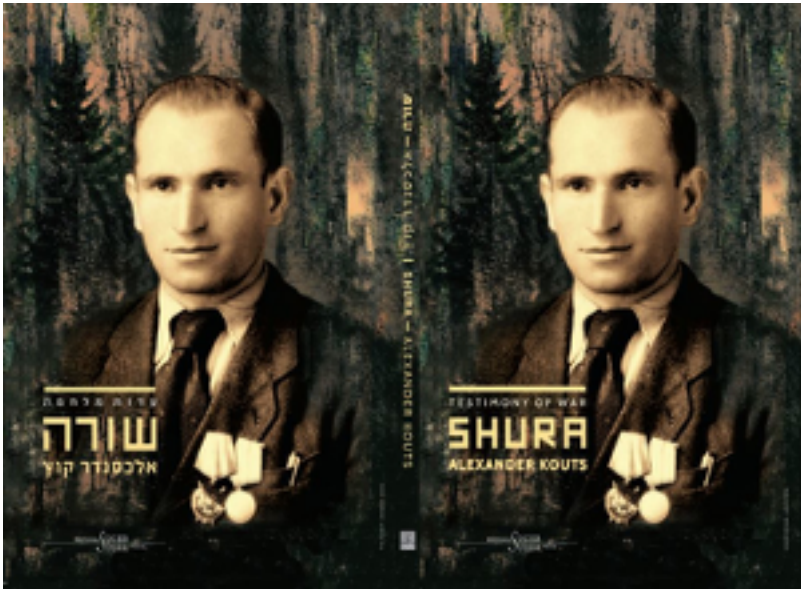
עם הקבוצה הזאת הייתי עד סוף המלחמה. הקבוצה שלנו ביצעה פעולות חבלה, פעלנו נגד האויב הנאצי - פגענו במקומות הרגישים ביותר שלו, פוצצנו רכבות עם ציוד וחיילים שנסעו לחזית, השמדנו משלוחים של תבואה ובשר, שהיו מיועדים לגרמנים, שרפנו ופוצצנו גשרים ומסילות ברזל לכל אורך הקו, ובנוסף לזה היינו גם קבוצה מחתרית שפעלה בתוך האוכלוסייה המקומית נגד הלאומנים האוקראינים שלחמו, לכאורה, בגרמנים, אבל, למעשה ציודו על ידם, תקפו מחנה של יהודים ובני משפחות הפרטיזנים והפילו קורבנות רבים בנפש. הם תקפו גם כפרים פולניים. כך נאלצנו לנהל קרבות גם עם האוקראינים האלה. אבל פתאום הם התחילו להאמין משום מה שלמעבר אוקראינה יבואו דווקא האמריקאים, ואז הם התחילו לחפש בנרות יהודים שהסתתרו, והבטיחו לשמור עליהם וקראו להם לבוא אליהם כדי שישמרו על חייהם.

פעם הגענו לכפר אחד בסביבות העיירה סטפן ששכנה דרומה מפולסיה וראינו איך האוקראינים הרסו כפר שלם, הרגו את כל הפולנים שם, גם נשים וטף לא השאירו - את כולם רצחו בגרזנים והתעללו בהם

וגם ברכבות שנסעו לחזית והובילו לשם חיילים, תחמושת וציוד כבד. זאת הייתה במקורה קבוצה שמפקדה היה רוסי מברית המועצות, המפקדה העליונה של מטה הפרטיזנים שלחה אותו לשם, וגם המפקד הפוליטי של היחידה נשלח מברית המועצות. היה להם מלאי גדול של וודקה, שסחבו בזמן שחיסלו בית חרושת לבירה בוויסוצק. הם היו נוהגים, לפני שיצאו לאיזו פעולה, לשתות 'קצת' וודקה וזה הביא, בסופו של דבר, לכך שהם השתכרו וכמעט כל הקבוצה חוסלה.

היו הרוגים ופצועים קשה, וכמעט אף אחד מהם לא חזר, כי בזמן הפעולה משהו התפוצץ אצלם... אז החליטו שצריכים לחדש את היחידה ובחרו בי להיות המפקד שלה. היה עוד מפקד מקומי, שנהרג אחר כך על ידי האוקראינים הנאציונליסטים. התחלנו לארגן את היחידה מחדש. החלטנו שהיא תהיה מורכבת ממקומיים. לא רצינו אף אחד מהשבויים הרוסים, ולא רצינו גם אף אחד מהמדריכים ששלחו משם אלינו. רק מדריך אחד הסכמנו לקחת, כדי שילמד אותנו להשתמש בחומרי חבלה. כך התארגנו. הקבוצה שלנו הייתה מעורבת. היו בינינו כמה חבר'ה ששירתו קודם במשטרה הגרמנית ואחרי כן ברחו משם. אחד מהם, כך אני זוכר, בא אלי להתוודות... הוא ידע שאני יהודי ובעצם לא רק הוא - כולם ידעו שאני יהודי. הייתי למעשה היהודי היחיד ביחידה.

יום אחד הוא בא אלי, אחרי פעולה מוצלחת, ואמר לי: 'אני כבר הרבה זמן רוצה לדבר איתך כדי לומר שאני במו ידי לא הרגתי יהודים, לא הרגתי אף יהודי אחד, אני מודה בגזלתי, שדדתי, לקחתי דברים מהיהודים שהיו נחוצים

עטיפת הספר "שורה" (צילום: 1993)

לא יעצתי לעשות פעולה שעלולה להסתיים בכישלון מוחלט, גם אם היו מבטיחים לי עבור הפעולה הזאת במקום את התואר 'גיבור ברית המועצות'. הייתי בטוח ומשוכנע כי לו הייתי נותן פקודה כפי שציפו ממני - כולנו היינו נהרגים. החלטתי שאני צריך עוד שבוע ימים לבדוק את השטח ולמצוא איך לגשת למטרה. סיירנו בסביבה, ולבסוף מצאתי את הדרך איך להגיע למטרה.

מצאנו שביל שהביא אותנו לשלושה עמודים מרכזיים, שיכולנו לחבל בהם ולפוצצם. אי אפשר היה להרוס את הגשר כולו, לא היינו מצליחים בכך, אבל חיבלנו באחד העמודים המרכזיים שלו, וזה הספיק והביא לכך שמיד הופסקה האספקה של הגרמנים לחזית מאותו אזור. צריך להדגיש שזה היה בזמן שהחזית הבלארוסית הראשונה התקרבה, והפעולה שלנו התבררה כמוצלחת מאוד

לפני המוות. זאת הייתה זוועה ממש שאי אפשר לתאר במילים.

כמפקד יכולתי להיווכח שדווקא האוקראינים המקומיים נלחמו באופן יוצא מן הכלל. הם אף פעם לא התחשבו בסכנה. היחסים ביני לבינם היו טובים, ולהם היה אמון בי. אני לא הרשיתי להם לשתות וודקה, והם אמרו בפירוש: 'אנחנו מאמינים בראש יהודי. הוא לא ייתן לעשות שטויות רק כדי לעשות רושם'. הם התרשמו כך ממני במיוחד, אחרי מקרה אחד שבו יצאנו לפעולה חשובה ומסוכנת של פיצוץ גשרים בסביבה. התקרבונו למקום בו נהר ההורין התחבר לפריפט, בסביבות פינסק. קיבלנו פקודה להרוס את הגשרים שעל הנהר. הגענו לאחד הגשרים האלה. הרגשתי הייתה שאף אחד לא יצא חי מהפעולה הזאת. המצב הטופוגרפי לא היה כל כך טוב ונוח לביצוע המשימה. דעתי הייתה שאין ללכת לפעולה הזאת, כי רב הסיכון בה.

זר קהילת ברזנה, ערז יוסף הזיכרון
לאמא ואגזורה תשפ"ג

וחיונית, וסייעה מאוד לצבא האדום בהתקדמותו מערבה. הפעולה כולה הצליחה. חזרתי לבסיס עם כל האנשים בריאים ושלמים. אף אחד לא נהרג, אף אחד לא נפצע, ואני רק אמרתי לעצמי: 'זהו! לא יעלו אותי בדרגה'. אגב, לקח לי זמן להבחין שבילות בלב היער, הם הסתדרו לישון סביבי במעגל, כי חששו, כנראה, לא רק מהנאצים אלא בעיקר מאיזה אנטישמי שירצה, אולי, לפגוע ביהודי."

הספר יצא בהוצאת סוז'ר, אוניברסיטת פריז והמכון לחקר התרבות העברית והיהודית באירופה (בעברית ובאנגלית),
2022

זר הפרטיזנים והלוחמים בני ווהלין,
ערז יוסף הזיכרון לאמא ואגזורה תשפ"ג

ספרים חדשים

המחברת במגירה של אמה

מאת: בתה, טלי לוסטיגמן

נדרתי בימים ההם, למען דעת הכול מה חלש ואין אונים הוא האדם לעומת איתני הטבע וכי באומץ לב ובסבלנות, בהתמדה ובביטחון, יכול יוכל להתגבר על כל! ימי חופש של המחלקה השמינית בבית ספר רוסי בשנת 1941 כל החברה עליזה ושבעת-רצון שגמרו את המחלקה שעכשיו יוכלו לבלות הזמן החופשי בשעשועים שונים בנסיעות וכה הלאה.

אף אני מאושרה, עברתי את הבחינה מצוין וקיבלתי תעודת הצטיינות! מי היה דומה אז אליי באושרי? התחלנו להתעסק בשיעורי נגינה בגיטרה, אשר התקיימו על ידי מנגן טוב.

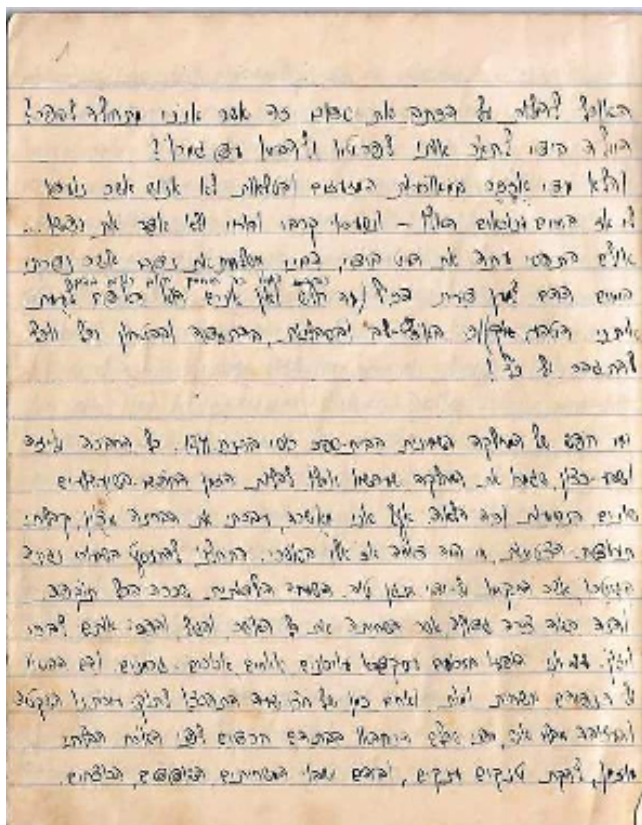
"האוכל להעלות על הכתב את סיפורי זה אשר אנוכי מתחילה לספר? היעלה על-ידי לתאר אותנו לפרטיו ולהביא עד גמרו?" במילים אלו נפתח סיפור הזיכרון של רבקה זלוטניק, שורדת שואה צעירה שנותרה לבדה בעולם, מכל משפחתה הענפה.

היא הייתה כבר בסוף המסע כמעפילה באנייה "כתריאל יפה". האנייה נתפסה כידוע על ידי הבריטים, נוסעיה ורבקה עמם נשלחו למחנה מעצר בקפריסין. שם, על שפת הים של קפריסין בשנת 1946, כתבה רבקה את הזיכרון הטרי והכואב בכתב יד יפהפה, ברהיטות מרשימה, ובשפה העברית, שרכשה מילדותה בבית ספר "תרבות" בקוזין, עיירת הולדתה בפולין (היום אוקראינה).

ורבקה ידעה לתאר. במחברות בהן כתבה, היא מגוללת בכישרון ובכאב את האירועים שהיו טריים עדיין ואת התמודדותה עם הזוועות והתלאות "לא אנוש" כלשונה, עמם נאלצה להתמודד ולבסוף את סיפור הצלתה הבלתי יאמן של בת אחיה הפעוטה.

וכך כתבה:

"והלא מידי אזכר במאורעות המזעזעים ובתלאות לא אנוש אשר נועדו לי אז בימים הנוראים האלו ונסערו קרבי ורוחי ולא אדע את נפשי, אולם בתפסי עתה את העט בידי, הריני משלמת את נדרי אשר

השמחה הילדותית שררה בכל תוקפה. והנה, באה צרה גדולה אשר השחיתה את כל האושר והגיל והפכה אותם לבכי ויגון. הופיעו במרומים... אווירונים איומים, עוינים, ארורים - גרמנים. והם הביאו על כנפיהם משחית ומוות. ואחריזמן שלחצי שעה התפרצו לתוך עיירתנו השקטה והעזובה מבלי איש, מפני שכולם התחבאו בבתיהם, חרדים מפני האורח הבלתי מוזמן, להקת טנקים ענקיים ובהם ישבו המשחיתים, השודדים, רוצחים..."

המחברות יצאו לאור השנה בצורתן המקורית וניתן לרכוש מארז עם עותק נאמן למקור של המחברות ועמן גם ספר מלווה.

זר קהילת קאז'ין,
 ארז יוסף היצירן אלאה ואגזורה תשפ"ג

בורקו סיפורה של משפחה

המשפחתי, מתרגשת, ומשתפת, את כל מי שרק מוכן היה לשמוע, בסיפור "האפי" ההולך ונפרש לפני.

רק כשהתחלתי לכתוב את הסיכום, הוא ה"פתח דבר", גיליתי כמה חשוב היה לי לספר את הסיפור המשפחתי הזה, שהדגש בו הוא על סיפור ההצלה והבניה החדשה. אני מצאתי בו, בסיפור, תקווה, ואמונה בקיום אנשים חזקים וטובים, העומדים אל מול הרוע שבכולם ויכולים לו. דרך הסיפור התחברתי שוב, באלפי נימים, אל המשפחה שלי - אל מקור החיים, הכוח, הביטחון, השייכות והשמחה. מה שהלהיב אותי יותר מכל, מעבר לסיפורים המרתקים ועלילות הגבורה, היה לגלות את "האבות המייסדים" של משפחתי כאנשים צעירים מלאי עוצמה וחיים העומדים לעצמם, טרם היותם הורים או דודים.

אנחנו, הדור השני, בגרנו ונעשינו הורים ואפילו סבים וממקומנו היום, מסוגלים אנו להוקיר את כוחם ואהבתם ולהכיר את מעשיהם כערכם. סיפורם כאנשים צעירים וחולמים בתחילת דרכם, מסע הייסורים שעברו, והמאבק לשרוד ולבנות חיים חדשים הוא פרק כמעט עלום עבורנו. סיפורו כאן ישלים את התמונה, דרכו נוכל לגלות את הורינו ודודינו גם כאנשים צעירים ואוטונומיים, הנמצאים בתחילת דרכם, וכבר נושאים משא כבד על כתפיהם. אנשים שנטלו גורלם לידיהם, נאבקו, נפלו וקמו, ובדרך בנו חיים חדשים ומשפחות חדשות, וכן, גם מדינה חדשה."

בני משפחת בורקו אספו, כתבו וערכו את הסיפורים והזיכרונות של המשפחה לדורותיה הוסיפו תמונות, איורים, עצי משפחה והסברים והוציאו לאור ספר שהוא "ספר משפחה" המביא את סיפורה משלהי המאה ה-19, בכפר קרפילובקה ועד ימינו.

מתוך: פתח דבר

"בהתחלה פשוט רציתי לכתוב את הסיפור של אימא שלי. אותו סיפור הצלה מופלא, שהילך עלי קסם במשך שנים רבות, והיה הקוטב המיטיב והמנחם אל מול השואה - רוע העולם.

אחר כך ביקשתי להוסיף רקע וצבע ודרמה, ורציתי לשלב גם את הסיפורים ששמעתי בילדותי מאימא שלי, מרונקה, ובעיקר מיונה. מפה לשם מצאתי את עצמי שקועה עמוק בתוך הסיפור

בנות צרים בטקס יום הזיכרון לואגה ואמבורה תשפ"ג

זר קהילת רטנה

זר קהילת קולקו

זר משפחת קלורמן

זר יז יאס

זר קהילת דאנדזאקה

זר קהילת דאנדזאז'יץ

זר קהילת לאוואה

זר קהילת האט

זר קהילת מנייז'ץ

זר קהילת אלכסנדריה

זר קהילת אוסטרזה

זר קהילת טורצ'ין

זר קהילת מנייז'ץ

זר קהילת טריסק

זר קהילת רפאלאזקה

זר קהילת סטפאן

זר קהילת לאזאן

זר קהילת רדזיבלוב

זר קהילת קוסטובא

זר קהילת קמין-קושינסקי

זר קהילת זרסטר'קה

זר קהילת ט"ש

זר קהילת קאריל

זר קהילת קאזל

זר קהילת אודז'יר

זר קהילת איז'ווה

זר קהילת אודז'יפול

זר קהילת רז'נה

זר קהילת אוסטיליה

זר קהילת סרניק

דגם בית הכנסת הגדול בקובל